

Dryckeskonsumtionen i Sverige

Åke Sundström

John Ekström

**Dryckeskonsumtionen
i Sverige**

INDUSTRIENS UTREDNINGSPENSTITUT

Innehåll

Förord	7
Inledning	9
Kap. 1. Konsumtionsutvecklingen i Sverige 1931—60	13
Konsumtionsutgifter och utgiftsandelar	15
Konsumtionsvolymerna	18
Prisutveckling	25
Dryckesbeskattning	29
Kap. 2. Ett internationellt perspektiv	34
Kap. 3. Dryckeskonsumtionens bestämningsfaktorer	44
Kap. 4. Pris och inkomst som bestämningsfaktorer ..	54
Sprit och vin	55
Vad hände efter 1955?	61
Vinexpansionen	63
Priseffekten 1956—58	66
Maltdrycker	67
Läskedrycker	70
Mjölk	73
Kaffe, te	76
Danmark, Norge och Finland	80
Kap. 5. Strukturfaktorer i dryckeskonsumtionen	84
Försäljningsstatistiken	85
Motboksstatistiken	90
Budgetundersökningen	95
Dryckesutgift och inkomst	99
Dryckesutgift och bostadsort	103
Dryckesutgift och yrke	106

Dryckesutgift och ålder	110
Kaffe, te, kakao och juice	112
En engelsk budgetstudie	113
Kap. 6. Dryckesvanor under 1950-talet	116
Alkoholvanor	117
Måltidsdrycker 1949, 1956 och 1961	122
Några attitydfrågor	130
Kap. 7. Utvecklingstendenser	132
Produktionsstrukturen	132
Konsumtionsutvecklingen	135
Kap. 8. Några dryckespolitiska konsekvenser	144
Pris- och skattepolitik	145
Reklam och propaganda	151
Bilaga 1. Definitioner samt redogörelse för det statistiska grundmaterialet	155
Bilaga 2. Elasticitetsberäkningar från tidsserie- materialet	162
Bilaga 3. Enkäten 1961	153
Tabellbilaga	167
Förteckning över diagram	182
Förteckning över tabeller	183

Förord

Undersökningar om den privata konsumtionen utgör sedan länge en huvudlinje i IUI:s forskningsarbete. Utöver grundläggande studier om konsumtionens sammansättning och förändringar har utförts och publicerats en rad studier om särskilda varuområden, såsom om textil, bilar och TV. Alltmer riktas också företagens uppmärksamhet på marknadssidan, och kravet på planeringsunderlag ökar. Material och undersökningar av anförts slag har visat sig utgöra viktigt grundmaterial för företagens långsiktiga marknadsbedömning. Det är därför en strävan från institutets sida, att i möjligaste mån utveckla denna verksamhetsdel: dels genom att studera utvecklingstendenser i konsumtionsstrukturen, dels genom att specialstudera marknadsområden av särskilt intresse.

Föreliggande studie om konsumtionen av drycker är ett led häri. Den har utförts utanför ramen för den allmänna forskningsbudgeten och finansierats av medel från Nya Systemaktiebolaget, Svenska Mejeriernas Riksförening samt som tredje part Svenska Bryggareföreningen och Sveriges Vattenfabrikanters Riksförbund. Samarbetet kring utredningen har tillkommit på initiativ av Svenska Nykterhetsfrämjandet. Undersökningen har planerats och undersökningsrapporten författats av ekon. lic. John Ekström och fil. kand. Åke Sundström i samarbete; det huvudsakliga utredningsarbetet har utförts av den senare. Liksom beträffande institutets arbeten i övrigt gäller, att författarna haft fria händer att upplägga sin studie, och att de själva svarar för redovisade resultat och meningar.

Stockholm den 1 december 1961

Ragnar Bentzel

Inledning

För konsumtion av drycker användes nu i Sverige ungefär 4 miljarder kronor om året. Detta är något mer än utgiftssumman för bostäder eller cirka 11 procent av den totala privata konsumtionen.

Vissa delar av den svenska dryckeskonsumtionen har blivit föremål för ingående studier. Bakgrunden för det intresset har regelmässigt varit alkoholfrågan. Av de givna utgångspunkterna har dock följt, att undersökningar blivit mera inriktade på missbruket än på bruket av alkoholdrycker, samt att de — med få undantag — utförts inom ramen av ett socialpolitiskt handlingsschema.

Vi vill i denna studie söka andra utgångspunkter i två avseenden. För det första skall vi betrakta *alla* drycker i ett sammanhang¹⁾ — betrakta dem insatta i ett dryckesmonster som kan vara olika i olika länder, i skilda befolkningsgrupper, och som kan förändras från tid till annan. Det är olikheterna, förändringarna som blir centrum för vår uppmärksamhet. Vi finner det uppenbart att det inom dryckesområdet — på motsvarande sätt som för andra konsumtionsområden — försiggår en omfattande substitution, varvid »konkurrensen» i första hand

---

¹⁾ Hela dryckesområdet har för Frankrikes del analyserats på detta sätt i CREDOC: La consommation des boissons en France, Paris 1959.

tänkes ske mellan »närliggande» drycker som framstår som alternativa i någon situation. Sådan »konkurrens» kan tänkas försiggå över ett tämligen brett dryckessortiment både vad måltidsdrycker och förfriskningsdrycker angår; i vissa fall sträcker sig substitutionen utanför det egentliga dryckesområdet, såsom exempelvis mellan läskedrycker och glass. Även vad beträffar drycker för stimulans och berusning får antas att en sådan process är verksam. Denna bild kompliceras — och beroendet dryckerna emellan ökar — därigenom att knappast någon dryck tillhör enbart en av de nämnda efterfrågrupperna.

För det andra skall vi sätta in vår diskussion av dryckerna i den någorlunda väl etablerade ramen av teori och allmänkunskap som konsumenten som dock nu finns¹⁾. Vi vill alltså se drycker såsom konsumtionsvaror bland andra konsumtionsvaror och dryckesvanor bestämda på liknande sätt som andra konsumtionsvanor. En del av de utgångspunkter och resultat som framkommit beträffande andra konsumtionsvaruområden bör kunna vara till god hjälp även när det gäller dryckessektorn. Framför allt tror vi så av den anledningen, att det är samma konsumenter det är fråga om, och att det i varje fall som en första utgångspunkt syns rimligt anta, att dessa — för mat som för dryck — handlar på någorlunda samma sätt och enligt liknande grunder.

En alternativ utgångspunkt skulle kunna tagas i det förhållandet, att vätsketillförsel är ett fysiologiskt behov som kan täckas av vanligt vatten. De kommersiella dryckerna framstår då som substitut till vatten, och de hävdar sig, trots sitt pris,

---

¹⁾ En motsvarande uppläggnig finns beträffande sprit- och vinkonsumtionen i *S. Malmquist: A Statistical Analysis of the Demand for Liqueur in Sweden, Uppsala 1948*, samt i 1944 års nykterhetskommittés fjärde betänkande, SOU 1952:52.

på grund av »andra» egenskaper — smak, stimulans, närings- tillförsel. Det är emellertid tydligt att detta inte kan ligga till grund för vår analys: dels därför att vätskebehoven tillgodoses även genom den fasta födan, dels därför att de fysiologiskt betingade minimibehoven ligger så lågt att de numera saknar intresse i varje fall för västerlandets vidkommande. Det finns heller inte någon maximinivå, lika lite som någon naturlig övre gräns för kaloritillförseln. Man kan således inte betrakta vätsketillförseln som given och studera substitutionen inom denna ram. Därmed menas givetvis inte att fysiologiska betingelser, klimat, arten av det arbete vi utför inte påverkar vätskebehoven. När t. ex. den mänskliga arbetskraften i fysiskt krävande processer ersätts av maskiner kan detta tänkas leda till att såväl kalori- som vätskeförbrukningen tenderar att sjunka.

Det är sålunda inte elementära behov utan snarast konsumenternas uppfattning om vad som är »lämpligt» som bestämmer dryckeskonsumtionens totala omfattning. Vi tror därför att en »förklaring» av dryckeskonsumtionens sammansättning och förändringar kan ges endast om den ställs i perspektivet av den samtidiga utvecklingen beträffande de tillgångar konsumenterna råder över för sin försörjning, inkomsterna, och vad de måste uppoffra av dem för att erhålla en önskad kvantitet av en önskad vara, priserna. Detta skall vara ledmotivet i diskussionen, och vi skall systematiskt granska tillgängligt statistiskt och annat material för att söka svara på frågan om dessa grundläggande förmodanden stämmer med verkligheten. Detta förfarande innebär inte att vi förbiser att andra än de nämnda ekonomiska krafterna kan påverka dryckeskonsumtionen. Vanebildning och missbruk är sådana på efterfrågesidan, propaganda och förbud på utbudssidan. Men det finns inget underlag som tillåter oss att *på förhand* avgöra *hur* viktiga sådana faktorer är. Det visar sig dock vid analysen, ty om verk-

ligheten stämmer tämligen väl med vår ekonomiska modell och detta inte är en engångsföreteelse utan inträffar i skilda sammanhang, då måste slutsatsen bli att de »andra» faktorerna varit av underordnad vikt. Men naturligtvis innebär detta inte att slutsatsen i fråga gäller även särskilda marginalgrupper, som t. ex. alkoholmissbrukare. För att studera uppkomsten av alkoholism är vår ekonomiska modell ett alltför generellt och alltför trubbigt verktyg.

Den fortsatta framställningen disponeras på följande sätt: Efter en mera beskrivande översikt av dryckeskonsumtionen i Sverige och i några andra länder — kapitel 1 och 2 — ges i kapitel 3 en summarisk framställning av den allmänna konsumtionsteori vi utgått ifrån. I de båda därpå följande kapitlen 4 och 5 konfronteras denna teori med verkligheten, i det förre i form av så kallade tidsserier över utvecklingen de senaste decennierna, i det senare i form av så kallade tvärsnitt av konsumtionen i olika befolkningsgrupper. I kapitel 6 refereras en rad enkäter angående dryckesvanor. Diskussionen samman knyts i kapitel 7 kring några utvecklingstendenser, varvid med hjälp av två räkneexempel beträffande dryckeskonsumtionen 1970 effekten demonstreras av skilda antaganden om inkomst- och prisutvecklingen. I det avslutande kapitel 8 ges några synpunkter på möjligheten att påverka dryckeskonsumtionen.

KAPITEL 1

Konsumtionsutvecklingen i Sverige 1931 – 60

I detta kapitel ges en schematisk beskrivning av dryckeskonsumtionens utveckling de senaste tre decennierna. Det kan dock vara lämpligt att dessförinnan i korthet skissera några historiska utvecklingstendenser. Kunskapen om äldre tiders dryckesvanor är av naturliga skäl begränsad, och det är endast i vissa fall möjligt att anföra någorlunda tillförlitliga statistiska data.

Alkoholkonsumtionens utveckling kan sägas ha passerat tre tämligen klart avgränsade stadier. Tiden fram till slutet av 1700-talet dominerades dryckesvanorna helt av ölet. Utländska impulser samt introduktionen av potatis medförde därefter en klar omsvängning till brännvin. Det är troligt att brännvinet också var enklare och framför allt billigare att tillverka. Sven Ulrik Palme¹⁾ har påpekat, att den kraftiga ökningen av spritkonsumtionen som ägde rum i slutet av 1700-talet förmodligen har ett samband med manufaktureringens framväxt; denna medförde bland annat att brännvinspannor, som användes i hushållet, kunde tillverkas billigare än tidigare. Ytterligare kostnadssänkningar inträffade när produktionen från början av 1800-talet successivt överflyttades från hemmen till särskilda fabriker, en process som i huvudsak var fullbordad när husbehovsbränningen förbjöds 1860. Att spritkonsumtionen min-

¹⁾ *Sven Ulrik Palme: Historiskt om alkohol. Linköping 1959.*

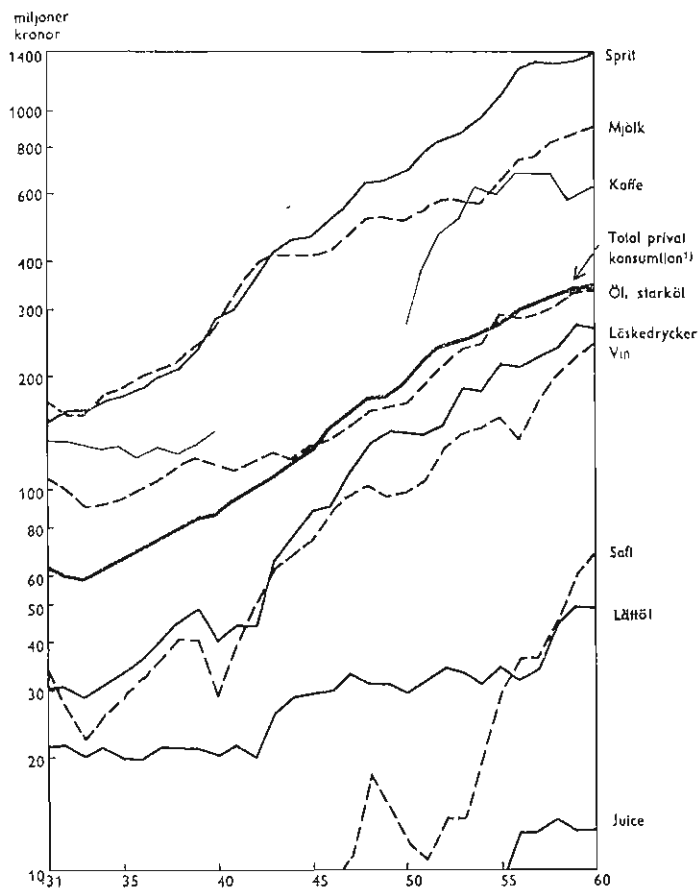
skade efter 1860-talet torde sammanhänga med skattehöjningar, men också med att öltillverkningen vid denna tidpunkt började övergå till industriella former. Den tredje utvecklingsfasen, brännvinets tillbakagång och ölets frammarsch, var i huvudsak avslutad år 1900. Därefter har konsumtionen visserligen sjunkit ytterligare, men strukturen — fördelningen mellan sprit och öl — har inte märkbart förändrats. Något påtagligt incitament till en omstrukturering har knappast heller förelagat. I början av 1930-talet var sålunda spritkonsumtionen, uttryckt i 50-procentig alkohol, drygt 4 liter per invånare mot cirka 8 liter vid sekelskiftet. Konsumtionen av starköl och öl sjönk under samma tid från cirka 30 till något över 20 liter per invånare medan lättölsförbrukningen gick ner från närmare 40 liter vid sekelskiftet till knappt 20 liter vid 1930-talets ingång.

Vinerna har ända till våra dagar varit ett överklassens privilegium, främst av ekonomiska skäl, och konsumtionen har därför varit mycket stabil genom tiderna: förbrukningen syns ännu på 1930-talet ha varit ungefär densamma som ett halvt sekel tidigare. Mineralvatten och läskedrycker har tillverkats i vårt land sedan slutet av 1700-talet, men dryckerna fick större spridning först sedan produktionen vid sekelskiftet börjat övergå i industriell stordrift. Konsumtionen av kaffe var under 1930-talet endast obetydligt högre än vid seklets början. Bruket av kaffe blev allmänt under andra hälften av 1800-talet men förekom i städerna redan vid 1700-talets början. Hur mjölkkonsumtionen utvecklats före 1930-talet synes vara ofullständigt kartlagt, men det är tydligt att vanan att konsumera mjölken som dryck, eller i övrigt utan omvandling till smör eller ost, först tämligen sent blivit allmän, och konsumtionen var vid 1930-talets ingång förmodligen betydligt högre än vid sekelskiftet.

Konsumtionsutgifter och utgiftsandelar

Konsumtionen av drycker kan mätas både i värden och i kvantiteter. I detta avsnitt redovisas konsumtionsvärdena för olika drycker.

Diagram 1. Dryckesutgifter 1931–60
Logaritmisk skala

¹⁾ Skalkvärdena skall multipliceras med 100.

Diagram 1 illustrerar dryckesutgifternas storlek och utveckling i tiden. Vi ser att spritutgiften nu är nio gånger så stor som 1931 (en ökning från 150 till 1400 miljoner kronor). Mjölken, som ända fram till slutet av kriget svarade för lika stor summa som spriten, har därefter ökat långsammare och kostar idag konsumenterna 900 miljoner kronor. Kaffekonsumtionen uppgår till mer än 600 miljoner kronor, vilket är cirka 90 miljoner mindre än under rekordåren 1956-58.

Ölutfifterna har stigit från 100 till 350 miljoner kronor varav idag 50 miljoner kronor faller på starkölet. Vin- och läskedryckskonsumtionen har under hela perioden värdemässigt löpt jämsides; de har båda ökat mycket snabbt från 35 respektive 30 miljoner kronor år 1931 till 1/4 miljard idag. Utgifterna för saftinköp har de senaste åren stigit till betydande belopp.

För att ge en bättre uppfattning om dryckernas relativa betydelse anges här percapitautgifterna år 1960.

Spritdrycker	187:—
Viner	32:—
Starköl (klass III)	7:—
Öl (klass II)	40:—
Lättöl (klass I)	7:—
Läskedrycker	36:—
Saft, juice	11:—
Mjölk	119:—
Kaffe	83:—
Te	4:—
Kakao	3:—
Alla drycker	529:—

Vid beräkningen av utgiftsbeloppen för spritdrycker, vin och starköl har restaurangkonsumtionen upptagits till de be-

lopp som faktiskt erlagts (inklusive 10 procent serviceavgift).

I övriga fall saknas uppgift angående restaurangutgifternas storlek och hela konsumtionen har därför värderats till butikspris. En mer detaljerad redogörelse för beräkningsmetoderna återfinns i bilaga 1.

I diagram 1 har även värdet av den totala konsumtionen markerats. Genom att jämföra den enskilda dryckeskurvan med totalkurvan får man en uppfattning om hur dryckernas utgiftsandelar har förändrats. Om kurvorna går parallellt är dryckens andel av totalutgiften hela tiden densamma.

Vi finner att såväl sprit- som vinutgifterna har ökat snabbare än den totala konsumtionen, medan motsatsen gäller beträffande öl och i särskilt hög grad lättöl. Även mjölkens andel har minskat; läskedryckerna och köpsaften har däremot tagit en växande andel av våra inkomster i anspråk. Procentsiffrorna från vissa år framgår av tabell 1. Det kan observeras, att den totala dryckesutgiftens andel varit tämligen konstant, cirka 11 procent.

Tabell 1. Dryckesutgift i procent av den totala privata konsumtionen 1931—60

År	Sprit	Vin	Stark- öl, öl	Lättöl	Läskedryck- er	Mjök	Kaffe	Te	Totalt
1931	2,45	0,57	1,75	0,35	0,49	2,83	2,24	0,07	10,9
1938	2,70	0,52	1,49	0,27	0,58	2,76	1,62	0,06	10,1
1944	3,86	0,57	1,02	0,24	0,65	3,49	0,86	0,05	10,9
1948	3,74	0,59	0,93	0,18	0,75	2,95	0,97	0,14	10,4
1952	3,53	0,54	0,91	0,14	0,62	2,41	2,03	0,09	10,4
1956	4,32	0,46	0,96	0,11	0,71	2,48	2,34	0,11	11,7
1960	3,83	0,66	0,95	0,14	0,74	2,44	1,68	0,07	10,8

Anm. I totalandelen ingår även kakao, saft och juice.

Konsumtionsvolymen

Värdesummorna i diagram 1 är produkter av antalet försålda enheter och priset per enhet. Hur den förstnämnda komponenten utvecklats efter 1931 visas i diagram 2, som avser percapitaförbrukningen mätt i liter respektive kilo.

Sprittförbrukningen har efter 1947 legat nästan stilla med undantag för 1955—57. Konsumtionsinriktningen (i liter) vid olika tidpunkter framgår av tabell 2. Anmärkningsvärd är whiskykonsumtionens kraftiga uppgång under det senaste decenniet. Även likörernas andel av försäljningen har ökat.

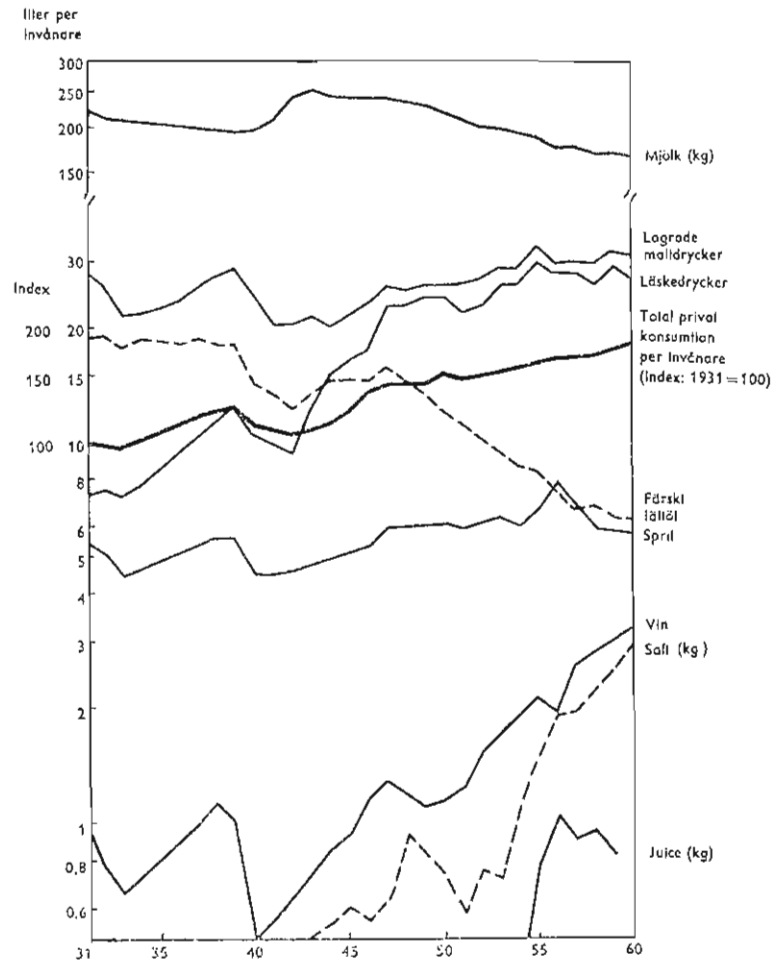
Tabell 2. Spritförsäljningens fördelning i procent 1931, 1938, 1950 och 1960

Dryck	1931	1938	1950	1960
Brännvin	73,4	79,9	75,7	78,3
Konjak, Eau-de-vie	22,0	16,9	20,8	11,4
Whisky	1,0	0,3	0,9	5,8
Punsch, rom, arrak	2,8	2,0	1,1	1,4
Likör, glögg, övriga	0,8	0,6	1,5	3,1

Vinkonsumtionen per invånare har tredubblats sedan 1931. Så gott som hela den ökningen inträffade under de senaste tio åren. Ökningstakten har dock avtagit de senaste åren; den absoluta tillväxten är däremot lika snabb som i 1950-talets början, ungefär 0,2 liter per år och invånare.

1938 och 1950 svarade lättvinerna (under 14 procent alkoholhalt) för 33 respektive 31 procent av försäljningen. 1958 hade andelen ökat till 62 procent. De senaste två åren har starka viner dock ökat något snabbare än lätta.

Diagram 2. Konsumtionsvolym per invånare 1931–60
Logaritmsk skala

De bägge undergruppernas sammansättning med avseende på vintyper har radikalt förändrats sedan slutet av 1930-talet.

Bland starkvinerna dominerade då Madeira med 27 procent och fransk samt italiensk vermouth med 21 procent av försäljningen. 1960 var dessa andelar 7 respektive 12 procent. En tredjedel av inköpen gäller idag svensk vermouth (1936/38 0,9 och 1956 11 procent).

Försäljningen av svagare viner bestod före kriget till 60 procent av franska och till 20 procent av tyska viner. Idag är importen jämnare fördelad på ett större antal länder. Spanien har ökat sin andel från 7 procent 1936/38 till 24 procent 1960.

De försålda kvantiteterna sprit och vin har, som framgår av tabell 3, ökat snabbare än alkoholhalten. Tabellen visar att alkoholmängden i konsumerade spritdrycker minskat 6 procent sedan 1931, trots att literantalet ökat med 4 procent. Fram till 1950 tenderade vinförsäljningen mot en högre genomsnittlig alkoholhalt; därefter har också för vinerna kvantiteten ökat snabbare än alkoholmängden.

Tabell 3. *Sprit- och vinkonsumtion per invånare 1931–60*
Index: 1931 = 100

		1931	1938	1950	1960
Sprit	volymliter	100	102	111	104
	50 % alkohol	100	100	106	94
Vin	volymliter	100	109	110	312
	50 % alkohol	100	109	115	285

Den andel av alkoholförsäljningen som går via restauranger och kaféer (utskänkning) är i Sverige ovanligt liten. 1960 var den 7 procent för sprit och 9 procent för viner (tabell 4). Mellan 1954 och 1957 sjönk utskänkingsandelen för spritdrycker från 12 till 6 procent.

Tabell 4. Utskänkingsandelar för sprit och vin i procent 1931-60

	1931	1938	1944	1954	1955	1956	1957	1960
Sprit	10,0	8,9	12,4	12,2	9,8	5,8	6,1	7,3
Vin	14,9	20,3	16,5	11,3	11,3	10,7	9,4	9,4

Konsumtionen av *lagrade maltdrycker* (starköl, öl och lagrat lättöl) var 1960 3 liter högre än 1931 och 1939. Huvuddelen av uppgången faller på det lagrade lättölet, som ökat från 1,2 liter 1931 till 3,6 liter 1960; uppgången ligger dock nästan helt på de senaste 5 åren, vilket framgår av tabell 5. Starkölet har inte kommit att få den betydelse som man före 1955 räknade med. Räknat i ren alkohol har öl- och starkölskonsumtionen sjunkit med 7 procent sedan 1931.

Tabell 5. Lagrade maltdrycker i liter per invånare 1954-60

År	Starköl	Öl	Lättöl	Summa
1954	.	27,3	1,5	28,8
1955	1,1	29,1	2,1	32,3
1956	1,3	26,5	2,0	29,8
1957	1,0	26,6	2,3	29,9
1958	1,0	25,2	3,3	29,5
1959	1,2	26,8	3,9	31,9
1960	1,3	26,0	3,6	30,9

Återhämtningen efter kriget gick mycket långsamt, inte förrän 1953 nåddes 1938/39 års nivå. En faktor av troligen mycket stor betydelse har varit kvalitetsförändringar under perioden. Hela 1940-talet var ölets alkoholhalt 2,5–2,6 procent mot tidigare 3,2 procent, för att efter 1949 ligga vid 2,8 procent. Av ölförsäljningen går idag cirka 20 procent via restauranger,

lunchrum, ölkaféer och dylikt; för tio år sedan var andelen 30 procent. För starkölet är motsvarande siffra 50 procent.

Förbrukningen av *färskt lättöl* har sedan 1931 sjunkit med närmare 70 procent, från 19 till 6 liter per invånare. Snabbast har nedgången varit mellan 1948 och 1957. 1958 noterades en mindre ökning. Det förefaller som om den våldsamma nedgången upphört och ersatts av en lugnare utveckling, som emellertid fortfarande är kontraktiv.

Läskedryckerna har expanderat snabbast av alla drycker förutom köpsaft och juice. Ökningen (en fyrdubbling sedan 1931) ligger nästan helt på de söta läskedryckerna medan mineralvattnet, som 1931 svarade för två tredjedelar av försäljningen, endast ökat cirka 30 procent. Försäljningen av söta läskedrycker bestod på 1930-talet till närmare 50 procent av sockerdricka. 1959 dominerade citrusdryckerna medan sockerdrickan förlorat hälften av sin marknadsandel. Coladryckerna, som introducerades 1953, svarar sedan dess för 7 à 8 procent av konsumtionen.

Tabell 6. Läskedrycksförsäljningens fördelning i procent 1931, 1938, 1950 och 1959 (Avser endast söta läskedrycker)

År	Sockerdricka	Citrusdrycker	Äppeldrycker	Coladrycker	Pommac o. likn.	Övriga	Totalt
1931	49	15	2	—	21	13	100
1938	47	21	4	—	14	14	100
1950	44	30	2	—	11	13	100
1959	24	38	5	8	10	16	100

Efter 1955 har läskedrycksförsäljningen stagnerat på en nivå motsvarande 27 à 28 liter per invånare och år. Under dessa senare år har emellertid, som framgår av diagrammet, kon-

sumtionen av köpsaft och juice börjat få nämnvärd omfattning. Då skillnaden mellan läskedrycker och saft respektive juice ur konsumentens synpunkt är tämligen obetydlig (i samtliga fall måste förfriskningsfunktionen anses dominerande) och köpsaftsförbrukningen efter 1954 uppenbarligen stigit snabbare än vad som kan hänföras till en samtidig nedgång i hemmaproduktionen av saft, är det tydligt att den totala försäljningen av »soft drinks» (läskedrycker, saft, juice) även efter 1955 ökat, dock inte i samma takt som tidigare.

*Saft*konsumtionen är framräknad ur produktionsstatistiken, som även innefattar den inhemska juicetillverkningen ¹⁾. Fr. o. m. 1946 ingår endast företag med fler än 5 anställda i denna statistik. Vidare tillkom 1954 ett mindre antal för statistikproducenterna tidigare »okända» företag, vilket dock endast förklarar ungefär 20 procent av uppgången mellan 1953 och 1954. Då produktionssiffrorna för 1959 och 1960 ännu inte föreligger, bygger saftkurvan för dessa år på en skattning med ledning av utvecklingen i vissa större företag. Det observeras dock att huvuddelen av saftproduktionen sker i hemmen, och vi vet inte hur denna förändrats under perioden.

Juicerna introducerades 1954-55, men har efter 1956 stagnerat vid en liter per invånare.

*Mjölk*konsumtionen har sedan 1931 minskat med 22 procent räknat i kilo dryck utan avseende på fetthalt. Om vi gör omräkning till 1930-talets fettinnehåll, blir minskningen något större, 25 procent eller 58 liter per person.

Den tillfälliga uppgången under 1940-talet hängde givetvis samman med omställningen till krigshushållning och därmed tvånget att i största möjliga utsträckning utnyttja inhemska

---

¹⁾ Den efter 1956 sjunkande konsumtionen av importerad juice kan sålunda uppvägas av en ökning i försäljningen av juice tillverkad i Sverige.

produkter. Mjök var ett av de få baslivsmedel som inte var ransonerade. Det dröjde ända till 1955 innan förbrukningen hade återgått till 1938/39 års nivå. Konsumtionen har därefter enligt de officiella beräkningarna minskat med cirka 25 liter per invånare.

Under 1950-talet har skett en påtaglig differentiering av mjölkförsäljningen mot å ena sidan produkter med högre förädlingsgrad (filmjök, youghurt och dylikt) och å den andra mot den billiga skummjölken (som innehåller alla mjölkens beståndsdelar utom fett). Den senare svarar idag för cirka 5 procent av mejeriernas mjölkförsäljning. Filmjölken motsvarade 1949/50 3,8 procent av Mjökcentralens (MC) försäljning och 1958/59 8,1 procent.

Utvecklingen från försäljning i lös vikt till standardförpackningar har varit mycket snabb. 1949 var 25–30 procent av mjölken förpackad (glas); 1960 hade andelen stigit till cirka 75 procent (65 procent glas och 10 procent tetrapak). Vidare bör man observera att konsumtionen av torrmjök, som inte inräknas i mjökstatistiken, stigit från cirka 2 000 ton 1950 till 13 000 ton 1960 (1 kilo torrmjök = 10 kilo mjök). Man kan beräkna att cirka 1/5 av minskningen i mjölkförbrukning sedan 1950 sammanhänger med denna ökade användning av torrmjök, främst i livsmedelsindustrin, men också på restauranger och i hushållen.

Av de varma dryckerna har *kaffet* mellan 1931 och 1960 ökat från 6,2 till 7,8 kilo per invånare. Förkrignivån uppnåddes först 1956, varför ökningen huvudsakligen ägt rum de senaste fyra åren. 1958 och 1960 var uppgången särskilt kraftig.

Tekonsumtionen har fördubblats sedan 1930-talet, men ligger fortfarande på en mycket låg nivå.

Uttrycker vi kaffe- och teförbrukningen i liter dryck (1 kilo

kaffe = 20 liter, 1 kilo te = 80 liter) så finner vi att kaffe-konsumtionen idag är drygt 150 liter per invånare medan vi endast dricker cirka 12 liter te. En jämförelse i tiden försvåras av att relationen mellan råvara och antal liter färdig dryck kan ha förändrats. Det är t. ex. möjligt att de senaste årens ökade kaffekonsumtion huvudsakligen beror på att vi dricker starkare kaffe än tidigare.

Tabell 7. Kaffe-, te- och kakaokonsumtionen 1931–60
Kilo per invånare

Dryck	1931	1938	1952	1960
Kaffe	6,2	6,4	5,7	7,8
Te	0,07	0,07	0,15	0,16
Kakao	0,30	0,34	0,30	0,30

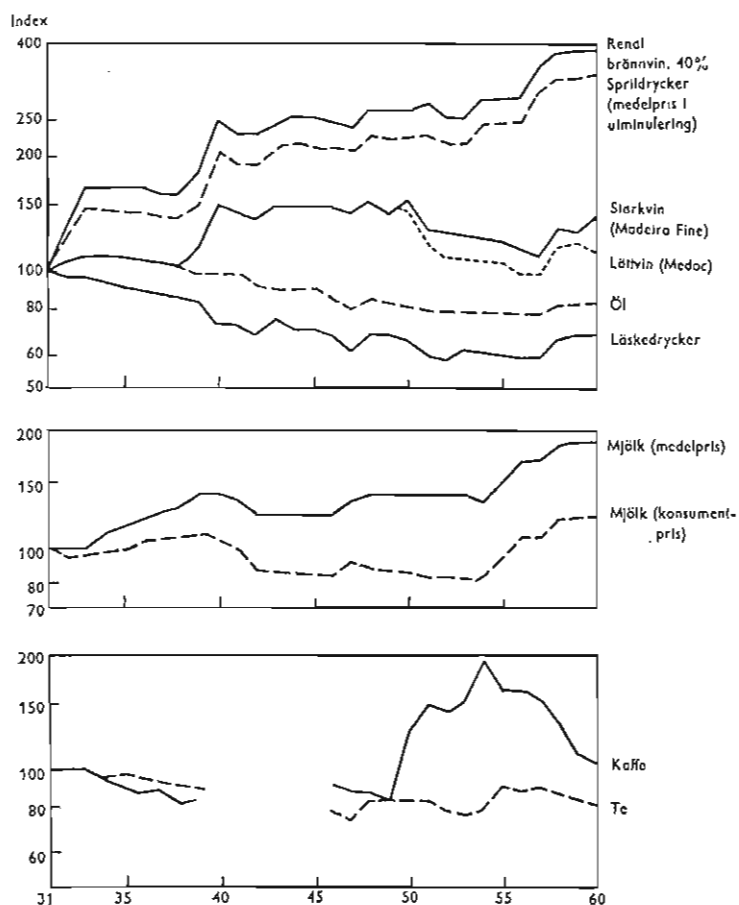
Kakaokonsumtionen har legat oförändrad på en låg nivå. Vi vet emellertid att kakao inte enbart användes för dryckesändamål och det är därför vanskligt att bedöma dess roll i dryckessammanhang. Till detta bidrar också att beräkningar av vätskehalten som gjorts för kaffe och te inte kan tillämpas i detta fall; kakao är som dryck vanligen tillagad på mjölk och således redovisad redan under denna rubrik. Med hänsyn till dessa omständigheter kommer vi fortsättningsvis icke annat än i undantagsfall att behandla denna dryck.

Prisutveckling

Prisutvecklingen illustreras i diagram 3 där 1931 års priser satts lika med 100. Serierna avser *real* priser, dvs. nominella prisindextalet dividerat med konsumentprisindex.

Diagram 3. Realprisutvecklingen 1931–60

Index: 1931 = 100   Logaritmisk skala

För *sprit och vin* redovisas vardera tvenne index; för *sprit* dels kostnaden för renat 40 % brännvin i utminuterling och dels medelpriset för utminuterade spritdrycker. *Vin*priserna representeras av ett starkvin (Madeira Fine) och ett lättvin (Medoc).

Vi ser att realpriset på brännvin fyrdubblats sedan 1931 men att genomsnittspriset för spritdrycker ökat väsentligt mindre beroende på den övergång till billigare och alkoholsvare sorter som vi noterat i tabell 3. Prishöjningarna är koncentrerade till tre tidpunkter: 1932/33, 1939/40 samt 1956/58. Vi observerar t. ex. att brännvinspriset hela 10-årsperioden 1944-53 låg på oförändrad nivå med endast smärre förskjutningar.

De reala vinpriserna är idag väsentligt lägre än för tio år sedan. Från 1950 till 1957 sjönk vinpriserna med i genomsnitt cirka 30 procent (Vino Tinto föll nära 40 procent). Efter 1957 har starkvinerna gått upp tämligen kraftigt medan flera av lättvinerna fortfarande ligger kvar på 1957 års nivå och vissa t. o. m. sjunkit ytterligare i pris. Tar man vidare hänsyn till de prissänkande effekterna av det successivt utökade sortimentet av billiga, härtappade lättviner, slopandet av utskänkningskatten på lättviner (1954) och starkviner (1957) samt de under perioden kraftigt stigande spritpriserna, kan man tala om en prisomvälvning på alkoholmarknaden. Om man beräknar vinpriserna (Medoc) i relation till spritpriserna (renat brännvin) får man för perioden 1950—57 en nedgång på 45 procent (medan spritpriset nominellt stigit med drygt 10 kronor per liter har det nominella Medocpriset sjunkit 6 öre).

Ölpriserna har mellan 1930- och 1950-talet sjunkit med omkring 20 procent, men samtidigt har även ölets kvalitet, mätt med dess alkoholhalt, avsevärt förändrats. På 1930-talet var den högsta tillåtna alkoholhalten 3,2 procent, den sjönk under kriget till 2,5 à 2,6 procent för att efter 1949 vara 2,8 procent. Priset per liter ren alkohol har sålunda sjunkit mindre än produktpriset och låg under 1940-talet cirka 20 procent högre och på 1950-talet cirka 10 procent högre än kurvan anger. Om man anser att ölets kvalitet är direkt proportionell mot dess

alkoholinnehåll, så finner man prissänkningen på 1940-talet egentligen vara en prishöjning och att 1950-talets ölpris legat vid ungefär 90 procent av 1931 års nivå och inte vid 80 procent som diagram 3 utvisar.

Realpriset på svenskt *starköl* har sedan 1955 sjunkit med 5 procent. Prisindex för *lagrat lättöl* pendlade 1931–53 mellan 90 och 100. 1954 sjönk dock index 15 procent när produkt-skatten slopades och föll ytterligare 5 procent till 1956/57. Huvuddelen av denna prisnedgång gick förlorad när skatten återinfördes 1958. *Färskt lättöl* är den enda maltdryck vars realpris stigit sedan 1931.

*Läskedrycks*priserna (= priset på sockerdricka) var mellan 1951 och 1957 nära 40 procent lägre än 1931 för att 1958 och 1959 stiga sammanlagt 13 procent.

*Mjöl*kpriset är representerat av två indexserier, den ena visar socialstyrelsens prisnotering å mjölk i lös vikt (konsumentpriset), den andra är ett medelpris på de tre delmarknaderna: mejeriförsäld mjölk, mjölk såld av jordbrukaren-producenten direkt till konsument samt jordbrukarnas naturakonsumtion. Vi ser att konsumentpriset har legat på i stort sett samma nivå från kriget fram till 1954. Efter detta år fick prispolitiken en helt ny inriktning. Tidigare hade mjölkpriset subventionerats av intäkter från övriga mejeriprodukter. Nu blev förhållandet det motsatta. Idag betalar vi bland annat via mjölkpriset de förluster som smörproduktionen orsakar mejerinäringen. Denna utveckling har lett till en prisstegring mellan 1954 och 1960 på cirka 45 procent.

Vårt andra mjölkprisindex — medelpriset — har fördubblats sedan 1931. Urbaniseringsprocessen har medfört att en växande andel av befolkningen köper sin mjölk via mejeri och detaljhandel. Eftersom detaljhandelspriset i allmänhet varit högre än det pris producenter och direktköpare har beräknats be-

tala, har således medelpriset stigit i takt med flykten från landsbygden.

Kaffepriserna slutligen steg våldsamt i början av 1950-talet till en topp 1955, mer än 100 procent över 1949 års nivå. Sedan dess har priserna gått ned nästan lika hastigt, men är dock fortfarande betydligt högre än vid slutet av 1940-talet. Teet däremot har blivit 20 procent billigare sedan 1931 och har under 1950-talet inte fluktuerat lika kraftigt som kaffepriset.

Dryckesbeskattnig

Prisbildningen på alkohol- och läskedrycker är i hög grad skattestyrd. Även mjölkpriset är reglerat: dels genom den statliga jordbrukspolitiken¹⁾ och dels genom en intern prisutjämning inom mejerinäringen. Enbart när det gäller saft och färskt lättöl är prisbildningen helt fri.

Den aktuella skattestrukturen sammanfattas i följande uppställning:

Skatt i kronor	Skattepålägg	
	per liter	i procent ²⁾
Renat brännvin, 40 %	23:90	565
Svensk vermouth	5:46	128
Lättvin, billigaste märke	1:38	53
Starköl	1:41	100
Öl	0:48	46
Lättöl	0:12	14
Läskedrycker	0:33	34

¹⁾ Tullarna på jordbruksprodukter kallas införselavgifter och ingår inte i statens budget. Medlen (1959—60 127 miljoner kronor) inlevereras till jordbruksnämnden, som i sin tur lämnar bidrag till vissa branschföreningar och företag att användas för »prisreglerande ändamål», dvs. som bidrag till det inhemska jordbruket.

²⁾ Skatt i procent av försäljningspriset minus skatt.

Skattesatsernas utveckling kan utläsas ur tabellerna 8 och 9.

Tabell 8. S. k. omsättningsskatt på spritdrycker och viner
1931—60

Ändrings- datum	Alko- hol- halt i %	Spritdrycker		Starkviner		Lättviner
		Grund- avgift kr/l	Procen- tuell avgift ¹	Grund- avgift kr/l	Procen- tuell avgift ¹	Procen- tuell avgift ¹
1931		—	55			
1932 1/2		0:60	55			
1932 1/7		1:00	60			
1933 1/2		1:60	60			
1939 1/7		2:00	60			
1939 1/11		5:00	60			
1942 16/3		6:00	60			
1943 1/6		7:00	60		50 ²	50
1948 1/2		9:00	60		60 ²	60
1950 1/12		11:00	80			
1954 1/4	> 40	8:00	} 47	2:00	25	33
	35—40	7:00				
	< 35	6:00				
1956 5/11	> 40	10:00	} 50			
	35—40	9:00				
	< 35	7:50				
1958 12/2	> 40	11:60	} 50	2:00	37	36
	35—40	10:40				
	30—35	8:50				
	< 30	8:00				

¹ Beräknades före 1954 på Systembolagens inköpspris och därefter på försäljningspriset exklusive allmän omsättningsskatt.

² Minimiskatt för starkvin 1943-48 3 kr per liter, 1948-54 4:50 kr per liter.

Härutöver utgår en särskild utskänkningskatt på spritdrycker för närvarande med 25 procent av utskänkningspriset. Av dessa 25 procent får dock restauratören själv en »kostnadsersättning» på 18 procent av priset. Häri ingår den partirabatt

som denne åtnjuter (sedan 1957 cirka 2,5 procent av utskänk-
ningspriset) varför skatten egentligen uppgår till knappt 10
procent. Mellan 1954 och 1956 var denna skatt cirka 20 pro-
cent högre än idag (40 procent av utminuteringspriset). 1943
till 1954 utgick den med ett fast belopp per liter: 4 kronor för
renat brännvin à 40 procent, 6 kronor för annat brännvin och
8 kronor för övriga spritdrycker. Tidigare drabbade denna
skatt endast de två sistnämnda spritsorterna med 2 respektive
4 kronor per liter.

Tabell 9. Malt- och läskedrycksskatt 1931–60
Öre per liter

Ändringsdatum	Starköl	Öl	Lagrat lättöl	Läskedrycker
1931		11		
1932 1/2		14		
1933 1/2		20		
1940 1/2		30		10
1941 1/6		30		12
1948 1/1		39	9	18
1950 1/12		42	12	21
1954 1/7		42	—	21
1955 1/10	135	42	—	21
1958 20/3	141	48	12	33

Utskänkningsskatten på viner är avskaffad: för lättviner
sedan 1954 och för starkviner sedan 1957. Åren 1943–48 ut-
gick den med 50 procent av systembolagens inköpspris (mini-
miskatt för starkvin 3 kronor per liter). När lättvinerna 1954
befriades från utskänkningsskatt, sänktes skattesatsen för
starkvin till 30 procent av utminuteringspriset.

Tullarna spelar en helt underordnad roll för prisbildningen.
De sammanlagda tullinkomsterna av sprit-, vin- och ölimport

uppgick 1960 till 18 miljoner kronor, vilket är mindre än 1 procent av konsumenternas totala utgifter för dessa drycker. Detta hindrar givetvis inte att tullavgiften i enstaka fall, och speciellt när det gäller billiga sorter, kan väga ganska tungt. I tabell 10 har de aktuella tullsatserna sammanställts.

Tabell 10. Tullsats 1960 i kronor per liter resp. kilo

	Tullsats kronor
Sprit, på fat	0:35
på andra kärl	1:35--1:85
Starkvin, på fat	1:00
på andra kärl	1:35 ¹
Lättvin, på fat	0:20
på andra kärl	0:50 ¹
Starköl	1:59 (0:18) ²
Öl, klass II	0:60 (0:12) ²
Öl, klass I	0:22 (0:10) ²
Läskedrycker och mineralvatten	0:35 ³
Saft	0:15--0:30
Kaffe, rostat per kg	0:45
Te per kg	1:00

¹ Mousseerande viner 2 kronor.

² Tullavgiften på maltdrycker består av två komponenter. I tullsatsen ingår en avgift som motsvarar den produktskatt som debiteras den inhemska tillverkningen (sådana tullar benämnes "finansullar"). Den del av tullsatsen som överskrider denna skattesats kallas "skyddstull". Inom parentes anges den del av tullsatsen som utgör "skyddstull".

³ Skillnaden mellan tullsatsen och produktskatten (2 öre) utgör kompensation för sockerskatten.

Ur fiskalisk synpunkt spelar alkoholskatterna idag inte lika stor roll som t. ex. vid sekelskiftet, då dessa skatter inbringade cirka 25 procent av de statliga inkomsterna. Budgetåret 1959/60 utgjorde alkoholskatterna 1 382 miljoner kronor (exklusive tullavgifter men inklusive vinstmedlen från de statliga mono-

polföretagen), vilket var 10 procent av de totala statsinkomsterna. Denna summa fördelar sig på olika drycker och skatteformer enligt följande:

	mkr	procent
Omsättningsskatt på spritdrycker	1 117	80,8
Omsättningsskatt på vin	95	6,9
Utskänkningsskatt på spritdrycker	19	1,4
Maltdrycksskatt	111	8,0
Rusdrycksförsäljningsmedel	40	2,9
Summa	1 382	100,0

Läskedrycksskatten inbringade 74 miljoner kronor och kaffeskatten 25 miljoner kronor eller tillsammans 0,7 procent av statsinkomsterna.

KAPITEL 2

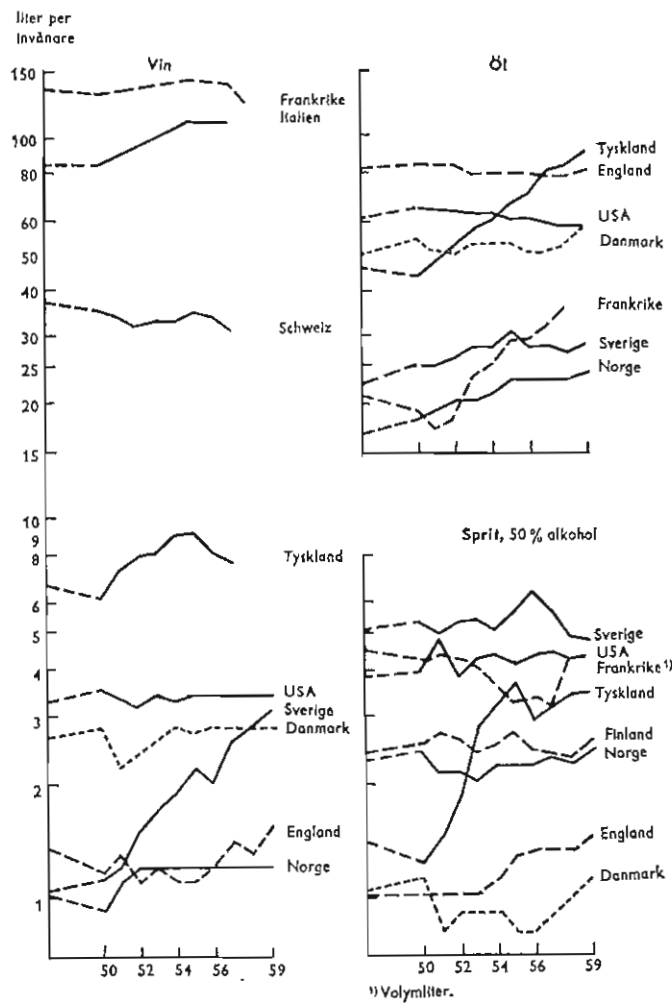
Ett internationellt perspektiv

Efter teckningen av den svenska konsumtionsutvecklingen i kapitel 1 är det naturligt att fråga sig om tendenserna i andra länder varit annorlunda än hos oss. Det ligger utanför ramen för denna studie att på samma systematiska sätt som för Sverige behandla utlandet. Det kan emellertid vara nyttigt att ställa analysen och diskussionen av den svenska utvecklingen i perspektiv till vad som hänt i andra länder. I denna avsikt har i diagram 4 och 5 sammanställts vissa konsumtionsdata från Västeuropa och USA.

När det gäller *sprit*konsumtionen, här uttryckt i 50-procentig alkohol, kan vi konstatera en viss stagnation under det senaste decenniet. Mest anmärkningsvärt är att USA:s spritkonsumtion inte stigit, trots att prisnivån varit mycket stabil (den senaste skattehöjningen ägde rum år 1950). Den franska konsumtionskurvan utvisar en tämligen kraftig nedgång fram till 1957. Den plötsliga ökningen 1958 skedde samtidigt med en kraftig prisstegring på vin, och bör ses som resultatet av en substitution mellan starkvin och sprit.

Tyskland uppnådde förkrigsnivån 1953 och förbrukningen har även därefter fortsatt att stiga. I England har spritkonsumtionen sedan 1950 ökat med cirka 40 procent. Även i Danmark har spritförbrukningen stigit de senaste åren dock utan att förrän 1959 komma upp till 1950 års nivå. Vi observerar dock

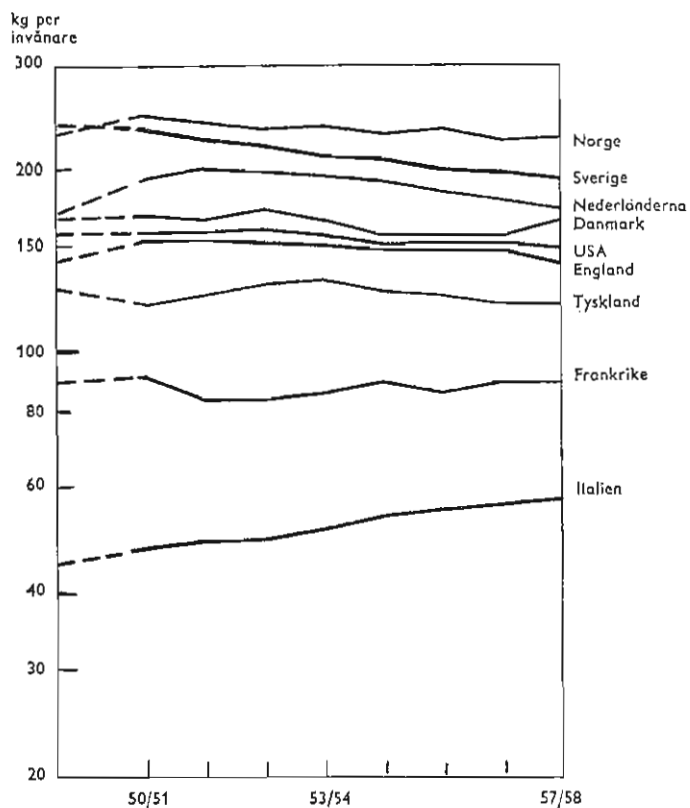
Diagram 4. Konsumtion av sprit, vin och öl i olika länder
1950–59
Logaritmisk skala

Ann. Den streckade linjen före 1950 anger utvecklingsriktning från 1934/38. Skalorna för öl- och spritdiagrammen är samma som vindia-grammets.

Diagram 5. Mjölkkonsumtion i olika länder 1950/51–1957/58
Logaritmisk skala

att såväl den engelska som den danska konsumtionsnivån är mycket låg.

Av övriga länder kan nämnas Kanada med 3,8 liter per invånare, Holland med 2,1 liter, Italien 2,0 liter, Belgien 1,3 samt Österrike likaledes 1,3 liter per invånare. Sverige ligger högst av här berörda länder (och förmodligen högst i världen).

Vinkonsumtionen i Frankrike har, efter en nedgång från

förkrigstiden fram till 1950, åren 1950—55 stigit något, dock utan att uppnå förkrignivån. Som nämnts steg vinpriserna kraftigt 1958 — reallt med cirka 30 procent — och detta resulterade i en konsumtionsminskning på närmare 12 procent. Den italienska vinförbrukningen har ökat kraftigt under 1950-talet och närmar sig den franska nivån¹⁾. Schweiz redovisar en konsumtionsminskning på cirka 10 liter per invånare sedan förkrigstiden. I Tyskland dricker man idag, liksom före kriget, cirka 9 liter vin per invånare, vilket nästan exakt motsvarar den egna produktionen.

I länder utan eller med endast obetydlig egen produktion är konsumtionsnivån i allmänhet mycket låg. USA:s vinförbrukning är 3,4 liter per invånare och visar inga tendenser att öka. Huvudsakligen konsumeras emellertid kaliforniskt lättvin, vilket dock icke medräknas i den officiella vinstatistiken. Sammanlagt torde vinkonsumtionen uppgå till cirka 8 liter per invånare.

I Europa har Sverige idag näst efter Belgien den högsta per-capitaförbrukningen av de icke vinproducerande länderna. Före kriget hade endast Finland lägre konsumtion. Den svenska vinexpansionen har således varit mycket snabb och inte haft någon motsvarighet i andra länder. Såväl England som Norge ligger fortfarande under förkrignivån. I Danmark dricker man idag mer vin än före kriget, men ökningen hänförs sig helt till slutet av 1940-talet. Det kan nämnas att den finska vinkonsumtionen i likhet med den svenska i början av 1950-talet ökade upp till cirka 2 liter per invånare men därefter i motsats till den svenska minskat kraftigt.

När det gäller öl noterar vi för USA:s del samma påtagliga

---

¹⁾ Enligt vissa källor var de bägge ländernas vinkonsumtion lika år 1959.

stagnation som för sprit och vin. Percapitaförbrukningen har sedan 1950 sjunkit från 75 till 68 liter. Även i England visar ölet en svagt vikande tendens. Tyskarna dricker mer öl än engelsmännen och 30 liter mer än de själva gjorde på 1930-talet. Den franska ölförbrukningen, som är större än den svenska, har ökat mycket snabbt under 1950-talet. Förkrignivån uppnåddes emellertid inte förrän 1957.

Av de skandinaviska länderna har Danmark ökat kraftigt under 1940-talet men därefter stagnerat på 50-litersnivån. De två senaste åren har dock ölförsäljningen ökat med nära 20 procent till 60 liter per invånare och därmed passerat USA.

Beträffande mjölkkonsumtionen kan följande tendenser vara värda att notera. I länder med hög konsumtion (Norge, Sverige, Holland, Schweiz) har efterfrågan under 1950-talet sjunkit ned mot USA:s nivå. I USA, England och Danmark är konsumtionen stabil på samma nivå (cirka 150 liter). I länder på en låg konsumtionsnivå visar förbrukningen en starkt stigande tendens (Italien, Portugal).

För övriga kalla drycker (läskedrycker, cider, svagt öl, saft) har det ej varit möjligt att få fram tillförlitliga data om konsumtionsutvecklingen. För dessa, liksom för kaffe och te, nöjer vi oss med sammanställningen i tabell 11. I denna tabell sammanfattas även aktuella konsumtionsuppgifter för tidigare behandlade drycker¹⁾.

Vi ser att fransmännen dricker lika mycket cider som andra läskedrycker. Svagt öl (högst 2,5 procent alkohol) förekommer huvudsakligen i Skandinavien, främst i Finland. I Danmark är det helt fråga om lagrat öl och även i Finland dominerar denna öltyp. I Sverige är det däremot fortfarande det färska ölet

---

¹⁾ I tabellen är mjölken beräknad exklusive grädde i motsats till diagramuppgifterna som inkluderar grädden. Kaffe och te anges i liter (1 kg kaffe = 20 liter dryck; 1 kg te = 80 liter).

Tabell 11. Dryckeskonsumtionen i olika länder
Liter per invånare

	Mjök	Öl (> 2,5 %)	Vin	Svagt öl(a) Cider(b)	Läskedrycker	Summa kalla drycker	Kaffe	Te	S:a varma drycker	S:a drycker exkl. sprit	Spridrycker 50 % alkohol
Sverige	175	27	3,2	10(a)	27	242	156	13	169	411	4,7
Norge	190	22	1,2	2(a)	19	234	134	9	143	377	2,4
Danmark	140	60	3,1	13(a)	26	242	144	24	168	410	1,2
Finland	270	7	1,3	17(a)	14	311	144	9	153	464	2,5
England	135	82	1,5	5(b)	37	261	16	250	266	527	1,4
Tyskland	110	91	9,0	—	20	230	60	12	72	302	3,4
Holland	174	21	1,5	—	20	217	60	58	118	335	2,1
Belgien	92	114	7,5	—	20	234	80	3	83	317	1,3
Frankrike	90	36	121,0	26(b)	30	303	84	3	87	390	3,1
USA	135	58	8,0	—	50	251	140	26	166	417	4,3

Anm. Uppgifterna avser senast tillgängliga år, vanligen 1959 eller 1960.

(svagdricka) som svarar för merparten av denna försäljning. De uppgifter som lämnats om läskedryckskonsumtionen visar att USA i detta avseende intar en särställning med en percapitaförbrukning av cirka 50 liter, mest coladrycker. I Europa noterar vi en anmärkningsvärt hög siffra för Frankrike, där omsättningen de senaste fem åren ökat med 50 procent, förmodligen i första hand på ciderns bekostnad. Sverige och Danmark ligger på samma nivå med cirka 25 liter per invånare. Uppgifterna beträffande Tyskland, Holland och Belgien är endast skattningar.

När det gäller de varma dryckerna är Englands tekonsumtion särskilt iögonfallande. Här måste dock den schablonmässiga beräkningsgrunden poängteras. Det är tänkbart och även tro-

ligt att engelsmännen brygger ett starkare te och sålunda erhåller färre antal liter per kg. Till detta kommer att en stor del av vätskeinnehållet i engelsmännens te består av mjölk. Mot denna bakgrund har tevolymen uppskattats till 250 liter per invånare.

Tabell 12. Priser i olika länder
Kronor per liter

	Mjök (i glas)	Öl	Lättviner (billigaste märke)	Starkviner (Cinzano)	Sprit- drycker (vanl. märke)
Sverige	0:80	1:56	4:00	18:70	28:10
Norge	0:50	2:11	6:00	28:50	22:95
Danmark	0:58	1:78	7:00	17:00	25:25
Finland	0:77	1:70	4:15	20:80	21:45
England	0:83	1:80	.	.	35:00
Frankrike	0:66	1:40	1:25	7:00	15:00
USA	1:32	2:70	4:25	18:00	33:00

Anm. Priserna, som i allmänhet avser år 1960, är omräknade till svenska kronor enligt aktuella växelkurser.

Den totala konsumtionen av kalla drycker är överraskande lika i de berörda länderna med undantag för Frankrike, Finland och Holland. Den höga konsumtionen i Frankrike balanseras delvis av den låga kaffe- och teförbrukningen. Finlands höga totalsumma härstammar från den höga mjölkkonsumtionen, 270 liter per invånare, och måste ses mot bakgrund av en kvardröjande agrar dominans och det faktum att ölet varit förbjudet mellan 1914 och 1932 samt mellan 1942 och 1948 och alltfört konsumeras i mycket liten omfattning.

Överensstämmelsen mellan den danska och den svenska totalkonsumtionen av såväl kalla som varma drycker är intres-

sant. Spritförbrukningen är dock nära fyra gånger högre i vårt land. Även de bägge grannländerna Holland och Belgien uppvisar god samstämmighet i total dryckesvolym men liksom beträffande Danmark-Sverige är relationerna mellan olika drycker helt annorlunda.

Denna översikt visar på likheter och skillnader mellan länder. Ett förhållande, som kan noteras såsom ett visst belägg för den inledningsvis diskuterade tanken om en »vätskebalans», är att storleksordningen för alla drycker tillsammans är ungefär lika; särskilt gäller detta de kalla dryckerna. Det är emellertid från siffrorna uppenbart, att »lokala» förhållanden är av betydelse. Främst gäller det naturligtvis beträffande de drycker, för vilka produktionsförutsättningarna i något land är speciellt gynnsamma. Så intar exempelvis vinet i Frankrike en helt motsvarande ställning som mjölken i Sverige, både som daglig dryck för konsumenterna och som politiskt problem för statsmakterna. Men även för andra drycker — som importeras eller där tillverkningen inte kräver speciella råvaror eller klimatförutsättningar — har vi funnit betydande skillnader. Helt naturligt kan historiska förhållanden inverka (teet i England), och helt naturligt finns utrymme för tycke och smak. Men liksom förut beträffande de svenska förhållandena vill vi här antyda det bakomliggande ekonomiska motivet genom en översiktlig sammanställning om de varierande prisetförhållandena. Detta sker i tabell 12. Med hänsyn till de vanskligheter som är förbundna med en omskrivning till svensk valuta bör tabellen i första hand läsas horisontellt.

Avslutningsvis göres i tabell 13 en jämförelse mellan utgifter, utgiftsandelar och konsumtionsfördelning i vissa länder.

Vi finner att man i USA använder en betydligt lägre andel av inkomsterna till sprit, vin och öl än i övriga länder. I Sverige, Danmark, England och Frankrike är utgiftsandelen täm-

ligen lika, cirka 6 procent av den totala konsumtionen. Norge och Finland ligger vid 4,5 procent.

Tabell 13. Konsumtionsutgifter och utgiftsandelar för sprit, vin och öl 1959

	Utgiftsandel	Alkoholutgift per inv.	Utgiftens procentuella fördelning		
			sprit	öl	vin
Sverige	5,7	263	70	18	12
Norge	4,6	170	46	40	14
Danmark	5,9	245	20	55	25
Finland	4,5	133	70	21	9
England	6,0	262	.	.	.
Frankrike	6,5	252	12	13	75
USA	3,5	305	45	50	5

Anm. Utgiften omräknad till svenska kronor enligt aktuella växelkurser.

Utgifterna är emellertid mycket olika fördelade på de tre dryckestyperna. I Sverige och Finland går 70 procent till sprit medan de övriga länderna inte i något fall har en utgiftsandel överstigande 50 procent. I Danmark och USA går hälften av alkoholutgifterna till öl. Även Norges ölandel är hög, 40 procent, medan Frankrike har den lägsta andelen, 13 procent. Vid sidan av Frankrike är vinandelen högst i Danmark, cirka 25 procent och särskilt låg i USA, 5 procent.

Till sist bör anmärkas att de sifferuppgifter som lämnats i detta avsnitt i många fall är osäkra bland annat på grund av svårigheterna att beräkna den omfattande naturakonsumtionen av drycker samt när det gäller alkoholdrycker smuggling, hembränning och dylikt. I Norge anses t. ex. den dolda sprit-

konsumtionen uppgå till cirka 20 procent av den redovisade¹⁾. Även i Finland och Frankrike säges den olaga tillverkningen vara omfattande. För det senare landets del måste man förmodligen generellt räkna med felmarginaler upp till 20 à 30 procent²⁾. Till detta kommer att den statistiska redovisningen i många fall förbättrats under senare år med skenbart stigande produktion respektive konsumtion som resultat.

---

¹⁾ A. Hamer: Alkoholfrågan i Norge under senare år. Alkoholfrågan 1959 sid. 253.

²⁾ Av vin- och ciderkonsumtionen faller cirka 15 respektive 80 procent på producenterna-jordbrukarna. För sprit och starkvin uppskattas den olaga konsumtionen till 15 procent av den totala. Dessa 15 procent är medräknade i här redovisade konsumtionsdata.

KAPITEL 3

Dryckeskonsumtionens bestämningsfaktorer

De första kapitlen var helt deskriptiva, men redan genom urvalet av fakta och arten av de sammanställningar som gjordes, har vi antytt vår uppfattning om vilka faktorer som »styr» utvecklingen. Redan i diagram 2 spårar vi t. ex. ett positivt samband mellan inkomsten, uttryckt som total privat konsumtion per invånare, och förbrukningen av spritdrycker, vin, maltdrycker och läskedrycker. Med hjälp av priskurvorna i diagram 3 kan vi likaledes dra vissa tentativa slutsatser, t. ex. angående orsaken till att spritkonsumtionen sjönk 1951, 1954 och 1957/58 samt att läskedrycksförsäljningen under andra hälften av 1950-talet stagnerat.

I detta kapitel skall vi något formalisera dessa våra utgångspunkter.

Som angivits inledningsvis, är den ekonomiska konsumtions-teorin en samlande utgångspunkt för denna studie. Därmed anknytes den till konsumtionsstudier beträffande andra varuområden i Sverige och i andra länder. Den allmänna teoretiska bakgrund vi vill använda oss av för att ge diskussionen stadga, är således inte speciell för dryckesområdet. Tvärtom är det just detta som är kärnan i vår behandling: att konsumentens sätt att se på dryckesmarknaden, hans sätt att välja och att sammansätta sin konsumtion, inte är *grundväsentligt* annorlunda än för andra konsumtionsvaror. Detta betraktelse-

sätt utesluter ingalunda hänsyn till de speciella förhållanden som kan gälla på ett enskilt varuområde. Denna allmänekonomiska bakgrund för konsumtionsvalet har tämligen utförligt behandlats i några tidigare IUI-utredningar¹⁾. I detta sammanhang kommer vi därför endast att i korthet beskriva tillämpningen på dryckesområdet.

Vår huvudhypotes är sålunda denna: dryckeskonsumtionen påverkas av följande tre faktorer, nämligen

- 1) konsumenternas reala disponibla inkomster och dessas fördelning;
- 2) produktens pris i relation till alla andra priser eller vissa andra priser;
- 3) konsumenternas preferenser.

Denna hypotes innebär som nämnts ett antagande om att efterfrågan på drycker i princip reagerar enligt samma mönster som efterfrågan på en vara vilken som helst.

Vi anser nämligen, att även om det finns marginalkategorier, för vilka t. ex. spritdrycker inte är »vilken vara som helst», så skall denna utgångspunkt gälla för huvuddelen av konsumenterna. Naturligtvis kan vi inte ställa det kravet att med enbart den generella teorin kunna »förklara» de speciella konsumtionsmönster som kan gälla sådana marginalgrupper. Här för erfordras kompletterande teorier eller förutsättningar.

Vår uppgift är alltså nu att pröva denna hypotes dels genom att undersöka om de nämnda faktorerna verkligen varit bestämmande för utvecklingen, dels också genom att försöka närmare precisera, på vilket sätt detta skett. Den senare uppgiften kan sägas innebära att vi väljer någon slags modell —

---

¹⁾ *Ragnar Bentzel m. fl.*: Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65, kapitel 2. Sthlm 1957.

John Ekström: Den textila konsumtionen, kapitel II. Sthlm 1958.

en ekvation med vars hjälp vi kan »förklara» utvecklingen. För att belägga dessa samband användes två olika metoder, *tvärsnittsanalys* och *tidsserieanalys*. Den förstnämnda innebär att man med hjälp av budgetundersökningar studerar hur konsumenternas inköp varierar med hänsyn till inkomst, ålder, ortstyp, hushållstyp osv. Vid tidsserieanalysen söker man med en matematiskt-statistisk metod bestämma samvariationen mellan å ena sidan konsumtionsutvecklingen under en viss tidsperiod och å den andra t. ex. inkomst- och prisutvecklingen under samma tidsrymd. Preferenserna betraktas i detta fall som givna. I budgetundersökningarna däremot är just kartläggningen av skillnader i preferenssystem mellan olika hushållskategorier ett huvudsyfte.

För tidsserieanalysen kan vi ytterligare formalisera våra studier och erhåller därigenom vissa möjligheter till mera preciserade analyser och jämförelser. Vi kan nämligen — emot bakgrunden och erfarenheterna från andra konsumtionsstudier — uttrycka såsom funktionella sammanhang vad som ovan verbalt anförts om dryckeskonsumtionens beroende av vissa huvudfaktorer. Detta gör det möjligt att utnyttja formella kriterier för att undersöka i vad mån våra hypoteser står sig i belysning av den faktiska utvecklingen. Vi använder den konventionella formen av efterfrågefunktion, som i andra sammanhang gett goda resultat¹⁾.

Den beskriver sambandet mellan konsumtion, inkomst och pris och har följande matematiska form:

$$\log X = a + E \log Y + e \log P + z$$

---

¹⁾ *Ragnar Bentzel m. fl.: a. a.*

De olika symbolerna har följande betydelse:

X = konsumtionsvolymen/invånare

Y = inkomsten/invånare

P = realpris

z = restvariabel

E = inkomstelasticiteten

e = priselasticiteten

a = en konstant

Villkoret för att denna ekvation skall ha någon reell innebörd är att variationen i z , restvariabeln, är mycket liten eller tekniskt uttryckt, att den multipla korrelationskoefficienten (R), som uttrycker ekvationens »förklaringsvärde» är hög, helst över 0,90 (om $R = 1$ är sambandet fullständigt).

Inkomstelasticiteten anger i sådant fall hur efterfrågan reagerar för en inkomstökning. Om $E = 1,0$ betyder detta, att en 1-procentig ökning av de reala, disponibla inkomsterna leder till en 1-procentig ökning av efterfrågan på varan ifråga. Konsumtionen varierar sålunda proportionellt mot inkomsten. Om $E = 2,0$ ökar konsumtionen vid den angivna inkomstökningen med 2 procent osv. Om E är ett negativt tal betyder detta att efterfrågan sjunker när inkomsten stiger (gäller s. k. »inferior goods»). På liknande sätt gäller att priselasticiteten (e) är lika med $-1,0$ om en prishöjning med 1 procent leder till en konsumtionsminskning om 1 procent. Sjunker efterfrågan med 2 procent så är $e = -2,0$ osv.

Om $E = 1$ gäller också att utgiftsandelen förblir oförändrad när inkomsten stiger eller sjunker. Är E större än 1, ökar varans andel av de totala utgifterna med stigande inkomst; är E mindre än 1 minskar denna andel.

Även ur tvärsnittsstudier kan man härleda en slags inkomstelasticitet, nämligen genom att söka ett statistiskt samband mellan hushållens utgifter för en viss vara och deras inkom-

ter. I budgetstudier är det dock utgifterna och inte kvantiteterna som ligger till grund för elasticitetsberäkningarna. Av detta och andra skäl kan man inte utan vidare jämställa »budgetelasticiteter» med »tidsserieelasticiteter».

Naturligt nog brukar inkomstelasticiteten vara låg när det gäller livsnödvändiga produkter, t. ex. vissa livsmedel, kläder och skor. En minimiförsörjning av dessa produkter är sedan länge realiserad. Inkomstökningarna kan idag i stället användas till det som något oegentligt kallas umbärliga varor eller lyxvaror. Efterfrågan på bostäder, kylskåp, bilar, restaurangbesök samt resor till Mallorca är mycket inkomstkänsliga och konsumtion av dessa varor och tjänster stiger således snabbt när inkomsten ökar. Att märka är, att detta gäller även efterfrågan på »kultur» (böcker, musikinstrument, undervisning).

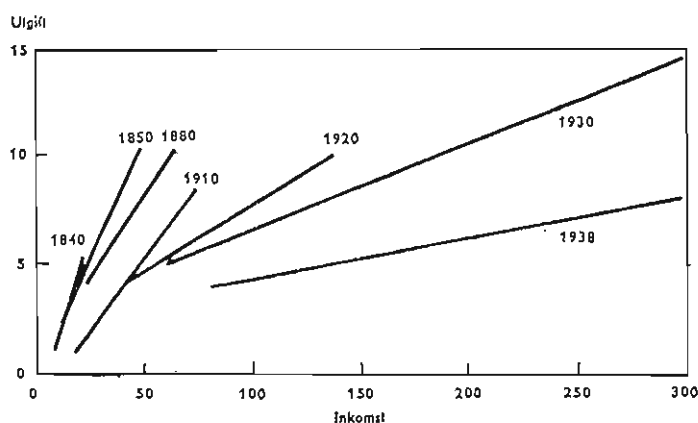
Vid våra beräkningar har vi förutsatt att elasticiteterna är konstanta under analysperioden, i allmänhet 1931—60. För en så pass kort tidsrymd är detta en rimlig och ur teknisk synpunkt nödvändig förenkling av problemet. Det ligger emellertid i sakens natur att dessa koefficienter på längre sikt är variabla. Om t. ex. inkomstelasticiteten för dammsugare även i framtiden skulle vara lika hög som under senaste decennier (cirka 3,5) skulle det inte dröja länge innan varje hushåll vore ägare till ett par, tre exemplar av dessa i och för sig nyttiga redskap. Med andra ord: konsumtionen närmar sig och når förr eller senare någon slags mättnadspunkt. Inkomstelasticiteten avtar sålunda med stigande inkomst. Diagram 6 illustrerar detta förhållande.

Även priselasticiteten tenderar att sjunka med stigande inkomster¹⁾. Däremot föreligger oftast ett positivt samband mel-

---

¹⁾ I vissa fall kan dock sambandet vara det motsatta: en stigande inkomstnivå sammanfaller ofta med, och kan vara direkt uttryck för, en

Diagram 6. Sambandet mellan kaffekonsumtion och inkomst
(Grönland 1840–1938)

Anm. Ur H. Wold: Demand Analysis.

lan pris och priskänslighet — ju dyrare, ju priskänsligare. I tabell 14, hämtad ur en FAO-rapport¹⁾ belyses detta. Till denna tabell kan anmärkas att kaffe är en billig produkt och att variationerna i e förmodligen är större för dyrare varor.

Orsaken till att vi ansett det lämpligt att avgränsa en konsumtionsgrupp bestående av drycker är — som inledningsvis framhållits — att dessa i huvudsak fyller liknande funktioner och sålunda är nära substitut för varandra. Vi vill särskilja tre huvudfunktioner:

- 1) *Näringsfunktion*: gemensam för alla livsmedel; beträffande drycker viktig endast hos mjölk, choklad och juice.

ökad geografisk och intellektuell rörlighet, åtföljd av en minskad bundenhet till traditionella vane- och konsumtionsmönster. Inte minst när det gäller drycker, där förtäringen ofta har en rituell karaktär, kan sådana effekter göra sig gällande.

¹⁾ A. Szarf-F. Pignalosa: Factors Affecting United States Coffee Consumption. FAO: Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, 1954: 10.

2) *Vätskefunktion*: tillfredsställer kroppens behov av vätska och underlättar intagandet av föda.

3) *Rekreationsfunktion*: drycker för stimulans, avkoppling och berusning.

Självfallet kan dessa olika funktioner tillgodoses även av produkter utanför dryckessektorn. Mjök är substitut för andra livsmedel och ingrediens i mjölrätter, bakverk etc. Juicer och safter konkurrerar med sina egna utgångsprodukter, frukterna, och vidare med vitaminpreparat. Läskedrycker kan ersättas med »sötsaker», glass och frukt. Det vanliga vattnet spelar en viktig roll för vätsketillförseln och är ett i allmänhet fritt tillgängligt alternativ för de andra dryckerna. Flerparten drycker är dock i högre grad substitut för andra drycker än för produkter utanför dryckessektorn. Dryckerna kan vara nära substitut — t. ex. mjök och öl som måltidsdrycker — eller mer avlägsna och endast indirekta.

Tabell 14. Priskänslighet för kaffe i USA vid olika prislägen och i olika inkomstklasser

Kaffepriset i cent per kg	Inkomst per hushåll (dollar)			
	400	600	800	1000
60	0,24	0,23	0,21	0,20
70	0,26	0,25	0,23	0,22
80	0,28	0,26	0,25	0,24
90	0,29	0,27	0,26	0,26
100	0,30	0,28	0,27	0,27
110	0,31	0,29	0,28	0,28

Även om nu sådan substitution mellan olika drycker uppenbarligen föreligger, så kan den vara tämligen svår att påvisa i ett enskilt lands utveckling. Om vi återvänder till diagram 2 så finner vi där endast ett tydligt exempel på substitution,

nämligen mellan sprit och vin år 1956. I ett längre perspektiv¹⁾ och i en jämförelse mellan närbelägna länder är det dock betydligt enklare att spåra dessa sammanhang.

Ett av kännetecknen på substituerbara varor är att efterfrågan på dessa produkter är mycket känslig för förändringar i prisrelationerna dem emellan. Det klassiska exemplet på detta är smör och margarin; en prishöjning på smör leder normalt till ökad användning av margarin och vice versa, dvs. korselasticiteten är mycket hög. Vi kan således ha anledning förmoda, att efterfrågan på t. ex. öl reagerar inte bara för ändringar i ölpriset utan även för prisförändringar på mjölk, kaffe, läskedrycker, vin och sprit.

Avslutningsvis skall ges några allmänna synpunkter på två speciella problem: efterfrågepåverkan vid inkomstomfördelning och vid introduktion av nya varor.

Konsumtionens omfattning och inriktning påverkas inte bara av totalinkomstens storlek utan även av inkomstfördelningen. En utjämning verkar i allmänhet konsumtionsstimulerande men eftersom inkomstutjämningen sker relativt långsamt kan man anta att denna faktor är av väsentligt mindre vikt än själva inkomstutvecklingen. Bentzel²⁾ har beräknat att den inkomstutjämning som ägde rum mellan 1935 och 1948 ökade den totala konsumtionen med en eller högst ett par procent, vilket bör jämföras med den faktiska reala konsumtionsökningen om cirka 50 procent. En jämnare inkomstfördelning innebär efterfrågestimulans endast för varor med mycket hög inkomstelasticitet. Eftersom alkoholmissbrukare ofta tillhör en kategori med i normala fall små försörjningsmöjligheter kan man dock tänka sig att den markanta skillnaden mellan 1930-

---

¹⁾ Se t. ex. *Sven Ulrik Palme*: a. a.

²⁾ *R. Bentzel*: Inkomstfördelningen i Sverige. Sthlm 1952.

talets höga arbetslöshet och efterkrigsperiodens »överfulla» sysselsättning kan ha inneburit en större stimulans på sprit-efterfrågan än vad den allmänna inkomstökningen indicerar, detta trots att spritefterfrågan generellt inte har särskilt hög inkomstelasticitet.

Viktigare än inkomstens fördelning är troligen introduktionen av nya varor (respektive varubortfall i samband med avspärrning eller andra importsvårigheter).

Effekten på det »gamla» varusortimentet av införande av en helt ny produkt (t. ex. TV) är i princip densamma som av inkomstminskning. Dessa introduktionsprocesser är dock i allmänhet fördelade över långa tidsperioder, och de förmår endast undantagsvis att mer påtagligt dämpa efterfrågeökningen på »gamla» varor. TV-introduktionen i vårt land utgör möjligen ett undantag. När statsmakterna gav klarsignal 1956 förelåg en stark latent efterfrågan som plötsligt kunde realiseras, och som därför märkbart kan ha dämpat efterfrågan på andra varor under de senaste åren. Det finns dock inget skäl som talar för att därvid någon speciell vara skulle drabbas, för vilken inte en nära substitution föreligger (som för biobesök i TV-exemplet).

Liknande effekt uppstår när en tidigare ransonerad nyttighet släpps fri. Det är troligt att de steg mot en normalisering av bostadsmarknaden som tagits under 1950-talet, i lika hög grad som bil- och TV-expansionen, varit ägnad att dämpa efterfrågan på andra produkter. Vad som i dessa fall inte kan isoleras ur bilden är dock den inkomstökning (eller -omfördelning) som produktionen av de nya varorna för med sig.

Vad alkoholdryckerna beträffar måste slutligen noteras, att dessa är föremål för en omfattande lagstiftning vars viktigaste delmoment utgörs av monopoliseringen av handeln med spritdrycker, vin och starköl till ett statligt bolag, Nya System AB,

samt av vissa kommunala vetoregler. Före oktober 1955 var restriktionerna flera och mer ingripande, främst genom spritransoneringen¹).

Bortsett från ransoneringseffekten förefaller lagstiftningens betydelse för konsumtionsutvecklingen ha varit anmärkningsvärt ringa. Härpå tyder inte minst de utredningar nykterhetskommittén verkställde. En orsak härtill är att lagstiftningen i huvudsak inriktas på det mellanled på dryckesmarknaden som distributionssektorn utgör.

Eftersom vi i denna undersökning vill koncentrera uppmärksamheten på de *primära* orsaksfaktorerna bakom dryckeskonsumentens utveckling, har vi inte funnit det nödvändigt att närmare ingå på lagstiftningen, utom vad gäller det viktigaste ingreppet, nämligen ransoneringen.

Frågan om ransoneringseffekten berörs i efterföljande kapitel. Här må blott pekas på den väsentliga skillnad som förelåg mellan spritransoneringen å ena sidan och t. ex. bostads- eller kafferansoneringen å den andra. Spritdryckerna var hela ransoneringsperioden aldrig *fysiskt* svåråtkomliga; ransonerna var tämligen väl tilltagna för den övervägande delen av konsumenterna, och de som inte var nöjda med dem kunde komplettera sina inköp med restaurangbesök eller köp på den svarta marknaden. Även överlåtelser utan betalning förekom i stor utsträckning. Beträffande bostäder och kaffe var däremot ransoneringsarna uttryck för en knapphet i rent fysisk bemärkelse, och den svarta eller grå marknaden medförde inte någon ökning av den tillgängliga kvantiteten.

---

¹) Huvudmotivet för alkoholhandels förstatligande 1917 var ransonerings införande. Den omfattande kontrollapparat som måste byggas upp kunde inte gärna handhas av den privata handeln.

KAPITEL 4

Pris och inkomst som bestämningsfaktorer

I detta kapitel skall redovisas en första etapp av det empiriska utredningsarbetet. Den ram om dryckeskonsumentens bestämningsfaktorer som tecknats i det föregående skall utfyllas med bilden av den svenska dryckeskonsumentens utveckling i huvudsak sedan 1931. Vi har i det första kapitlet i stora drag skisserat denna utveckling; här skall vi mera systematiskt för varje dryckesslag undersöka och diskutera om priser och inkomster ger en förklaring till förändringarna. Speciellt skall vi pröva hur långt vi kommer med den förut utvecklade matematiska modellen. De kvantitets-, pris- och inkomstserier som därvid använts finns sammanförda i tabellbilagan. Upplýsningar om källor och beräkningsmetoder samt några kommentarer om materialets begränsningar återfinns i bilaga 1.

Analysen omfattar i allmänhet perioden från 1931 och framåt. Ofta har det funnits skäl att inte medtaga krigsåren (såsom för kaffe) eller att särskilja förkrigs- och efterkrigstiden. För sprit och vin gäller speciellt att försäljningsreformen 1955 skapade en ny situation, vars innebörd vi önskat närmare analysera. För dessa drycker omfattar därför den formella analysen endast tiden t.o.m. 1954. Omställningsperioden efter motbaksreformen och de senaste årens utveckling diskuteras stegvis och under olika förutsättningar.

Beräkningsarbetet som för modellprövning av här använt

slag är ganska omfattande har utförts i matematikmaskin-nämndens BESK. Vid redovisningen av beräkningsresultaten skall vi vara för vara ange de huvudkoefficienter som ingår i vår modell, nämligen inkomstelasticiteten (E), priselasticiteten (e) samt den korrelationskoefficient (R) som är av särskild betydelse för bedömning av analysresultatet. En sammanställning av samtliga koefficienter med medelfel återfinns i bilaga 2. I allmänhet skall resultaten diskuteras mot bakgrunden av en diagrammatisk framställning.

Sprit och vin

För sprit och vin har — som inledningsvis framhölls — även tidigare gjorts analyser av detta slag. I bilaga till 1944 års nykterhetskommittés betänkande (SOU 1952:52 sid. 193) redovisas vissa resultat för tidsperioden 1923—38. Dessa återges i tabell 15 tillsammans med våra beräkningar.

Inkomstelasticiteten för *spritdrycker* var enligt våra beräkningar under mellankrigsperioden cirka 0,7; dvs. en 10-procentig inkomststegring höjde spritkonsumtionen med i genomsnitt 7 procent. Priskänsligheten var låg cirka $-0,2$.

Nykterhetskommittén redovisade för samma period koefficienter, som rätt väsentligt avviker från de av oss beräknade. Orsaken härtill är mångfaldig. För det första är grundserierna inte identiska; medan vi använder totala privata konsumtionen som inkomstbegrepp räknade nykterhetskommittén med de deklarerade inkomsterna. Vidare avser vår prisserie renat brännvin, medan nykterhetskommittén använde medelpriset i all försäljning som prisvariabel. Dessutom är modellerna olika; nykterhetskommittén införde i sina beräkningar *tiden* som för-

klarande variabel och erhöll sålunda förutom pris- och inkomstelasticiteter även en trendkoefficient (+ 0,2 procent per år). Denna kan sägas representera den del av inkomstelasticiteten, som ger uttryck för de mer långsiktiga förändringar som sker oberoende av konjunkturmässiga variationer i inkomstnivån. I vår modell däremot är denna trend »inbakad» i inkomstelasticiteten och skillnaderna mellan de bägge beräkningarna är därför något mindre än tabellen utvisar.

För *utminuterings* under perioden 1923—39 har Malmquist¹⁾ beräknat inkomstelasticiteten till 0,30 och priselasticiteten till -0,27 (priset avser renat brännvin). I modellen ingick som en tredje oberoende variabel tilldelningen på motböckerna. Den s. k. tilldelningselasticiteten (T) blev 0,51, och en ökning av tilldelningen med 10 procent skulle således öka konsumtionen med 5 procent²⁾.

Malmquist sökte i detta sammanhang beräkna ransoneringens inflytande på priskänsligheten. Om ransoneringen är effektiv innebär den att vissa konsumenter, som normalt skulle köpa mer än sin tilldelning, inte reagerar för en prishöjning, varför priselasticiteten kunde väntas öka vid slopad ransonering. Även dessa beräkningar gällde dock enbart utminuterade drycker och utgick vidare från antagandet att legala eller illegala överlåtelser inte förekommit. Om spritransoneringen emellertid, i likhet med många andra fysiska regleringar, huvudsakligen inneburit att efterfrågan tvingats över mot dyrare inköpskanaler, så behöver priskänsligheten inte i någon högre

---

¹⁾ S. Malmquist: a. a.

²⁾ När analysperioden utsträcktes till år 1940 sjönk detta T-värde till 0,34. Emellertid förefaller nedskärningen av motbokstilldelningarna i november 1941 (en minskning med i genomsnitt 1/3 liter) inte ha haft någon dämpande effekt på den *totala* konsumtionen. Däremot ledde den till en överflyttning från butiks- till restauranginköp; utskänkningarna ökade 1942 med nära 30 procent.

grad ha påverkats. I följande avsnitt utgår vi därför hellre från en motsatt hypotes, nämligen att ransoneringens slopan-
de inte i nämnvärd grad påverkat pris- och inkomstkänslig-
heten och detta främst av det skälet att våra beräkningar om-
fattar såväl butiks- som restaurangförsäljning.

Tabell 15. Elasticiteter för spritdrycker och viner

Analysperiod	Pris	Inkomst- elastici- tet (E)	Pris- elastici- tet (e)	Korre- lation (R)
<i>Sprit (liter/inv.)</i>				
1923—38 (Nk)	G	0,53	— 0,42	0,97
1923—38 (IUI)	R	0,73	— 0,22	0,90
1931—54	G	0,86	— 0,28	0,95
1931—54	R	0,87	— 0,24	0,96
<i>Vin (liter/inv.)</i>				
1931—39, 1950—60	R	2,07	— 1,03	0,95
1931—39, 1950—54	I	2,03	— 1,59	0,97
<i>Sprit och vin (kronor/inv.)</i>				
1931—39, 1946—55	I	1,24	— 0,54	0,98
1931—55	I	1,05	— 0,38	0,96

Anm. R = representantvara (renat brännvin respektive Medoc)
G = genomsnittspris
I = index, beräknat enligt kedjemetoden

Vad beträffar IUI:s beräkningar så ser vi i tabellen att elas-
ticiteterna för den senare tidsperioden (1931—54) är nume-
riskt större än mellankrigsårens. *E* ligger vid 0,9, och *e* blir —
0,2 respektive — 0,3, beroende på val av prisindex (med en
billig representantvara, i det här fallet renat brännvin, som
prisvariabel blir *e* — 0,2). I båda dessa beräkningar är »för-
klaringsvärdet» (*R*) högt, vilket innebär att konsumtionsför-
ändringarna under perioden till största delen kan återföras till
inkomst- och prisförändringar.

För *vinerna* erhålles höga elasticitetstal; *E* ligger vid 2,0, vil-

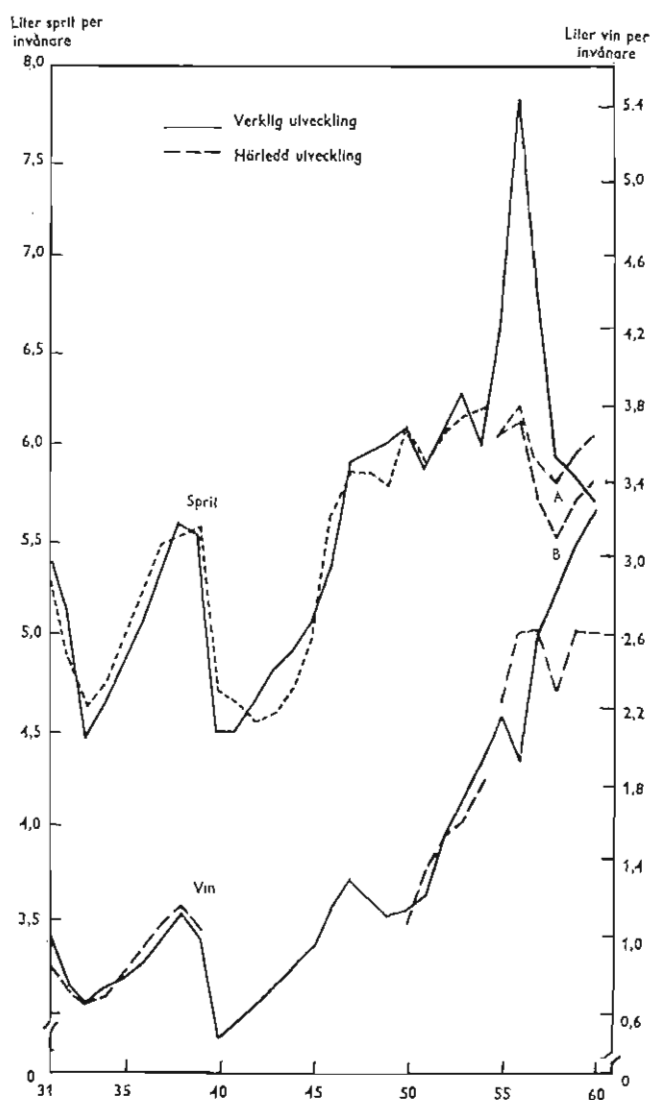
ket betyder att konsumtionen stiger dubbelt så snabbt som inkomsterna. Priskänsligheten är enligt beräkningen med användning av prisindex $-1,6$. När prisvariabeln utgjorts av en representantvara har priselasticiteten, i likhet med vad gällde spritdrycker, antagit ett lägre värde. Detta antyder att konsumtionen vid en prisstegring förskjutes mot billigare och vid en prissänkning inriktas på dyrare märken.

En regressionsanalys av den totala *sprit- och vinkonsumtionen* ger för perioden 1931–55 värdena $E \approx 1,0$ och $e = -0,4$. Om krigsåren utelämnas blir båda elasticiteterna numeriskt något större. Eftersom spritdryckerna väger tyngst i den gemensamma vågskålen, ligger totalkonsumtionens elasticitetstal närmare spritdryckernas än vinernas. Det bör noteras att genom seriens konstruktion denna beräkning även inkluderar hänsyn till kvalitetsförskjutningar.

Hur pass stort »förklaringsvärde» de nämnda elasticiteterna har framgår av korrelationskoefficienten (R) men kan också utläsas ur diagrammen 7 och 8. I dessa markerar de heldragna linjerna den faktiska utvecklingen och de streckade den härledda, dvs. den kurva som konstruerats på grundval av de framräknade elasticitetsvärdena.

Vi ser att det för åren fram till 1954 varit möjligt att ställa upp ekvationer, innehållande endast två oberoende variabler (pris och inkomst), som på ett acceptabelt sätt kan »förklara» utvecklingen. När det gäller spritdrycker (kurvan i diagrammet avser beräkningen för 1931–54 med renat brännvin som prisvariabel) kan man utläsa, att konsumtionen under de sista krigsåren samt 1948–49 var något större än »väntat», dvs. större än vad pris- och inkomstförändringar synes motivera. Dessa år präglades emellertid av importsvårigheter, restriktioner och ransonering. Vidare ser vi att de kraftiga prisstegringarna 1933 och 1940 sänkte konsumtionen mer än den genom-

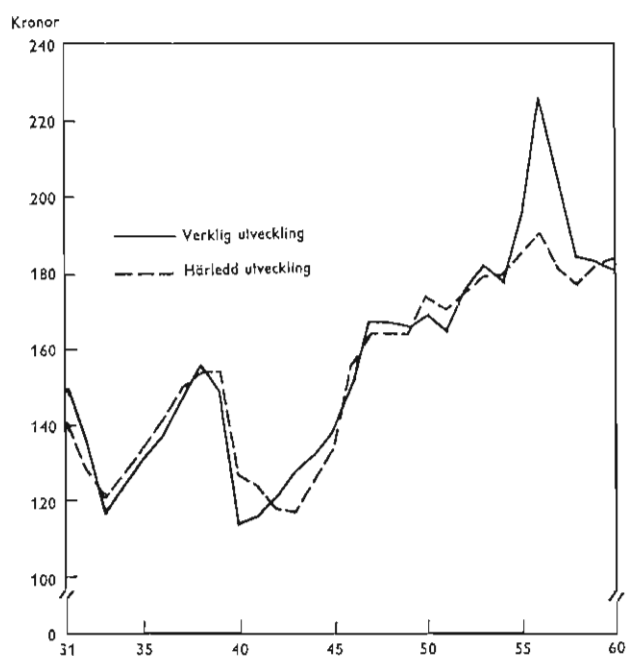
Diagram 7. Konsumtion av sprit och vin 1931—60

Anm. Framskrivningarna efter 1955 är gjorda med utgångspunkt från konsumtionsnivån oktober 1954—september 1955.

Diagram 8. Sprit- och vinkonsumtionens volymutveckling
1931–60
Kronor per konsumtionsenhet

snittliga priselasticiteten kunnat motivera. Detta gäller även konsumtionsminskningen 1954¹⁾.

Den i diagram 7 återgivna härledda vinkurvan avser beräkningen för perioden 1931–39, 1950–54. Det prisindex som därvid använts är ett vägt index med ett starkvin (Madeira

¹⁾ Det förhållandet att skatthöjningen 1/4 1954 tillkännagavs redan hösten 1953 kan möjligen ha lett till en viss hamstring redan detta år. Ett närmare studium av månadssiffrorna ger dock vid handen att så gott som alla extrainköp skedde i mars 1954 och således inte påverkar jämförelsen mellan 1953 och 1954. Vidare observeras att konsumtionen 1-3 kvartalen 1955 låg endast 2,3 procent över 1954 års nivå, som således knappast kan sägas ha varit exceptionellt låg.

Fine) och ett lättvin (Medoc) som komponenter. Regressionsanalysen ger även i detta fall ett resultat med högt förklaringsvärde. Detsamma gäller beräkningen för den totala konsumtionen av sprit och vin i diagram 8.

Vad hände efter 1955?

Regressionsberäkningarna har, som nämnts, omfattat åren före 1955. För åren 1955–60 har företagits en framskrivning av konsumtionsutvecklingen med det antagandet, att de pris- och inkomstelasticiteter, som beräknats för perioden före 1955, gällt också i fortsättningen. Dessa framskrivningar har gjorts med utgångspunkt från konsumtionsnivån under året före motboksreformen. Om inte spritransoneringen upphävts 1955 skulle konsumtionen sålunda — med nämnda elasticitetsantaganden — ha utvecklats på det sätt som kurvan A i diagram 7 anger.

Vi ser att spritförsäljningen även med bibehållen ransoning skulle ha ökat något under år 1956 och gått tillbaka 1957–58 för att senare åter stiga. För de senaste fyra åren ligger denna teoretiskt framräknade kurva t. o. m. något över den faktiska. Vinkonsumtionen däremot har ökat betydligt mer än väntat medan den totala sprit- och vinkonsumtionen enligt diagram 8 redan 1959–60 skulle vara tillbaka till »normal» nivå efter övergångsårens exceptionellt höga konsumtion. Mot det »gap» mellan verklig och beräknad spritkonsumtion som uppstått de senaste åren (minus 0,3 liter per invånare) står sålunda ett något större »gap» (plus 0,6 liter per invånare) mellan faktisk och beräknad vinförsäljning.

Denna bild av de första motboks fria åren stämmer nu till sy-

nes ganska väl med nykterhetskommitténs förutsägelser om en tämligen kort övergångsperiod och en därpå följande konsumtionsminskning.

Nu finns det emellertid starka skäl för misstanken att framskrivningens premisser varit felaktiga och att således utvecklingen vid fortsatt ransonering *inte* skulle följt det gamla mönstret. Det kan t. ex. finnas anledning anta att priselasticiteten, vid den höga prisnivå som uppnåtts i mitten av 1950-talet, stigit i förhållande till den för perioden 1931–54 beräknade. För detta antagande talar dels det förhållandet att priskänsligheten i allmänhet ökar när priset stiger, samt dels de nyss diskuterade erfarenheterna från 1954. Om vi med hänsyn härtill väljer en *högre* priselasticitet ($e = -0,4$) för tiden efter 1954 än den som framgått ur vår analys och gör en ny framskrivning erhåller vi den streckade kurvan (B) i diagram 7. I jämförelse med detta framskrivningsalternativ framstår den faktiska utvecklingen inte så »gynnsam» som framskrivningen enligt alternativ A lät ana. Spritkonsumtionen skulle, även om motboken bibehållits, ha sjunkit mycket kraftigt efter 1956 för att 1960 sammanfalla med faktiska utvecklingen (förutsatt — givetvis — att skattehöjningarna i november 1956 samt februari 1958 kommit till stånd i vilket fall som helst). Detta status quo på spritsidan har etablerats till »priset» av en ökad vinkonsumtion.

Vi kan nu föra denna hypotetiska diskussion ett steg längre: skulle konsumtionsutvecklingen vid bibehållen ransonering och med prishöjningarna 1956–58 ha sjunkit ännu mer än vårt framskrivningsalternativ B utvisar? Följande skäl talar härför.

För det första bör beaktas att prisstegringarna på sprit 1956–58 var utomordentligt kraftiga. Inom loppet av 15 månader (november 1956—februari 1958) höjdes brännvinspriset

från 18:— till 26:40 kronor per liter. Däremot lämnades vinskatterna i första omgången (november 1956) oförändrade. Prisrelationen sprit/vin försköts därigenom kraftigt, vilket — såsom framgår av följande avsnitt — ledde till en klar substitution mellan spritdrycker och viner. Som framgår av diagram 7 är det emellertid främst nedgången 1958 (då även vinpriserna steg) som är anmärkningsvärd. Realpriset på renat brännvin steg från 1957 till 1958 med 9 procent, medan konsumtionen sjönk med hela 15 procent. Detta förhållande skulle kunna tyda på att den hårda prispolitiken 1956—58 dessutom haft en viss »chockeffekt», som med största sannolikhet gjort sig gällande även om ransoneringen bibehållits.

För det andra är det troligt att den stramare ekonomiska politik som förts de senare åren har medfört viss konsumtionsomfördelning. Sedan 1957 har hyrorna höjts i flera omgångar. Den oväntat stora arbetslösheten 1958—59 kan antas ha medverkat till konsumtionsminskningen.

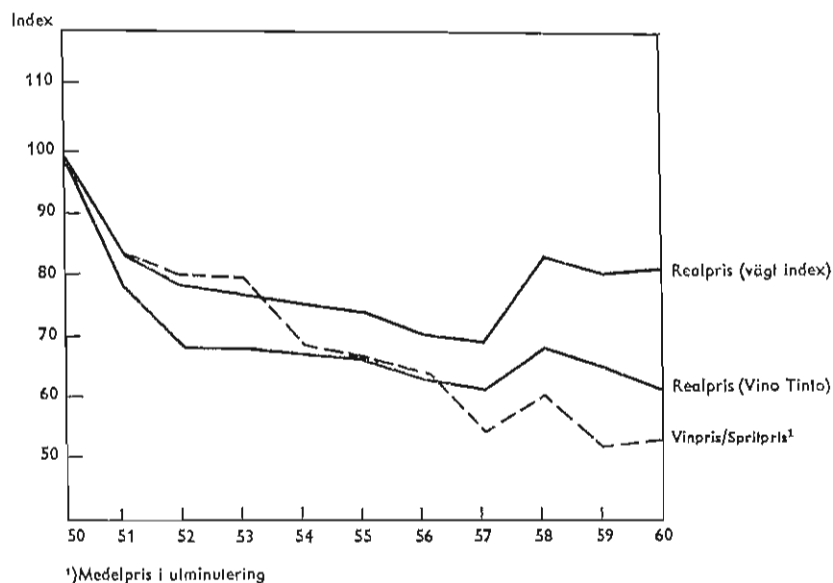
Det är sålunda tänkbart att den åren 1959-60 sjunkande spritkonsumtionen kan hänföras till de båda ovan diskuterade faktorerna och därför inte behöver ha något samband med försäljningsreformen. Härmed är också sagt att konsumtionen vid fortsatt ransonering förmodligen hade minskat ännu mer än kurva (B) anger.

Vinexpansionen

Som vi redan har konstaterat föreligger i vinkurvorna i diagram 7 ett betydande gap mellan verklig och teoretiskt beräknad konsumtion; försäljningen har stigit snabbare än modellen kunnat förutsäga. Orsaken till detta är att modellen endast

tar hänsyn till inkomstutvecklingen och realpriset på vin. Som tidigare framhållits är det emellertid troligt att priset på spritdrycker är av avgörande betydelse för efterfrågan på vin.

Diagram 9. Vinpriser 1950–60
Index: 1950 = 100

Att så är fallet är lätt att visa. När spritpriserna i november 1956 höjdes med i genomsnitt 30 procent steg vininköpen omedelbart med nära 40 procent efter att ha legat nästan helt oförändrade sedan oktober 1955. Om orsakerna till den starka konsumtionsuppgången 1956–57 kan således ingen tvekan råda. Vi kan för vinerna konstatera en hög *korselasticitet* med avseende på spritpriserna. Reaktionen 1956 tyder på att denna

har ett värde på cirka + 1,0 (dvs. en 10-procentig prisstegring på sprit ökar vinkonsumtionen med 10 procent).

Räknar man med nämnda korselasticitet, erhåller man en mycket god överensstämmelse mellan faktisk och beräknad konsumtion. Att t. ex. vinkonsumtionen inte sjönk 1958 trots en 15-procentig prisstegring, kan antas sammanhånga med att även sprit- och ölpriserna steg ungefär lika mycket. Vi finner det således möjligt att sammankoppla vinexpansionen under 1950-talet med inträdda pris- och inkomstförändringar. Detta utesluter naturligtvis inte att bakom expansionen också ligger vissa, av propaganda eller på annat sätt tillkomna förändringar i preferenssystemet. Någon anledning att på kortare sikt tillmäta sistnämnda faktor någon större vikt syns dock inte förefinnas.

Diagram 9 visar också hur gynnsam prisutvecklingen varit under 1950-talet, särskilt för de billigaste lättvinerna. Statsmakternas åtgärder efter 1954 har medfört en differentiering av priserna till vinernas förmån. Medan spritskatterna höjts, har skatten på lättvin, reellt sett, varit praktiskt taget oförändrad sedan den infördes 1943¹⁾. Denna politik har varit den viktigaste orsaken till realprissänkningen och därmed även till konsumtionsuppgången. Det är också tydligt att man uppnått en avsedd överflyttning från sprit- till vinkonsumtion. Vissa skäl talar för att inte minst de stora alkoholförbrukarna reagerat inför de radikalt förändrade prisrelationerna mellan sprit och vin.

¹⁾ För ett lättvin som kostat Systembolaget 2:— per liter i inköp var skatten följande år denna (antag att Systembolagets pålägg är 50 öre per liter)

1943	1/6	1:—
1948	1/2	1:20
1954	1/4	1:30
1958	12/2	1:40.

Mellan 1943 och 1958 har konsumentprisindex stigit med 66 procent.

Priseffekten 1956 — 58

Vi har hittills jämfört den faktiska utvecklingen med olika teoretiskt tänkbara alternativ för vad som skulle ha hänt om motboken bibehållits och prispolitiken varit densamma. Men om nu skattehöjningarna 1956—58 uteblivit, hade då den höga konsumtionsnivån från 1956 blivit bestående?

Av vad som tidigare sagts om orsakerna bakom de senaste årens utveckling framgår att vi är benägna besvara frågan jakande. Vi har hävdad att nedgången huvudsakligen varit skattestyrd; om skatten ej höjts torde således även försäljningsnedgången ha uteblivit.

Denna tolkning stöds av det faktum att konsumtionsnivån mellan oktober 1955 och november 1956 inte visade någon tendens att sjunka. Om en helt tillfällig merkonsumtion varit ett dominerande inslag i uppgången, borde denna rimligen mycket snart ha förbytt i en nedåtriktad tendens av betydande styrka. Så skedde inte och vi måste därför förmoda att 1956 års »frihetsrus» hade stora möjligheter att bli permanent. Om skattehöjningarna uteblivit kan sålunda konsumtionsnivån de närmaste åren efter 1956 antas ha sjunkit något lite för att sedan åter stiga i takt med inkomstutvecklingen.

1956 låg spritkonsumtionen 1,7 liter över modellnivån (alternativ B). Denna höga konsumtion kan till stor del sägas ha varit »normal». Enbart med hänsyn till den avsevärda pris-sänkning, som 1955 års reform innebar för de stora konsumentgrupper som tidigare utökat sin ranson med dyrbara restaurangbesök och anlitat den svarta marknadens tjänster, har beräknats att konsumtionen 1956 »borde» ha stigit minst 0,5 liter per invånare¹⁾. Vidare utgör cirka 0,3 liter en övergång

¹⁾ Utskänkningsen av spritdrycker sjönk från 1954 till 1956 med 40 procent eller 2 miljoner liter. Det förstnämnda året kostade brännvinet 31:50

från starkvin till sprit. Den tillfälliga merkonsumtionen kan knappast ha varit mer än 0,3 liter, medan de övriga konsumtionsstimulerande effekterna (slopad fysisk kontroll m. m.) framräknats som en restpost:

Tillfällig merkonsumtion	0,3
Övergång från vin	0,3
Priseffekt	0,5
Övriga konsumtionsstimulerande effekter	0,6
	Summa 1,7

Vi tror sålunda för vår del att nykterhetskommittén fick rätt i förmodandet att den *tillfälliga* merkonsumtionen av spritdrycker inte skulle bli särskilt stor. Den *permanent*a nivåhöjningen skulle, om prishöjningarna 1956—58 uteblivit, däremot ha varit desto större och sannolikt överstigit en liter per invånare.

Maltdrycker

Som nämnts stöter en regressionsanalys av ölkonsumtionen i pris- och inkomsttermer på vissa svårigheter, dels därför att ölets kvalitet genom lagstiftning och »frivilliga» överens-

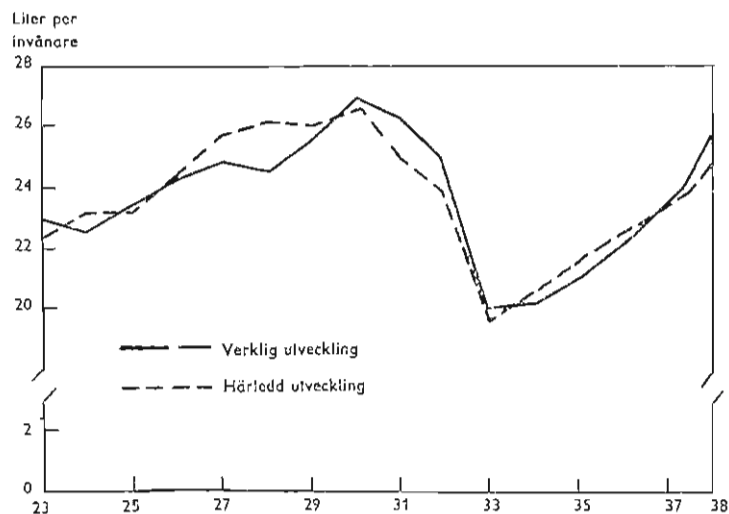
---

på restaurang mot 17:15 i systembutiken. Till restaurangpriset skall så läggas utläggen för de restriktionsrätter som kunden var tvungen betala. För sagda kundkategorier uppgick prissänkningen på inköpen utöver tilldelning till minst 50 procent. I stället för 2 miljoner liter restaurangsprit fick man således för samma utgift minst 4 miljoner liter butikssprit; utan merkostnad kunde konsumtionen 1956 stiga 0,3 liter per invånare. Det finns anledning tro att denna möjlighet tillvaratogs av berörda konsumenter. Kalkylen förutsätter en priselasticitet om cirka -1,0, vilket för berörda konsumentkategorier får anses rimligt. Härtill skall läggas motsvarande prissänkningseffekt för köpen på den svarta marknaden.

kommelser mellan statsmakterna och bryggerinäringen varierat betydligt under de senaste decennierna, dels därför att ölpriset varit så stabilt (realprisstegringar har endast förekommit 1933, 1948 och 1958). Det är därför knappast anmärkningsvärt, att de försök till regressionsanalys som utförts för perioden 1931—54, givit »dåligt» resultat, dvs. en låg korrela-

Diagram 10. Konsumtion av öl 1923—38

tion mellan konsumtion, inkomst och pris. Av denna anledning har i stället utförts en beräkning för perioden 1923—38 under vilken alkoholhalten i ölet var oförändrad, 3,2 procent.

Resultatet illustreras i diagram 10. Inkomstelasticiteten blir 0,35, priselasticiteten $-1,56$, och korrelationen 0,95. Frågan är emellertid om dessa värden gäller i dagsläget. Att ölets pris-känslighet fortfarande är stor torde vara säkert. När ölpriset 1958 steg med 5 procent, sjönk försäljningen omedelbart lika-ledes 5 procent eller 1,4 liter per invånare. I gengäld ökade lätt-

ölsförbrukningen med 1 liter eller hela 45 procent¹⁾. Priselasticiteten — 1,6 förfaller hög, men vi håller dock för sannolikt att den fortfarande är numeriskt större än 1.

Efter introduktionen 1955 av starköl och ett förbättrat lagrat lättöl har förmodligen benägenheten att vid stigande inkomster öka ölkonsumtionen blivit något mer accentuerad och inkomstelasticiteten torde således vara något större än tidigare, bedömningsvis 0,5—0,6. Stone's²⁾ beräkning för England 1920—38 gav följande koefficienter: $E = -0,1$ och $e = -0,9$. I en av Stone's serier infördes ölets alkoholhalt som förklarande variabel och detta gav en »kvalitetselasticitet» på 0,8. Om alkoholhalten i ölet ökade så steg ölkonsumtionen nästan proportionellt mot denna kvalitetsförbättring, förutsatt att konsumentpriset var oförändrat. Även i USA synes inkomstelasticiteten vara svagt negativ. I Frankrike däremot stiger ölkonsumtionen snabbt med stigande inkomster; inkomstelasticiteten har av Credoc³⁾ beräknats vara omkring 1,0.

Starkölet och det lagrade lättölet har avsevärt stärkt de lagrade maltdryckernas konkurrensförmåga gentemot övriga drycker, även om det förfaller som om dessa nya dryckestyper hittills huvudsakligen expanderat på det vanliga ölets bekostnad. Den totala förbrukningen per invånare har från 1954 till 1960 endast ökat med 2,1 liter. De i gruppen ingående dryckerna förändrades enligt följande:

Starköl	+ 1,3	liter
Öl	- 1,3	»
Lagrat lättöl	+ 2,1	»
Totalt	<u>+ 2,1</u>	»

¹⁾ Denna kraftiga ökning kan dock delvis bero på substitution mellan mjölk och lättöl.

²⁾ R. Stone: *The measurement of consumers' expenditure & behaviour in the United Kingdom 1920—1938*. Cambridge 1954.

³⁾ Enligt CREDOC: *Analyse de la Consommation de Bière en France de 1920 à 1956*. Paris 1956.

Beträffande starköl kan noteras att konsumtionen efter introduktionsmånaden, oktober 1955, kontinuerligt sjönk fram till början av 1958. De säsongjusterade månadssiffrorna ger vid handen, att vändpunkten kom i mars detta år. Det är troligen mer än en tillfällighet att denna tidpunkt sammanfaller med skattehöjningarna i februari 1958, vilka var förmånliga för starkölet. Skatten på starköl steg nämligen väsentligt mindre än skatterna på vanligt öl, vin och spritdrycker (se tabellbilagan).

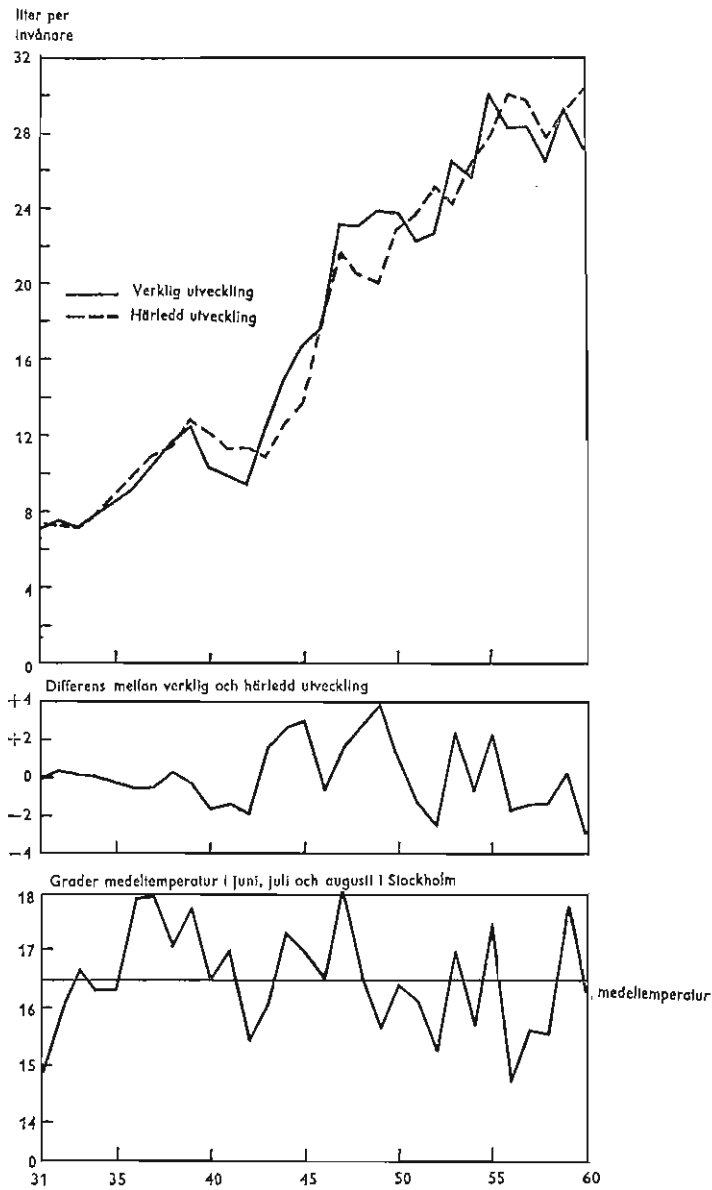
Det färska lättölet slutligen, är en utmärkt illustration till begreppet »inferior goods», betecknande produkter med negativ inkomstelasticitet. Ju högre våra inkomster blir, desto större möjligheter har vi att ersätta det färska lättölet med bättre och dyrare drycker. Som framgår av diagram 2 var konsumtionsminskningen särskilt stark under 10-årsperioden 1947—57. Att det i första hand är läskedryckerna som trängt ut det färska lättölet förefaller uppenbart.

Läskedrycker

Regressionsanalysen gav för perioden 1931—60 en inkomstelasticitet för läskedrycker på +1,8, vilket betyder att konsumtionen ökade med bortåt 20 procent när inkomsten steg 10 procent. Även priselasticiteten blev hög, nämligen — 1,0. Förklaringsvärdet är högt ($R = 0,98$).

Det framgår av diagram 11 och 12 att det finns ett samband mellan differenskurvan (skillnaden mellan faktisk och härledd konsumtion) och sommartemperaturen; särskilt tydligt är sambandet under 1950-talet. Detta förhållande är givetvis ägnat att öka modellens tillförlitlighet. Om vi nämligen in-

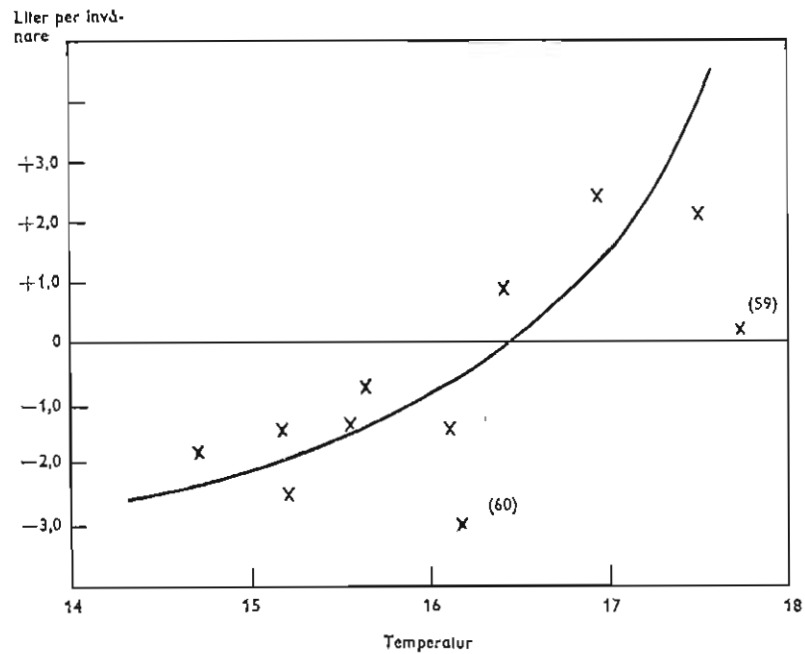
Diagram 11. Konsumtion av läskedrycker 1931–60

förde temperaturen som oberoende variabel i regressionsberäkningen, skulle största delen av avvikelserna mellan faktisk och härledd utveckling elimineras. Det kortsiktiga temperaturberoendet illustreras i diagram 12. Av detta framgår att oväntat låga konsumtionssiffror noterats för de senaste två åren. Det är ännu för tidigt att uttala sig om huruvida detta bör föranleda någon justering av modellvärdena. Nedgången kan vara tillfällig.

Gentemot vår tidsserieanalys kan invändas att inkomtsambandet är skenbart och att vi i själva verket har bevittnat en introduktionsprocess, som avslutats vid mitten av 1950-talet,

Diagram 12. Läskedrycker. Sambandet mellan modellavvikelse och temperatur 1950–60

då konsumtionen skulle ha nått en mättnadspunkt. Regressionsanalysen tyder dock på ett klart samband mellan konsumtion, pris och inkomstutveckling; utvecklingen under depressionen 1931–33 samt efter skattehöjningarna 1948 och 1958 är helt entydig. Så måste även de senaste årens snabbt stigande saftförbrukning ses som uttryck för en substitution mellan beskattade läskedrycker och övriga, skattefria drycker. De sjunkande kaffe- och vinpriserna har bidragit till denna utveckling. Att läskedrycksmarknaden skulle vara »mättad» förefaller osannolikt att döma av den amerikanska konsumtionsnivån och utvecklingstakten under 1950-talet.

Mjölk

Innan vi gör ett försök att bedöma mjölkens pris- och inkomst-känslighet måste två omständigheter framhållas:

De statistiska grundserierna kan vara behäftade med stora felaktigheter. Orsaken härtill redovisas närmare i bilaga 1. Den andra svårigheten sammanhänger med krigsårens onormalt höga mjölkförbrukning och den därpå följande successiva återanpassningen. Det förefaller troligt att normaliseringen av kostvanorna var färdig först i och med kafferansoringens slopande 1951 (åren 1950 till 1952 sjönk mjölkkonsumtionen mycket markant för att därefter stabiliseras).

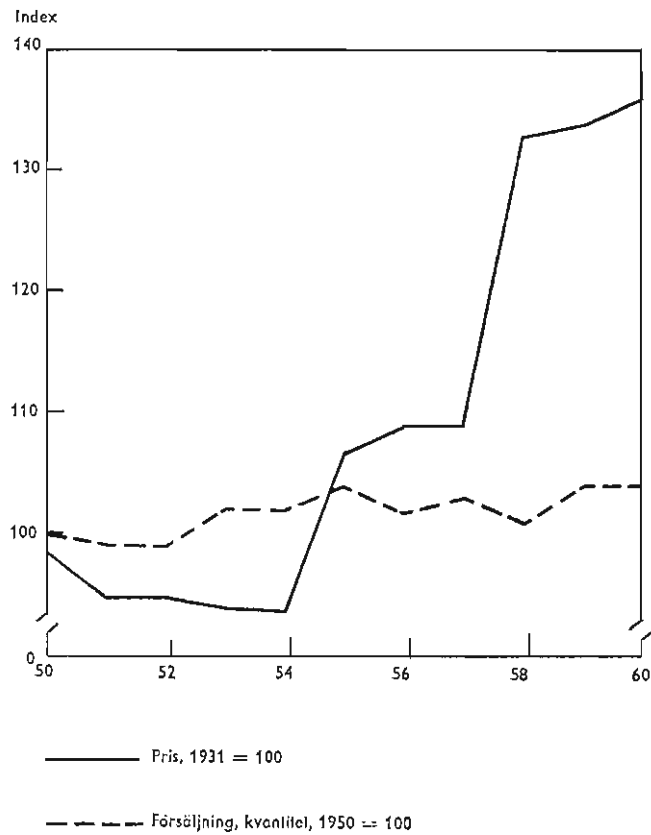
Det är tydligt att en efterfrågeanalys bör koncentreras till åren 1952–60 och vidare helst avse enbart butiksförsäljning.

Diagram 13 visar hur butiksförsäljningen och konsumentpriset har utvecklats sedan 1950. Efter 1954 har priset stigit kraftigt medan försäljningen stagnerat. Om vi antar att mejeriernas kundunderlag ökat 2 procent per år samt att $E = 0$

(enligt budgetundersökningen är mjölkefterfrågan i det närmaste helt okänslig för inkomstförändringar) så motsvarar konsumentreaktionen åren 1954–58 en priselasticitet på $-0,3$.

Regressionsberäkningen för perioden 1931–39, 1950–60, som trots svagheter i grundmaterialet ansågs motiverad, resulterade i en tämligen hög priselasticitet $-0,6$ samt i en inkomstelasticitet $0,3$. Korrelationen är godtagbar ($0,89$). Som

Diagram 13. Mjölförsäljning och mjölkpris 1950–60

prisvariabel användes medelpriset per kilo i all försäljning och naturakonsumtion, och prisserien innefattar sålunda även den stegring av medelpriset som urbaniseringen leder till. Wold¹⁾ har vid en betingad regressionsanalys (inkomstelasticiteten hämtad från budgetmaterial och behandlad som en konstant) kommit till ett e -värde på $-0,2$ med ett E -värde på likaledes $0,2$. Juréens²⁾ beräkningar för mellankrigsperioden, vilka helt bygger på tidsserier, gav vid handen att inkomstelasticiteten var nära 0 medan den funna priselasticiteten väl överensstämmer med Wolds beräkning.

USA:s jordbruksdepartement har ingående studerat mjölkens efterfrågefunktion³⁾. De många regressionsberäkningar som utförts har i flertalet fall resulterat i inkomstelasticiteter mellan $0,1$ och $0,3$. Priselasticiteterna har varit tämligen höga; för de senaste undersökningarna $-0,4$ à $-0,5$. När konkurrensen på dryckesmarknaden blir lika hård i vårt land som den redan nu är i USA, synes man böra räkna med att mjölkens pris-känslighet ökar.

Man har ingen anledning anta att mjölken är en »inferior good», dvs. har negativ inkomstelasticitet. Det viktigaste kriteriet på en sådan vara, ett lågt pris, är icke uppfyllt. Den vikande konsumtionsutvecklingen kan således inte betraktas som en självklar konsekvens av standardhöjningen. Avgörande är i stället den prispolitik som statsmakterna och mejerinäringen bestämmer sig för. Det förefaller inte omöjligt att i varje fall stabilisera konsumtionen på nuvarande nivå genom ändringar i jordbrukspolitiken.

---

¹⁾ H. Wold: a. a.

²⁾ L. Juréen: i H. Wold, a. a.

³⁾ A. Rojko: The demand and price structure for dairy products. U. S. Dep. of Agric. Techn. bull. 1168. Wash. 1957.

Kaffe, te

Det är för kaffe och te, liksom för mjölk, svårt att genomföra en formell analys av pris- och inkomstberoendet och detta sammanhänger i första hand med att kaffet, med undantag för år 1946, varit ransonerat från mars 1940 till augusti 1951. Vår analys har därför begränsats till perioden 1934–39¹⁾ samt 1953–60. En regressionsberäkning för dessa år ger för *kaffe* en inkomstelasticitet på 0,4 och en priselasticitet på $-0,3$. Förklaringsvärdet (R) är emellertid lågt, 0,84. För åren 1953–60 ger dock nämnda koefficienter en god överensstämmelse mellan faktisk och härledd konsumtion.

De här framräknade elasticiteterna kan jämföras med resultaten av den studie angående den amerikanska kaffekonsumtionens bestämningsfaktorer som refererades i kapitel 3. I denna har inkomstelasticiteten beräknats till 0,5–0,6 och priskänsligheten till mellan $-0,2$ och $-0,3$.

Det bör i detta sammanhang påpekas att priskänsligheten på längre sikt och vid upprepade prisstegringar kan vara större än de nämnda elasticitetstalen ger vid handen. Om 1954 års prisnivå blivit bestående är det sannolikt att kaffet i större utsträckning ersatts med te, kakao och olika kalla drycker. De amerikanska konsumenterna reagerade t. ex. betydligt kraftigare än de svenska inför prisstegringen 1954. När kaffepriset från 1953 till 1954 steg med drygt 25 procent så sjönk konsumtionen med 12 procent, medan importen av te steg 6 procent. Kaffekonsumtionens priselasticitet var således vid detta tillfälle cirka $-0,5$. Fastän kaffepriset 1956–57 fallit tillbaka till 1953 års nivå var förbrukningen fortfarande lägre än före prishöjningen.

---

¹⁾ Uppgifterna för åren 1931–33 är osäkra, varför dessa år ej medtagits.

Wickizer¹⁾ har ingående analyserat kaffe-, te- och kakaokonsumtionens bestämningsfaktorer. Hans framställning är huvudsakligen verbal och innehåller inga elasticitetsberäkningar. Detta hindrar inte att författaren ger klart besked angående prisets dominerande betydelse. Han kritiserar t. ex. producentländernas och den dåvarande amerikanska kaffekommissionens prispolitik²⁾ och redogör för den debatt som fördes i USA 1949-50 i samband med den kraftiga prisstegringen på kaffe. Han ställer mot varandra å ena sidan producenternas benägenhet att, åtminstone officiellt, förneka konsumtionens prisberoende och å andra sidan kafferosteriernas och detaljhandels uppfattning att höjda priser »produces only headaches and less business».

I andra länder än USA uppvisar kaffet ett starkt inkomstberoende och även högre priskänslighet. Engelska budgetundersökningar under 1950-talet har gett inkomstelasticiteter på mellan 0,8 och 1,6: priselasticiteten har för perioden 1955-59 (månadsdata) beräknats till $-0,9$. Den i England de senaste åren procentuellt sett kraftigt ökade kaffeförbrukningen torde således vara resultatet av de sjunkande världsmarknadspriserna samt av en med stigande inkomster ökad differentiering av dryckeskonsumtionen, en process som i vårt land verkar i rakt motsatt riktning.

För te har ingen regressionsberäkning utförts. Prisutveck-

---

¹⁾ V. D. Wickizer: *Coffee, Tea and Cocoa*. Stanford 1951.

²⁾ V. D. Wickizer: a. a. sid. 390. »In apparently relegating coffee prices to a secondary role in consumption, the Board was undoubtedly reflecting the traditional Latin-American view that coffee prices should always be higher. There seems to be no other explanation in the light of its own evidence to the contrary, and the experience of many decades. The reasoning implied is that if higher coffee prices discourage consumption, the remedy lies in raising consumer purchasing power in consuming countries rather than in reducing coffee prices. The holding of such delightful views undoubtedly will make the inevitable future adjustments more difficult.»

lingen har, som framgår av diagram 3, varit tämligen stabil; 1955 steg dock tepriserna med cirka 15 procent för att därefter successivt sjunka och 1960 vara tillbaka vid 1954 års realprisnivå.

Efterfrågan på te syns främst påverkas av förändringen i prisrelationen te/kaffe men också på kort sikt, av sommartemperaturen.

Vi finner att percapitaförbrukningen under år med hög sommartemperatur (1953, 1955 och 1959) legat 2–4 liter eller minst 20 procent lägre än under år med normala eller kalla somrar¹⁾. Detta betydande temperaturberoende försvårar iakttagelser angående prisreaktionen. Att tekonsumtionen mellan 1946 och 1952 fördubblades och därefter låg kvar på den högre nivån bör dock sammanhånga med att kaffepriset mellan nämnda år steg cirka 50 procent medan tepriset var oförändrat. Även erfarenheterna från 1953–55 tyder på att korselasticiteten är hög; en 10-procentig prisstegring på kaffe synes öka tekonsumtionen med 5–10 procent.

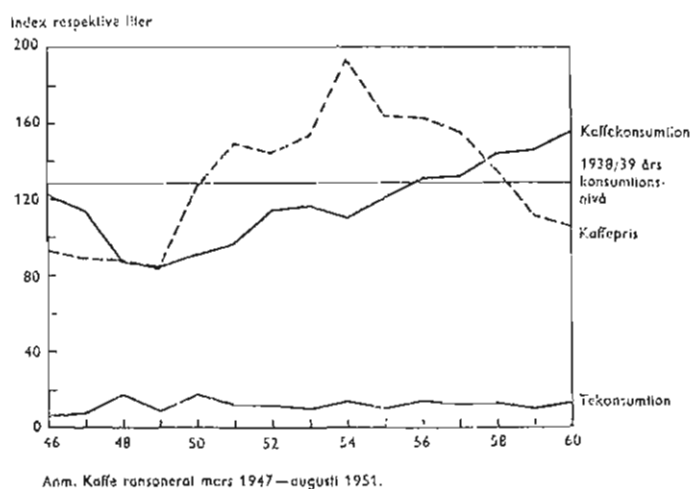
Teförbrukningen har dock de senaste åren i anmärkningsvärt ringa omfattning påverkats av de sjunkande kaffepriserna och den därmed stigande kaffeförsäljningen. En tänkbar förklaring till detta förhållande kan vara att den ökade kaffe-konsumtionen i första hand är uttryck för att vi dricker allt starkare kaffe — d. v. s. mer kaffe per kaffekopp. Det är även möjligt att såväl kaffe som te gynnats dels av skattehöjningarna 1958 på läskedrycker och öl samt dels av de stigande mjölkpriserna. Att tekonsumtionen inte sjunkit påtagligt under

---

¹⁾ Även kaffeförbrukningen varierar med sommartemperaturen; fluktuationerna är dock inte lika kraftiga som hos te. År med extremt varma somrar synes kaffekonsumtionen ligga cirka 5 procent lägre än »normalt». 1958-59 ökade sålunda förbrukningen endast 1 procent trots att kaffepriset sjönk cirka 20 procent. I stället blev uppgången mellan 1959 och 1960 betydande.

andra hälften av 1950-talet kan slutligen sammanhånga med att te har högre inkomstelasticitet än kaffe. Budgetundersökningen 1958 stöder ett sådant antagande; de högre inkomsttagarna har betydligt större teutgifter men ungefär lika stora kaffeutgifter som hushåll med lägre inkomster.

Diagram 14. Kaffe- och tekonsumtion (liter per invånare) samt kaffepris (index 1931 = 100) 1946–60

Av utländska analyser kan nämnas Stone's beräkningar beträffande England åren 1920–38. Han kom fram till en priselasticitet på $-0,26$ medan inkomstberoendet var negligibelt. Korselasticiteterna med avseende på kaffe respektive öl beräknades till $+0,14$ respektive $+0,08$. Korrelationen var dock mycket låg ($0,56$). Senare engelska budgetundersökningar (se diagram 24) har givit negativa inkomstsamband och även i USA synes teet vara en »inferior good». På den europeiska

kontinenten däremot stiger tekonsumtionen när inkomsterna ökar¹⁾).

Danmark, Norge, Finland

Som tidigare nämnts har vår strävan varit att försöka belysa utvecklingen även i andra länder. Översikten i kapitel 2 beskrev konsumtionsutvecklingen under 1950-talet i några västländska stater men den gav endast vissa antydningar om orsakssammanhangen. I föregående kapitel har vissa utländska resultat refererats.

Det har inte varit möjligt att inom ramen för föreliggande utredning göra en mer ingående komparativ studie. Vi har huvudsakligen begränsat oss till en grafisk analys av utvecklingen i våra nordiska grannländer samt till några randanmärkingar kring frågan om orsakerna bakom de olikheter vi fann i diagram 4 och 5.

Konsumtionsvolymerna och realpriser på sprit, vin och öl i Danmark, Norge och Finland åskådliggöres i diagram 15 (siffermaterialet återfinns i tabellbilagan). I vindigrammet har även inkomstutvecklingen lagts in.

I Danmark sjönk konsumtion av såväl sprit som vin och öl kraftigt år 1951 och detta synes ha berott dels på de realprisstegringar som ägde rum och dels på den sjunkande realinkomsten. Konsumtionen var sedan tämligen stabil fram till år 1959, då inkomstökningen i kombination med sjunkande real-

---

¹⁾ I Holland redovisades 1951 en inkomstelasticitet på 0,2. I Västtyskland var E 1950-51 0,4 med avseende på kvantiteten och 0,6 med avseende på utgiften och i Österrike var motsvarande värden 1954-55 0,5 och 0,6. (FAO, Tea — Trends and Prospects, Rom 1960).

priser på sprit och vin och i det närmaste oförändrade ölpriser resulterade i en uppgång för samtliga alkoholdrycker, procentuellt sett snabbast för spritdryckerna. Mest anmärkningsvärt är dock att ölförbrukningen fortsätter att stiga, trots den redan tidigare höga nivån.

Norge uppvisar en intressant utveckling. Efter en cirka 25-procentig nominell prisuppgång på spritdrycker i september 1950, har spritpriserna legat nästan helt oförändrade fram till 1960 och realpriserna har således sjunkit i takt med inflationen. Konsumenterna reagerade 1951 oväntat hårt på den reellt sett mycket måttliga prisstegringen. Orsaken härtill var tydligen att vin- och ölpriserna samtidigt sjönk, vilket förstärkte effekten av spritprisstegringen. (Vi erinrar om att analysen av utvecklingen i Sverige visat liknande samband.) Ölkonsumtionen har sedan 1950 ökat med nära 8 liter per invånare eller med 34 procent och det är troligt att denna snabba ökning som huvudsakligen varit inriktad på starköl (4,75 procent alkoholhalt), bidragit till att sprit- och vinkonsumtionen efter 1951 inte ökat nämnvärt trots att vinpriserna varit starkt sjunkande. Förutom konkurrensen med starkölet torde även den absolut sett höga vinprisnivån ha bidragit till att förklara frånvaron av en snabb vinuppgång; varken i Norge eller i Danmark kan man köpa lättviner lika billigt som i Sverige (se tabell 12).

Utvecklingen i Norge ger även för tidigare år belägg för en betydande substitution mellan starköl, vin och spritdrycker¹⁾. När t. ex. starkvinsförbudet upphävdes 1922 sjönk ölkonsumtionen 17 procent och när spritförbudet slopades 1927 minskade ölet ytterligare cirka 20 procent.

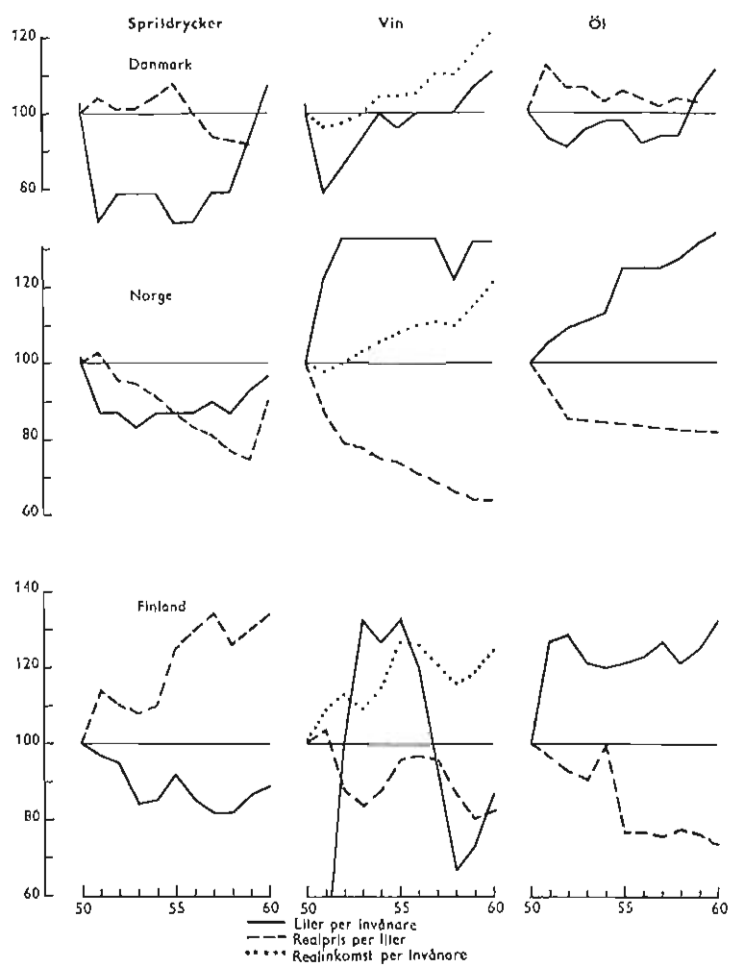
I *Finland* förefaller inkomstutvecklingen vara mer domine-

---

¹⁾ 1944 års nykterhetskommitté: a. a., sid. 50 ff.

Diagram 15. Alkoholdrycker i Danmark, Norge och Finland
1950-60

Index: 1950 = 100

rande som efterfrågedeterminant än i övriga nordiska länder. De snabba kastningarna i vinkonsumtionen följer inkomstut-

vecklingen mycket nära och spritförbrukningen synes likaledes i första hand förändras med inkomsten. Nedgången 1953 liksom den tillfälligt höga spritkonsumtionen 1955 sammanfaller med fluktuationer i inkomstnivå. Att de sedan 1950 stigande realpriserna på spritdrycker tillsammans med de samtidigt sjunkande vin- och ölpriserna har lett till en övergång från sprit till vin och öl är sannolikt.

Varpå beror då de skillnader mellan olika länder som redovisats ovan och i kapitel 2? Här finns inget utrymme för mera ingående jämförelser, men det kan ändå vara motiverat att notera den centrala roll som de ekonomiska faktorerna tydligen spelar. Vi observerar t. ex. att tepriset i England är cirka 10 kronor per kilo men i Sverige 25 kronor; att Belgien har Västeuropas lägsta ölskatt och högsta ölförbrukning; att ölpriserna i Tyskland och England är ungefär lika i butik och i utskänkning; att producentpriset för vin i Frankrike är 40 à 50 öre per liter; att den danska läskedrycksskatten är hälften så hög som den svenska, vilket kan förklara att man trots hög ölskonsumtion och lägre inkomstnivå dricker nästan lika mycket läskedrycker som i Sverige; att särbeskattning av alkoholfria drycker förekommer varken i USA eller i England.

De skillnader som trots ungefär lika prisnivå och prisrelationer kan föreligga syns i många fall vara uttryck för en fördröjd konsumentreaktion. Att t. ex. den danska spritkonsumtionen fortfarande ligger så lågt kan sammanhånga med att danskarna ännu inte hunnit vänja sig vid tanken att spritpriserna inte längre är prohibitiva. På liknande sätt har Finland en lång väg att vandra innan ölet erhållit en vid rådande priser »normal» andel av dryckesmarknaden.

KAPITEL 5

Strukturfaktorer i dryckeskonsumtionen

Den allmänna diskussionen om dryckeskonsumtionens bestämningsfaktorer i kapitel 3 har i föregående kapitel förts ett steg vidare. Vi har visat hur under de senaste tre decennierna ändringar i konsumtionens storlek och sammansättning i betydande utsträckning låter sig »förklaras» av förändringar i konsumenternas inkomster och i dryckernas prisstruktur. Vi har vid denna tidsserieanalys uttryckt konsumtionen i medeltal (genomsnitt) för hela landets befolkning, och det har således varit fråga om en totalanalys. Nu kan bakom lika medeltal ligga stora skillnader i konsumtionsfördelning.

I detta kapitel skall vi därför använda vissa kompletterande grundmaterial vilka tillåter oss göra s. k. *tvärsnittsanalyser* och då jämföra konsumtionen för befolkningsgrupper, t. ex. i olika delar av landet, i städer och på landsbygd, på olika inkomstnivåer. Genom att vid alla dessa jämförelser i möjligaste mån hålla den enligt våra utgångspunkter viktiga inkomstfaktorn konstant, kan vi diskutera olikheter mellan befolkningsgrupper såsom differenser orsakade av eventuella prisskillnader och av olikheter i preferenser.

Det finns två slag av grundmaterial som kan belysa hithörande frågeställningar. Eftersom handeln med alkoholdrycker är beskattad och sker i särskild ordning, föres en relativt differentierad försäljningsstatistik. Material härifrån och från

vissa förut utförda specialstudier om motboksinköpen skall diskuteras i ett första avsnitt av detta kapitel. I ett andra avsnitt skall redovisas en särskild bearbetning av socialstyrelsens budgetundersökning 1958. Detta material innehåller uppgifter om inköpen av alla slag av drycker.

Försäljningsstatistiken

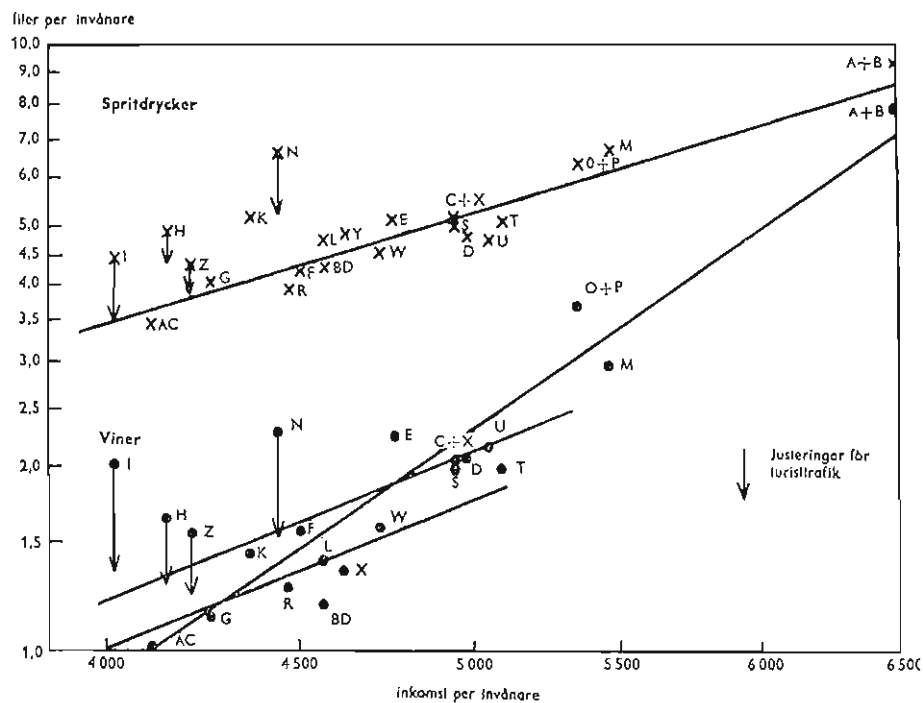
När det gäller *sprit och vin* kan vi i första hand med hjälp av Systembolagets länsfördelade försäljningsstatistik¹⁾ och taxeringsstatistiken²⁾ visa på faktiska skillnader mellan olika län samt undersöka huruvida dessa har något samband med inkomstskillnader. Nu är den länsfördelade sprit- och vinstatistiken inte helt lämpad härför, beroende på att flera butikers kundområden korsar länsgränserna. Det är sålunda knappast möjligt att skilja Stockholms stad från Stockholms län, eller Göteborg från angränsande län (Göteborgs och Bohus län respektive Älvsborgs län). Uppsala län har bara två butiksorter (Uppsala och Enköping³⁾), och eftersom invånarna i norra delen av länet merendels torde göra sina inköp i Gävle har Uppsala och Gävleborgs län betraktats som en enhet. Även efter dessa omgrupperingar kvarstår dock ett flertal »gränsfall», speciellt i södra Sverige. Uppgifterna beträffande Blekinge och Kristianstads län påverkas av att butikerna i Sölvesborg och Olofström ligger helt nära gränsen till Kristianstads län och av att befolkningen i syd-östra delarna av Småland i viss utsträckning gör sina inköp i Blekinge kuststäder. Invånare i Kristianstads län

¹⁾ Alkohol 1959. Sthlm 1960.

²⁾ Skattetaxeringarna taxeringsåret 1959. SOS Sthlm 1960.

³⁾ Sedan 1959 finns vin- och starkölsbutik i Tierp.

Diagram 16. Sprit- och vinkonsumtion samt inkomst i olika län 1959
Logaritmisk skala

gör även inköp i Älmhult samt i ett flertal butiksorter i Malmöhus län. En upp- respektive nedjustering med 5 procent i Kristianstads och Blekinge län kan vara motiverad, och i fortsättningen användes dessa justerade siffror. Att mera noggrant beräkna de olika butiksorternas omland är en tämligen omfattande uppgift. Då justeringarna i övriga fall knappast torde överstiga ett par procent av den redovisade länsförbrukningen per invånare har vi lämnat dessa marginella förskjutningar därhän.

Den taxerade inkomsten per invånare (sammanräknad nettoinkomst) som i detta fall användes som inkomstmått, är behäftad med en rad svagheter; en mängd naturaförmåner är icke skattepliktiga eller för lågt värderade, vissa kategorier inkomsttagare har större möjligheter till (huvudsakligen legal) skatteflykt än andra, levnadskostnaderna är lägre på landsbygden osv. Vidare observeras att det här är fråga om inkomst före skatt. För att i någon mån ta hänsyn till dessa förhållanden har landsbygdshushållens inkomster ökats med 10 procent medan medelinkomsten i Stockholms stad och län minskats med samma procenttal.

Diagram 16 visar sambandet mellan inkomst och sprit- respektive vinkonsumtion i olika län. Om vi bortser från de stora turistlänen — län med liten egen folkmängd och många turister — Gotland, Kalmar (Öland), Jämtland samt Halland, vilkas konsumtionssiffror uppenbarligen bör fördelas på ett väsentligt större antal personer än den bofasta befolkningen¹⁾, så finner vi en tämligen god samvariation mellan de två variabler-

¹⁾ För att illustrera effekten av turisttrafiken har vi i diagrammen försett turistlänens markeringar med heldragna pilar, som på ett ungefär anger länens »turistrensade» konsumtion. Gotland besöks varje år av cirka 100 000 turister. Antag att dessa stannar i genomsnitt 3 veckor. Folkmängden på ön ökas härigenom med 10–15 procent. Nu finns anledning förmoda att turisterna använder alkoholdrycker i något större utsträckning än den infödda befolkningen. Det är därför inte otroligt att turisterna svarar för 20 procent av sprit- och ölinköpen samt 30 procent av vinkonsumtionen (vinandelen bör vara högre eftersom differenserna mellan städer och landsbygd är större när det gäller vinvanor). Samma relativa roll spelar turisterna i Halland. I Kalmar och Jämtlands län väger turistinköpen inte lika tungt, men de kan antas svara för 10 respektive 20 procent av sprit- och vinköpen. Även Göteborgs och Bohus län har många turister, men på grund av folkmängdens storlek påverkas inte konsumtionssiffrorna i tillnärmelsevis samma utsträckning.

Vi har således schematiskt räknat med, att turisterna i våra utpräglade turistlän svarar för följande andelar av försäljningen

	Sprit	Vin	Öl
Gotland, Halland	20%	30%	20%
Jämtland, Kalmar	10%	20%	10%

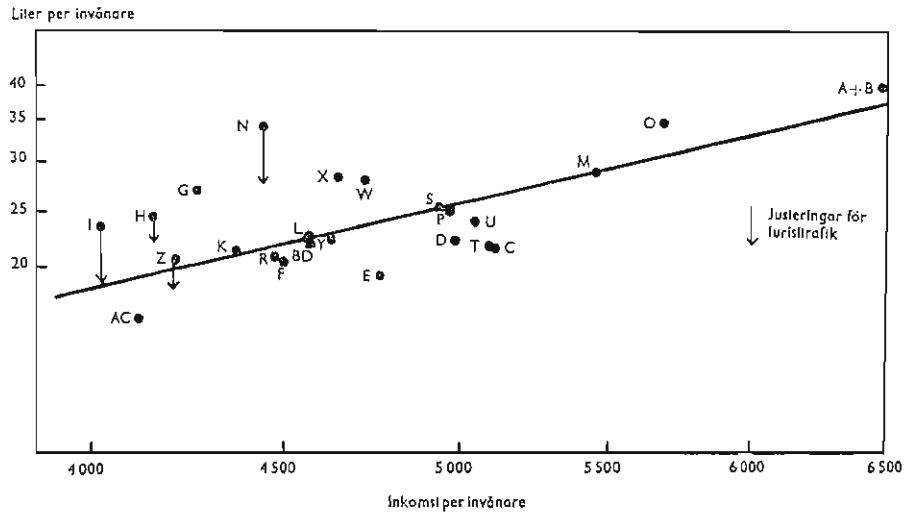
na. Den låga sprit- och vinförbrukningen i Västerbottens, Kronobergs och Skaraborgs län är sålunda »naturlig» mot bakgrunden av den låga inkomstnivån i dessa län; den höga konsumtionen i Mälardalen samt Göteborgs- och Malmöregionerna förefaller också väl »motiverad» av det högre inkomstläget. På grund av de antydda bristerna i de båda studerade serierna finns det knappast anledning att fördjupa sig i diagrammens enskildheter. Däremot bör vi göra oss följande fråga: om vi använt någon annan förklarande variabel än inkomsten, t. ex. andelen stadsbor, andelen tjänstemän, centralortens storlek, andelen medlemmar i frikyrko- eller nykterhetsorganisationer, skulle vi inte även då ha funnit ett klart samband?

Fördelningen städer—landsbygd ger inget entydigt utslag när det gäller sprit; Skaraborgs och Värmlands samt Jönköpings och Örebro län har parvis lika andel stadsbor, men spritkonsumtionen visar stora variationer. Samtliga dessa fyra län är vidare starka fästen för frikyrko- och nykterhetsrörelsen¹⁾ vilket inte hindrar att spritkonsumtionen är hög i såväl Värmland som Örebro län. Däremot tycks andelen stadsbor märkbart inverka på vinkonsumtionen. Den höga vinkonsumtionen i Östergötland kan bero härpå, och särskilt på de två centralorternas storlek. Att de ideologiska faktorerna dock fortfarande spelar en viss roll antyds av skillnaden i spritkonsumtion mellan å ena sidan Blekinge—Halland och å den andra Jönköpings län (0,8 liter eller 20 procent av konsumtionen i Jönköpings län). Dessa tre län har ungefär lika andel stadsbefolkning och inkomst per invånare. I Jönköpings län är 8 procent

---

¹⁾ Alkoholfrågan 1957: 5. År 1956 var nära 5 procent av den vuxna befolkningen medlemmar av nykterhetsrörelsen (10 procent i Västerbotten och Jämtland, 1—2 procent i storstäderna). Dubbelanslutning torde vara mycket vanligt. Vidare är en stor del av medlemmarna i åldern 15—25 år. Antalet organiserade absolutister över 25 år är därför betydligt lägre, förmodligen cirka 3 procent.

Diagram 17. Ölkonsumtion och inkomst i olika län 1958/59
Logaritmisk skala

av befolkningen organiserade absolutister; i Blekinge—Halland 4 procent. Vidare är frikyrkorörelsen stark i Jönköpings men svag åtminstone i Hallands län. Det är emellertid anmärkningsvärt att skillnaden i vinkonsumtion är obefintlig; om den ideella faktorn dominerat, borde ju även vinförbrukningen ha påverkats.

Mot denna bakgrund är vi benägna att betrakta inkomsten som den *primära* orsaksfaktorn även bakom de konstaterade skillnaderna mellan olika län. Som framgått av vad som tidigare sagts, inverkar dock även vissa miljöfaktorer, särskilt när det gäller vin. Man kan i diagrammet möjligen utläsa att s. k. skiktningseffekter föreligger i vinkurvan. Om vi nämligen indelar länen i tre grupper, den första omfattande storstadslänen (A+B, O+P och M), den andra län med minst 40 procent stadsbefolkning (C+X, D, E, F, K, N, R, T, U) och den tredje

län med minst 60 procent landsbygdsbefolkning (övriga) så finner vi att dessa tre länsgrupper ligger på olika konsumtionsnivåer, »stadsgruppen» cirka 20 procent högre än »landsortsgruppen» och storstadslänen väsentligt över »stadsgruppen»¹

När det gäller spritdryckerna tycks urbaniseringsgraden spela mindre roll. Det synes inte finnas några påtagliga preferensskillnader mellan länen, bortsett från storstadsregionerna samt möjligen även Blekinge-Halland, där konsumtionen ligger på en högre nivå än i andra län vid samma inkomstnivå.

På liknande sätt kan studeras uppgifterna beträffande *öl och starköl* i kontrollstyrelsens försäljningsstatistik²). Diagram 17 illustrerar sambandet mellan percapitakonsumtionen av öl och den taxerade inkomsten. Avvikelserna från utjämningslinjen (de höga siffrorna för Kronobergs, Gävleborgs och Kopparbergs läns samt den »onormalt» låga förbrukningen i Östergötlands, Uppsala och Örebro län) kan sammanhånga med ofullständiga uppgifter angående försäljningens länsfördelning.

Motboksstatistiken

Genom den individuella inköpskontrollen åren 1916–55 (från november 1916 kombinerad med ransonering) finns i vårt land ett unikt material för studium av spritinköpsens fördelning på olika kundkategorier. Ett flertal undersökningar har också ba-

---

¹) Värmland och Östergötland avviker från respektive länsgruppsnivå. Det senare länet har extremt hög andel stadsbor och kan det därför anses rimligt att vinkonsumtionen ligger väsentligt högre än i övriga »stads-län». Den höga vinförbrukningen i Värmland förefaller svårare att »förklara».

²) Rusdrycksförsäljningen m. m. 1958. SOS. Sthlm 1960.

serats på detta register över motboksägarnas inköp. Några av dessa skall här i korthet refereras som bakgrund till redogörelsen i nästa avsnitt. Det bör poängteras att tolkningssvårigheter orsakas av förekomsten av överlåtelser (legala och illegala) liksom av konsumenternas möjligheter att komplettera ransonen med restaurangförtäring. Siffrorna ger sålunda upplysningar endast om den ena — men den viktigaste — av inköpskanalerna. Informationen är dock ofullständig enär vi inte vet vem som slutligen konsumerar de av motboksägaren inköpta kvantiteterna. Självfallet föreligger dock ett starkt samband mellan registrerade inköp och faktisk förbrukning. Att tilldelningen var begränsad och gjordes till föremål för prövning i varje särskilt fall försvårar givetvis ytterligare tolkningen av samband mellan inköp och t.ex. inkomster, bostadsort och yrke. Systembolagen var nämligen mer generösa gentemot de höga inkomsttagarna och det var ofta lättare att få högsta tilldelning i storstäderna än på landsbygden¹). Beträffande vinköpen, vilka inte var maximerade men ändå bokfördes, föreligger givetvis inte denna felkälla.

Diagram 18 återger sprit- och respektive vinköpens storlek i olika inkomstklasser vid olika tidpunkter²). Indelningsgrunderna för inkomstgrupperingen varierar. Som inkomstmått användes den taxerade inkomsten, utom 1958 då de totala kon-

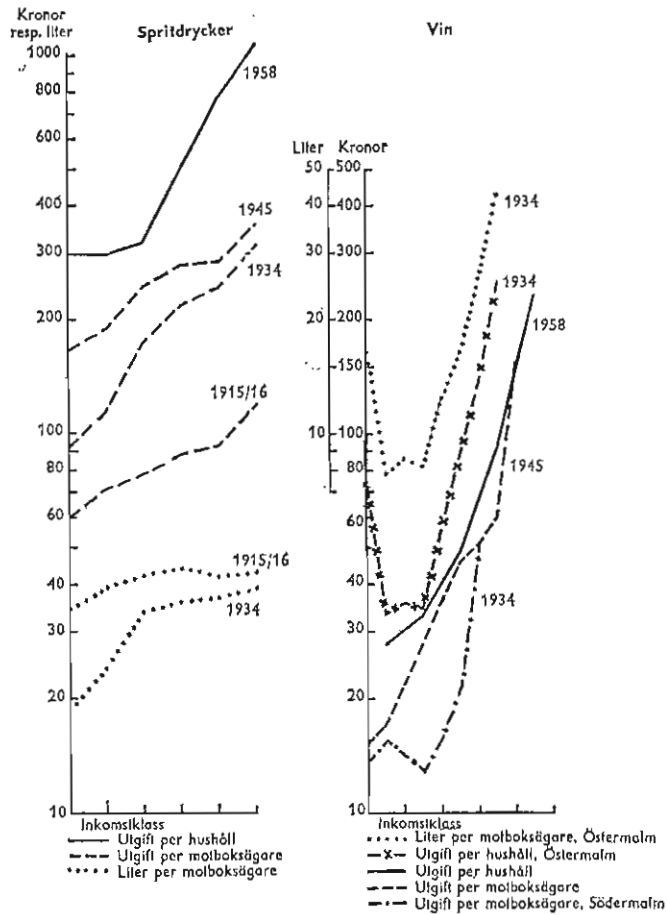
---

¹) SOU 1951: 43, sid. 248 ff.

²) Uppgifterna beträffande åren 1915/16 samt 1934 är återgivna ur S. *Malmaquist*, a. a. 1945 års siffror förekommer i nykterhetskommitténs IV:e betänkande. Kurvan för år 1958 härstammar från den budgetundersökning som närmare skall beskrivas i nästa avsnitt. För vissa år förekommer såväl värde- som kvantitetsuppgifter. Den allra lägsta inkomstklassen har exkluderats från 1958 års material, beroende på att den i stor utsträckning består av pensionärer och ensamstående kvinnor. Vidare vet vi att endast 35 procent av samtliga utgifter är redovisade i denna undersökning; siffrorna har därför uppräknats med antagande om lika underrepresentation i alla inkomstklasser.

Diagram 18. Sprit- och vinkonsumtion i olika inkomstklasser
Logaritmisk skala

sumtionsutgifterna per hushåll definierar inkomsten. Även inkomstklassernas antal och avgränsning skiftar från ett år till ett annat, men vi har inte gjort några försök att åstadkomma

full jämförbarhet i detta avseende. Genom sammanslagningar har dock antalet inkomstklasser i 1945 års serie minskats från 11 till 6.

Av diagrammet framgår att skillnaderna var små mellan spritinköp (kvantiteter) i olika inkomstklasser 1915/16, dvs. året före ransoneringens införande. Nu ger sannolikt taxeringsstatistiken från denna tidpunkt ett betydligt sämre inkomstmått än vad fallet är idag. Vidare observeras att restaurangförtäringen svarade för en större andel av spritkonsumtionen än vid de senare undersökningstillfällena — och de högre inkomsttagarna torde ha köpt mer sprit på restaurang än i butik. De låga priserna (brännvinet kostade 1:50 per liter i utminuterung och 2 kronor på restaurang) gör det dock troligt att skillnaderna faktiskt var obetydliga. Inte heller värdemässigt var differenserna så stora som vid senare tillfällen.

År 1934 är kurvans lutning betydligt brantare. Detta kan dels sammanhånga med den väsentligt högre prisnivån, dels med det förhållandet att ransoneringen i särskilt hög grad begränsade de låga inkomsttagarnas inköpsmöjligheter. Det senaste året — 1958 — uppvisar ett ännu starkare inkomstsamband än 1934 och 1945. Det är tydligt att detta delvis beror på att de största konsumenterna, vilka i allmänhet har låga eller inga inkomster, inte alls finns med i budgetmaterialet. Det är dock inte osannolikt att kurvan, även om den ligger på för låg nivå, kan ge en riktig bild av inkomstsambandet för hushåll med moderata alkoholvanor. Men det kan också i verkligheten föreligga ett inkomstsamband som mer liknar 1915/16 års, även om detta förefaller mindre sannolikt med hänsyn till den aktuella prisnivån.

Malmquist¹⁾ har utfört elasticitetsberäkningar på olika in-

---

¹⁾ S. Malmquist: a. a. sid. 118.

komstintervall för 1934 års data och kommit fram till inkomst-elasticiteter, med avseende på *kvantiteten* om mellan 0,1 och 0,4. Inkomstelasticiteter med avseende på *utgiften* beräknades till mellan 0,3 och 0,6. I de högre inkomstintervallen var utgiftselasticiteten genomgående betydligt större än kvantitets-elasticiteten, vilket tyder på att den med inkomsten stigande spritkonsumtionen bland de bättre situerade i första hand inriktades på kvalitet och inte kvantitet. Här kan dock vissa ålderseffekter ha varit verksamma; i de lägre inkomstklasserna sammanfaller inkomstskillnader med skillnader i ålder — i varje fall gällde detta 1934 — medan den högsta inkomstgruppen är mer homogen i åldershänseende.

När det gäller vinerna är som nämnts uppgifterna mer tillförlitliga, även om den omständigheten att personer utan motbok inte kunde köpa vin trots att det inte var ransonerat, kan ha påverkat inkomstsambanden för åren 1934 och 1945.

Diagrammet visar att vinefterfrågan i de lägre inkomstklasserna för år 1934 var tämligen okänslig för inkomstdifferenser. Först sedan kurvan passerat ett »knä» vid en hög inkomstnivå, visar den tendenser att stiga med inkomsten. Detta avspeglas också i de elasticitetsberäkningar som Malmquist utfört. Följande uppställning återger dessa beräkningar vad gäller män på Södermalm och Östermalm (i Stockholm) år 1934.

	Inkomst- intervall	Inkomstelasticitet utgift	kvantitet
Södermalm	950—3 300	— 0,08	— 0,19
	3 300—8 400	1,03	0,73
Östermalm	950—3 700	— 0,15	— 0,15
	3 700—15 000	1,05	0,85

För 1945 syns »knäet» ha flyttat något längre ner i inkomstskalan, och 1958, slutligen, tycks inkomstelasticiteten vara hög även i de lägsta inkomstklasserna.

Budgetundersökningen

I undersökningen, som utförts av socialstyrelsen, deltog 3 686 hushåll, vilka vardera under en månad bokfört alla hushållets utgifter samt i en intervju lämnat en rad kompletterande upplysningar¹⁾. Som utgifter har räknats även vissa naturaförmåner, vilka när det gäller livsmedel i allmänhet värderats till producentpris. Jordbrukarnas egen mjölkförbrukning har dock upptagits till konsumentpris. Bostadsposten avser de faktiska utgifterna, men därutöver har vissa beräkningar gjorts angående värdet av egnahemsägarnas bostadskonsumtion. Om man räknar med dessa hypotetiska hyresvärden i stället för de faktiska hyresutgifterna skulle t.ex. jordbrukarnas genomsnittliga bostadsutgift öka från 1 200 kronor till 2 400 per hushåll. Dessa och åtskilliga andra icke medtagna förmåner leder till en underskattning av landsbygdshushållens levnadsstandard, mätt med totala konsumtionsutgifterna. Detsamma gäller i viss grad företagare i gemen. Det är omöjligt att närmare precisera storleksordningen av dessa och andra felkällor, men landsbygdshushållens och företagarnas totala konsumtionsutgifter torde böra ökas med cirka 10 à 20 procent för att jämförbara belopp skall erhållas.

Vid bestämning av utgiftstidpunkten har leveransprincipen tillämpats. TV-apparaten eller bilen har bokförts till sitt fulla belopp inköpsmånaden. En familj med måttlig inkomst (säg 1 500 kronor per månad) hamnar genom ett bilinköp (säg 6 000 kronor) i inkomstskalans absoluta topp (7 500 kronor). Å andra sidan bokförs inga kapitalkostnader för »gamla» bilägare, vilkas inkomstnivå därigenom underskattas. I allmän-

---

¹⁾ Se vidare Hushållens konsumtion 1958. SOS. Sthlm 1961.

Tabell 16. Budgetundersökningens representativitet
Konsumtion i miljoner kronor

Dryck	Total konsumtion enligt officiell statistik	Personlig konsumtion exkl. förtäring utom hemmet		
		Beräknat från off. stat.	Budgetundersökningen	Andel i %
Mjök	856	728	897	123
Kaffe	694	590	557	94
Te	31	26	26	100
Kakao	19	16	17	100
Läskedrycker	285	228	171	75
Juice	—	—	14	—
Öl	305	235	119	51
Vin	198	158	89	56
Sprit	1325	1280	396	34
Förtäring utom hemmet	1300	1100	999	91

Anm. Total konsumtion inkluderar restaurangkonsumention, värderad till butikspris.
Dryckerna i "förtäring utom hemmet" är upptagna till utskänkingspris

het tar dessa effekter ut varandra emedan vi här behandlar enbart större grupper av hushåll.

Vår bearbetning omfattar alla de dryckesposter som finns särredovisade: *mjök* (exkl. grädde men inkl. skummjök och filmjök), *kaffe*, *te*, *kakao*, *läskedrycker* (inkl. lättöl), *juice* (inkl. fruktmuster), *sprit*, *vin* och *öl* (inkl. starköl). Saftförbrukningen har bokförts tillsammans med marmelad och sylt, vilket omöjliggjort en bearbetning. Eftersom cirka 50 procent av omsättningen på restauranger består av drycker har hushållens *restaurangutgifter*¹⁾ medtagits som en korrektivpost;

¹⁾ Inkl. kafé- och konditoriutgifter, men exkl. arbetsluncher och andra »regelbundna måltider».

starka variationer på denna punkt kan förklara olikheter i hemmakonsumtionen. De olika dryckernas andelar av denna utgift kan tyvärr ej specificeras.

För att få en uppfattning om budgetmaterialets representativitet har vi i tabell 16 jämfört de uppräknade budgetutgifterna med jordbruksnämndens beräkningar av totalkonsumtionen med avdrag för den andel av denna, som antas ske utom hemmet, inom företagssektorn eller utgöres av offentlig konsumtion (skolor, sjukhus och dylikt).¹⁾

Vi finner att hushållens uppgifter beträffande kaffe, te och kakao är i det närmaste identiska med den officiella statistikens. Detta antyder emellertid vissa underskattningar i jordbruksnämndens kalkyler, vilket sammanhänger med att man utgår från priserna på billiga representantvaror.

Vad mjölken angår synes ganska stora underskattningar föreligga bland annat beroende på att nämnden i sina beräkningar använder sig av konsumentpriset för mjölk i lös vikt (se därom i bilaga 1).

Medan således budgetutgifterna för mjölk, kaffe, te och kakao väl »täcker» den faktiska konsumtionen så är de uppgivna alkoholutgifterna, icke oväntat, sämre redovisade. Vi kan misstänka att de största förbrukarna antingen inte alls kommit med i urvalet eller också är starkt överrepresenterade bland de 15,6 procent som vägrat deltaga och de som deltagit har med största säkerhet lämnat oriktiga uppgifter. Denna extremgrupp kan antas stå för en betydande del av den totala spritkonsumtionen (bedömningsvis cirka 20 procent). Vidare

---

¹⁾ Denna andel är för spritdrycker 12 procent och för vin 22 procent. För öl och starköl har den beräknats till 25 procent, för läskedrycker och lättöl till 20 procent samt för övriga drycker till 15 procent av omsättningen. Företagens och den offentliga sektorns sprit- och vinkonsumtion har antagits helt falla på utskänkningsdelen.

bör noteras att det i allmänhet är husmödrarna som svarat för eller sammanställt uppgifterna. Det vore märkligt om inte däri-
genom en viss del av hufaderns, de vuxna barnens eller andra
familjemedlemmars »personliga» utgifter försvann ur bilden.
Det faktum att alkoholkonsumtionen i stor utsträckning äger
rum utom hemmet är ägnat att öka detta »naturliga» bortfall.

Trots detta stora bortfall är det möjligt att budgetundersök-
ningen rätt väl belyser den privata hemmakonsumtionen i hus-
håll med moderata alkoholvanor. Det är dock troligt att oviljan
att redovisa de verkliga utgifterna varit särskilt stor i vissa
hushållsgrupper, vilket i vissa fall, som vi senare skall finna,
omöjliggör jämförelser. I första hand gäller detta spritdryc-
kerna.

Bearbetningens syfte har varit att studera dryckesutgiftens
samband med

- a) inkomst
- b) ortstyp
- c) yrke
- d) ålder.

Resultaten redovisas i diagrammatisk form. Ur dessa dia-
gram erhålles två slag av information. Kurvornas lutning anger
inkomstberoendet (för hela materialet eller för olika grupper av
hushåll). De nivåkillnader i inkomstdiagrammet som uppstår
vid en indelning i undergrupper kan visa på hur preferenserna
(värderingarna) varierar mellan olika hushållsgrupper t. ex.
stadshushåll och landsbygdshushåll.

Till sist bör observeras att konsumtionen (utgifterna) i vis-
sa fall har beräknats per *vuxen* (17 år och äldre) och i andra
per *person*. Sprit, vin, öl och kaffe liksom även restaurang-
utgiften redovisas per vuxen. För hushåll med hemmaboende
vuxna barn leder denna avgränsningsprincip till en underskatt-
ning av konsumtionsnivån. Som inkomstmått användes hus-

hållens utgifter för *alla* varor och tjänster dividerade med antalet konsumtionsenheter (KE¹).

Den följande redogörelsen behandlar i första hand de kalla dryckerna. Beträffande kaffe, te, kakao och juice hänvisas till en kort sammanfattning i slutet av kapitlet. Siffermaterial till detta kapitel återfinnes i tabellbilagan.

Dryckesutgift och inkomst

För att studera rubricerade samband har materialet uppdelats i sex inkomstklasser enligt tabell 17.

Vi noterar att de lägsta inkomstklasserna till stor del består av ensamstående och av barnlösa familjer. Flertalet pensionärer återfinns också i de lägsta inkomstklasserna, som emellertid också torde bestå av en del hushåll med ofullständigt redovisade utgifter. Den genomsnittliga inkomsten per KE uppgår nämligen i den lägsta inkomstklassen till endast 2 500 kronor per år (cirka 200 kronor per månad), ett belopp som ligger under »existensminimum».

De sökta sambanden mellan inkomsten och utgifterna för olika drycker illustreras i diagram 19. Det vänstra diagrammet (A) innefattar alla hushåll. I det högra (B) däremot har endast medtagits de hushåll som under bokföringsmånaden redovisat inköp av vederbörande drycker.

Vi ser i vänstra diagrammet att vin-, sprit- samt restaurangutgifterna visar starkt samband med inkomsten. Å andra sidan

---

¹) Av tekniska skäl har en förenklad KE-skala använts: vuxna = 1 KE och barn högst 16 år = 0,5 KE. Detta förfarande innebär givetvis en approximering enär hänsyn t. ex. ej togs till barnens åldersfördelning.

synes mjölkförbrukningen vara helt oberoende av inkomstnivån. Öl och läskedrycker intar en mellanställning¹⁾).

Tabell 17. Hushållens fördelning på inkomstklasser

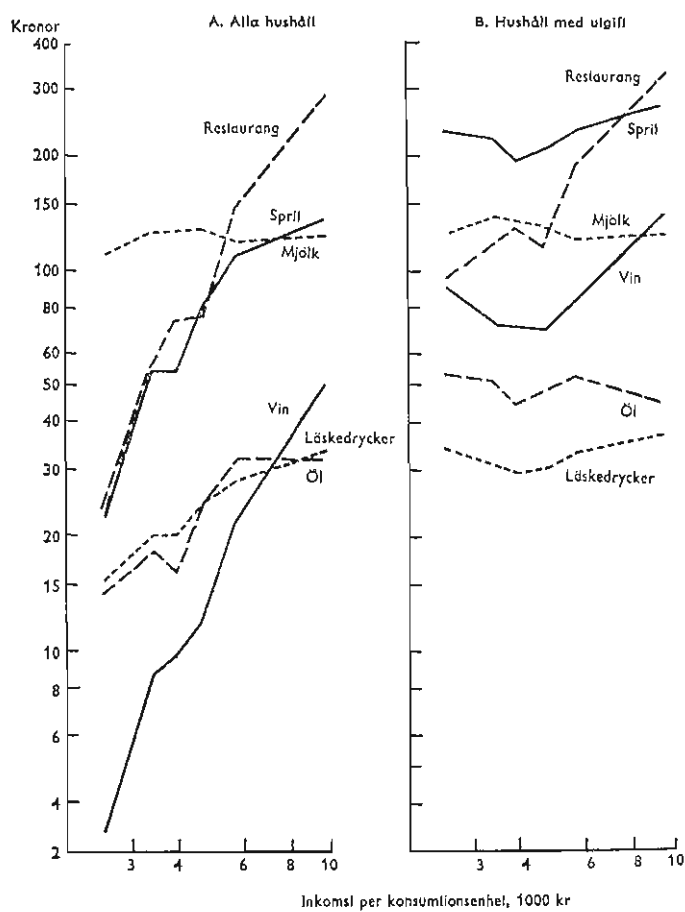
Inkomstklass	1	2	3	4	5	6
Inkomst ¹ per hushåll	< 6 000	6 000— 8 400	8 400— 10 800	10 800— 14 400	14 400— 19 200	> 19 200
Andel hushåll, procent	21	17	15	21	14	12
Andel av total inkomst, procent	7	10	12	21	19	31
Antal personer per hushåll	1,7	2,4	2,8	3,2	3,5	3,9
Antal barn per hushåll	0,2	0,6	0,8	1,1	1,1	1,3
Inkomst per KE	2 499	3 444	3 934	4 583	5 603	9 671

¹ Hushållens totala utgifter.

Kurvorna tycks antyda att de bäst situerade i viss mån dricker vin i stället för sprit och öl. För att närmare belysa denna fråga kan det vara av intresse att se hur de allra högsta inkomsttagarnas dryckesmönster ser ut. Vi har därför i tabell

¹⁾ För öl, läskedrycker och vin har inkomstelasticiteter beräknats till 0,4, 0,4 respektive 1,5. Bland läskedryckerna ingår i denna undersökning även lättöl. Eftersom åtminstone färskt lättöl förmodligen är vanligare i lägre inkomstklasser, skulle kurvan för enbart läskedrycker troligen visa en kraftigare lutning, dvs. ett starkare inkomstberoende. Skillnaden kan emellertid inte vara stor när läskedryckerna svarar för 70–80 procent av de totala utgifterna i denna grupp.

Diagram 19. Dryckeskonsumention per person respektive vuxen efter inkomst 1958
Logaritmisk skala

18 delat inkomstklass 6 i två undergrupper genom att en ny gräns dragits vid en inkomst av 36 000 kronor.

Trots de tolkningssvårigheter som skillnaden i restaurang-

Tabell 18. Dryckesutgift för de högsta inkomsttagarna
Kronor per person respektive vuxen

Inkomst per hushåll	19 200 — 36 000	> 36 000
<i>Inkomst per KE</i>	7 973	24 129
Mjölk	130	98
Läskedrycker	34	25
Sprit	142	101
Vin	46	79
Öl	32	32
Restaurang	254	509

utgift för med sig kan man nog ta dessa siffror som belägg för en substitution mellan sprit och vin i den högre inkomstgruppen. Däremot tycks ölet inte »drabbas» lika hårt av den stigande vinförbrukningen. Att ölutgiften är konstant kan dock främst sammanhånga med den mycket låga mjölkutgiften samt med övergång från vanligt öl till det dyrare starkölet.

En blick på högra delen av diagrammet visar att det positiva sambandet mellan dryckesutgift och inkomster i hög grad beror på att andelen konsumerande hushåll är högre i högre inkomstklasser. Med stigande inkomst minskar antalet icke-konsumenter, vilket höjer genomsnittsutgiften utan att därför de konsumerande hushållen behöver dricka mer. För öl visar utgiften per vuxen i konsumerande hushåll en tendens att sjunka med stigande inkomst. Överfört på en utveckling i tiden skulle detta betyda att en stigande dryckeskonsumention åstadkommes främst genom ett tillskott av nya konsumentgrupper.

I detta sammanhang bör dock observeras att det antal icke-konsumenter av t. ex. sprit som materialet innehåller ej är identiskt med antalet sprit-absolutister, eftersom många hushåll köper sprit mindre än en gång per månad. Denna inköpsfrekvens kan vara olika i högre och lägre inkomstklasser, i stad

och på landsbygd etc. I andra fall, t. ex. beträffande dagligdrycken mjölk, förekommer inte denna effekt.

Dryckesutgift och bostadsort

Under denna rubrik skall vi belysa följande frågor: hur stora är skillnaderna i dryckesmönster mellan hushåll i storstäder, i övriga städer och på landsbygden? I vad mån kan dessa differenser vara inkomstbetingade?

Av tabell 19 framgår att skillnaderna i dryckesmönster mel-

Tabell 19. Dryckesutgift i olika ortsgrupper
Kronor per person respektive vuxen

	Storstäder	Övriga städer och köpingar	Landsbygd
Andel hushåll i procent	25	37	38
Inkomstandel i procent	41	32	27
Antal personer per hushåll	2,6	2,6	3,1
Antal barn per hushåll	0,7	0,7	0,9
Inkomst per KE	6 800	5 150	3 940
Mjölk	104	110	149
Läskedrycker	32	24	19
Sprit	148	74	38
Vin	42	17	4
Öl	39	21	16
Restaurang	198	120	46
Arbetsluncher	166	87	39

Anm. Restaurang = tillfälliga restaurangbesök + kafé och konditoribesök.
Arbetsluncher = regelbundna måltider, abonnemang.
Storstäder = Stor-Stockholm, Stor-Göteborg samt Malmö.

lan de tre ortstyperna är betydande. Störst är differensen när det gäller vinutgifter. Storstadshushållen redovisar tio gånger så höga vinutgifter som landsbygdshushållen, medan man på landsbygden konsumerar nära 50 procent mer mjölk.

Nu kan vi emellertid omedelbart visa att uppgifterna beträffande sprit och vin inte stämmer särskilt väl med den försäljningsstatistik som redovisats i början av detta kapitel. Medan sålunda spritkonsumtionen i storstäderna ligger cirka 80 procent högre än i övriga orter så är denna merkonsumtion enligt budgetmaterialet cirka 160 procent. Motsvarande vinsiffror är 260 procent respektive 330 procent. Felet är relativt sett allvarligast på spritsidan. Den nivåskillnad som budgetmaterialet utvisar kan till stor del vara uttryck för landsbygds- och småstadshushållens större obenägenhet att redovisa sprit- utgifterna. De relationer mellan ortsgrupperna som budgetmaterialet utvisar för öl överensstämmer dock väl med försäljningsstatistikens.

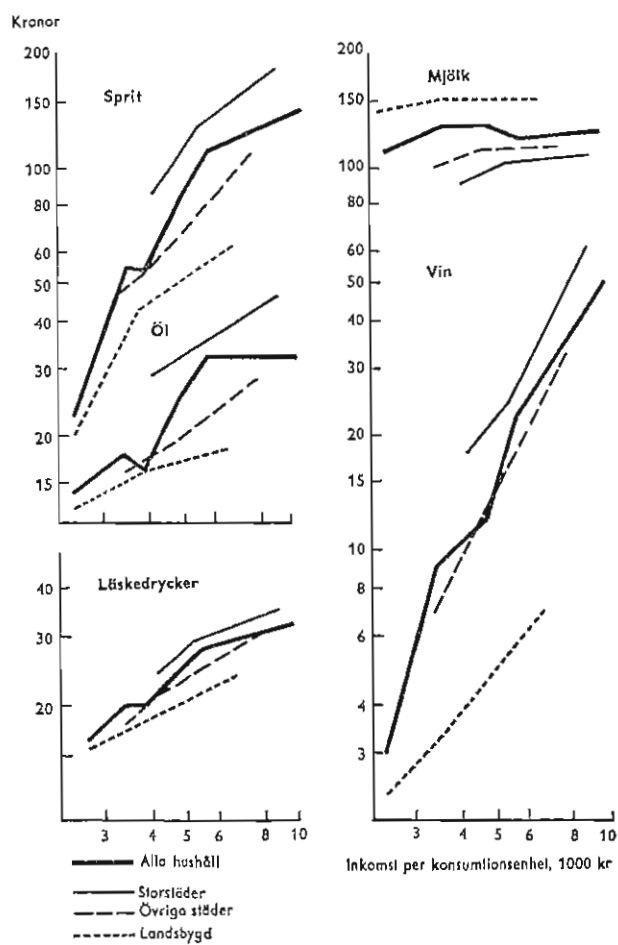
För att bedöma skillnaden mellan ortsgrupperna måste vi som nämnts ta hänsyn till olikheter i inkomstnivå. En sådan jämförelse möjliggöres av diagram 20, där avståndet mellan ortsgruppernas dryckeskurvor anger skillnader vid lika inkomst per KE. Vid denna jämförelse sammanslås de tidigare sex inkomstklasserna parvis till tre.

Av anförda skäl bör spritkurvorna inte tillmätas någon större vikt. Hos vinerna finner vi stora skillnader mellan stad och landsbygd, medan däremot skillnaden mellan storstäder och övriga städer är anmärkningsvärt liten, cirka 20 procent. Beträffande ölet är förhållandet det motsatta; skillnaden mellan övriga städer och landsbygd är obetydlig medan storstäderna ligger på en väsentligt högre nivå (50 procent över övriga städer). Läskedrycksinköpen (inklusive lättöl) ligger i storstäderna på en cirka 10 procent högre nivå än i övriga städer. Den-

na skillnad kan sammanhånga med att det dyrare lagrade lättölet köps mer i storstäderna.

Mjölken uppvisar samma mönster som vinet, fastän i »mot-

Diagram 20. Dryckeskonsumention per person respektive vuxen i olika ortstyper och efter inkomst
Logaritmisk skala

satt» riktning; »gränsen» går här mellan stad och landsbygd. Den kraftiga nivåskillnaden måste så gott som helt tillskrivas jordbrukarnas (och jordbruksarbetarnas) stora naturkonsumtion. Mellan t. ex. tjänstemän i städer och på landsbygden finns inga skillnader i mjölkkonsumtionen. Det förtjänar påpekas att jordbrukarens mjölkpris, dvs. den inkomst han går miste om genom att konsumera i stället för att sälja, är väsentligt lägre än det som stadsbefolkningen får betala. Vidare observeras att en viss del av landsbygdshushållens mjölkutgift egentligen borde bokföras som grädde.

Sammanfattningsvis kan sägas att skillnaderna mellan olika ortstyper beträffande dryckesutgifter »vid lika inkomst per KE» är betydande när det gäller vin, öl och mjölk men mindre för läskedrycker.

Dryckesutgift och yrke

Det är en vanlig uppfattning att dryckesvanorna i hög grad är beroende av yrkestillhörigheten. Om vi emellertid upptäcker att t. ex. tjänstemännens dryckesvanor skiljer sig från arbetarnas så måste vi, innan vi kan tala om olikheter i preferenser eller värderingar, göra oss en föreställning om vilka skillnader i konsumtion som med hänsyn till förefintliga inkomstdifferenser kan framstå som »naturliga», eller också låter vi jämförelsen avse personer med lika inkomst, boende i samma stad eller i varje fall samma ortstyp. Det är i första hand den senare typen av jämförelser, dvs. mellan utgifter vid lika inkomst per KE som vi i fortsättningen skall praktisera. Vi håller därför ortstypen konstant: materialet grupperas genomgående i städer (inklusive köpingar) och landsbygd. Inom varje Orts-

grupp studeras därefter skillnaderna mellan yrkesgrupperna företagare, tjänstemän och arbetare, fördelade på tre inkomstklasser. Yrkeskategorierna fördelar sig på inkomstklasser enligt tabell 20.

Tabell 20. Yrkesgruppernas procentuella fördelning på inkomstklasser

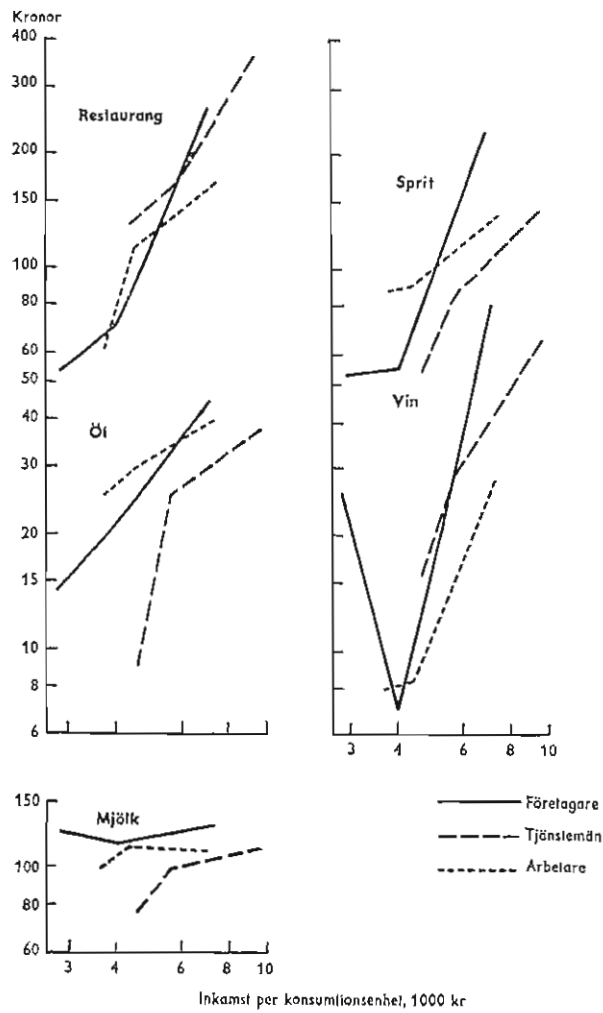
Inkomstklass	1 + 2	3 + 4	5 + 6
Inkomst per hushåll	< 8 400	8 400—14 400	> 14 400
<i>Städer och köpingar</i>			
Företagare	30	38	32
Tjänstemän	19	35	46
Arbetare	27	47	26
<i>Landsbygd</i>			
Företagare	42	37	21
Tjänstemän	21	38	41
Arbetare	45	38	17
<i>Alla hushåll</i>	38	36	26

Genomsnittligt ligger arbetar- och företagarhushållens inkomster på lika nivå medan tjänstemännen redovisar cirka 30 procent högre medelinkomst. Drygt 40 procent av tjänstemännen tillhör den högsta inkomstklassen medan endast drygt 20 procent av arbetarna har så höga inkomster. Företagarhushållens inkomstuppgifter kan av skäl som berördes i början av detta avsnitt icke utan vidare jämföras med de två andra yrkesgrupper. Övriga hushåll (pensionärer, studeranden samt övriga icke yrkesverksamma) har inte medtagits. Tjänstemannahushållen i den lägsta inkomstklassen består i stor utsträckning av ensamstående, huvudsakligen unga kvinnor.

Sambanden mellan dryckesutgift, inkomst och yrke i stä-

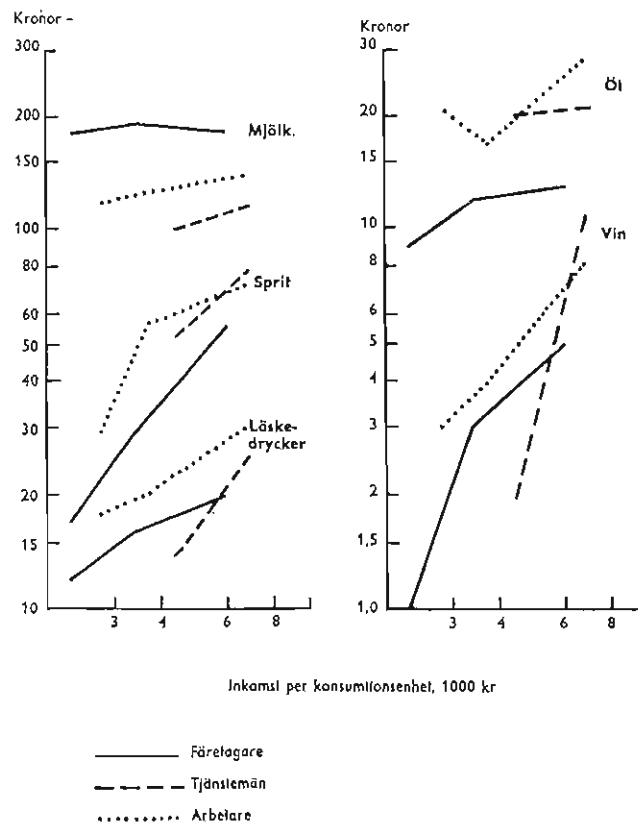
Diagram 21. Dryckeskonsumtion i olika yrkesgrupper och efter inkomst i städer och köpingar
Logaritmisk skala

der och köpingar framgår av diagram 21. Om vi först ser till nivåskillnaderna så konstaterar vi att dessa är betydligt mindre än de vi fann mellan olika ortsgrupper.

Vid lika inkomster lägger tjänstemannen ner ett cirka 50 procent större belopp på viner och hans restaurangkonto är 20–30 procent större än arbetarens i samma inkomsläge. Men den

Diagram 22. Dryckeskonsumention i olika yrkesgrupper och efter inkomst på landsbygden
Logaritmisk skala

största skillnaden i dryckesmönster föreligger inte mellan tjänstemän och arbetare utan *inom* dessa yrkesgrupper mellan hushåll med låg och hushåll med hög inkomst. Vi ser t. ex. att en arbetare i den högsta inkomstklassen köper nära 4 gånger mer vin än kollegan i den mellersta och han dricker lika mycket vin som nästan hälften av tjänstemännen. Inkomstberoendet är således starkt även efter nedbrytning av budgetmaterialet på yrkesgrupper.

Av diagram 22 som gäller hushållen på *landsbygden* framgår att företagarna (=jordbrukarna) markant avviker från de två övriga yrkesgrupperna, vilket givetvis sammanhänger med att de förra själva är dryckesproducenter. Det är uppenbart att jordbrukarnas höga mjölkutgifter till viss del kan tillskrivas en av kostnadsskäl betingad substitution gentemot andra måltidsdrycker samt även emot andra livsmedel.

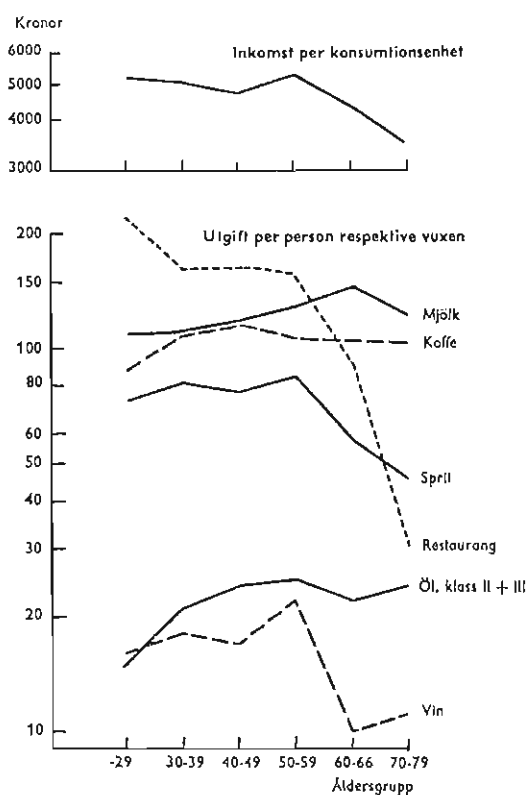
I huvudsak bekräftas dock vår tidigare iakttagelse att skillnaderna *inom* yrkesgrupperna, mellan rika jordbrukare och fattiga, mellan välbetalda yrkesarbetare och arbetare i låglönebranscher osv., är större än skillnaderna *mellan* olika yrkesgrupper.

Dryckesutgifter och ålder

Om det funnes ett starkt positivt samband mellan hushållsföreståndarens ålder och inkomst så skulle våra bedömningar av dryckesutgifternas inkomstberoende behöva modifieras.

Som framgår av diagram 23 synes emellertid inkomsten per KE vara lika för hushåll i grupperna under 60 år. Att inkomsten i högre åldrar är betydligt lägre spelar inte så stor roll; vi har ju nämligen redan i föregående avsnitt diskuterat

Diagram 23. Dryckesutgift per person respektive vuxen i olika åldersgrupper
 Alla hushåll exklusive ensamstående
 Logaritmisk skala

inkomstsamband i hushållsgrupper, från vilka pensionärerna exkluderats.

Ser vi på de olika dryckesposterna så finner vi hos mjölken ett positivt samband mellan ålder och förbrukning. Detta kan dock till stor del bero på att medelåldern bland jordbrukare är

väsentligt högre än bland övriga yrkesgrupper. Vad de allra yngsta familjerna angår så motsvaras deras lägre dryckesutgifter av höga restaurangutgifter. Det är vidare omöjligt att vidimera den vanliga föreställningen att de unga familjerna skulle konsumera mer vin än de äldre. Det förhållandet att de äldre hushållen (40–60 år) i större utsträckning består av familjer med vuxna barn, kan dock ha resulterat i ett för lågt genomsnittsbelopp.

Andra drycker

Endast 9 procent av hushållen redovisar någon utgift för *juice* (19 procent i högsta inkomstklassen). Medelutgiften per person är cirka 2 kronor, men fördelat endast på hushåll med utgift blir denna siffra 20 kronor.

Efterfrågan på *kaffe* synes vara nästan helt okänslig för inkomstdifferenser. Utgiften per vuxen är lika hög i den lägsta som i den högsta inkomstklassen (cirka 100 kronor). Utgiftsandelens sjunker därför snabbt med stigande inkomster; i den lägsta inkomstklassen svarade kaffet för 3,6 procent av totala utgifterna medan de högsta inkomsttagarna använde 0,9 procent. Åldersfaktorn spelar viss roll. Unga familjer i de högsta inkomstklasserna dricker kaffe för cirka 100 kronor per vuxen medan den äldre barnlösa familjen konsumerar för 146 kronor.

Medelutgiften för *te* är endast 4 kronor (i storstäder 6 kronor och på landsbygden 3 kronor). Tjänstemännen i städerna dricker betydligt mer te än arbetarna. De unga ensamstående har särskilt stor tekonsumtion. Inköpen av *kakao* är som väntat störst i barnfamiljerna. Företagarefamiljer i städerna har klart högre konsumtion än övriga yrkesgrupper.

En engelsk budgetstudie

För att ställa det svenska budgetmaterialet i relation till liknande studier i andra länder återges i diagram 24 en engelsk budgetundersökning från 1953—54¹⁾. I motsats till i den svenska budgetundersökningen inkluderar alkoholutgiften föräring på restaurang och kafé (inklusive serviceavgift). Övriga drycker däremot avser endast butiksinköpen.

Vi finner här liksom i det svenska budgetmaterialet att sprit- och vinkonsumtionen är starkt inkomstberoende²⁾. Även öl- och ciderkonsumtionen är, något oväntat, positivt korrelerad med inkomsten, dock inte i den allra högsta inkomstklassen (endast ett fåtal hushåll tillhör denna inkomstklass).

Mjölkkonsumtionen synes i de högre inkomstklasserna stiga med inkomsten. Teutgiften sjunker med inkomsten, och särskilt i de två högsta inkomstklasserna föreligger en klar substitution mellan te och kaffe till den senare dryckens förmån. Övrig konsumtion av drycker — huvudsakligen juicer — är mycket starkt koncentrerad till högre inkomstgrupper.

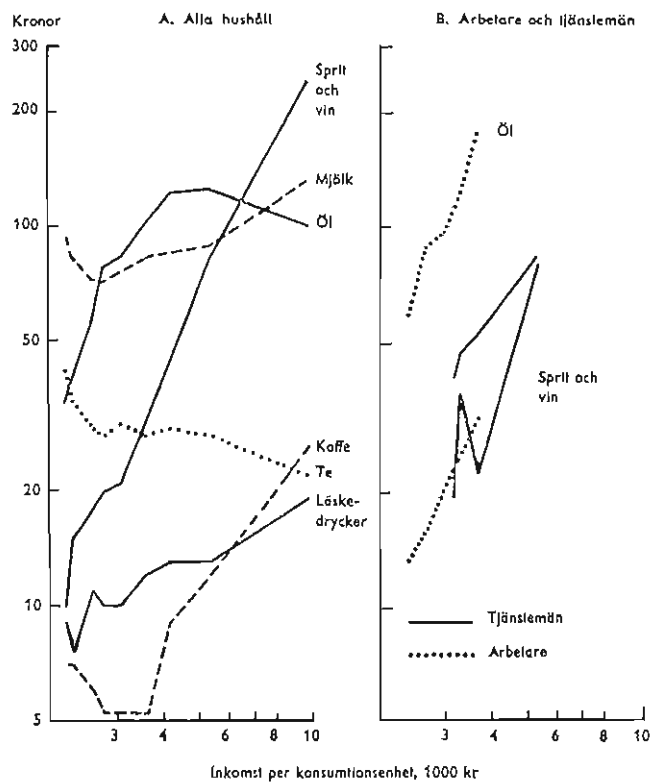
Mellan olika ortsgupper — storstäder, övriga städer och landsbygd — föreligger anmärkningsvärt små skillnader, vilket beror på att det i England inte föreligger samma inkomstgap mellan städer och landsbygd som i t. ex. Sverige och USA. Vidare observeras att den dominans av självägande jordbrukare som konstituerar såväl svensk som amerikansk landsbygd inte har någon motsvarighet i England.

Däremot är skillnaderna mellan yrkesgrupper betydande och större än vad som kan förklaras av skillnader i inkomst, vilket

¹⁾ Report of an Enquiry into Household Expenditure in 1953—54, HMSO, London 1957.

²⁾ Elasticiteten är av storleksordningen 2,0.

Diagram 24. Dryckeskonsumtion per person respektive vuxen efter inkomst i England 1953–54
Logaritmisk skala

framgår av följande tablå¹⁾ över utgifter i kronor per person respektive vuxen.

¹⁾ Medelinkomsten per KE är för de tre grupperna 4 900, 4 100 respektive 2 900 (omräknat till svenska kronor).

	Företagare, högre tjänstemän	Övriga tjänstemän	Arbetare
Mjök	97	87	71
Te	26	35	29
Kaffe	12	9	5
Öl, cider	71	60	104
Vin, sprit	66	40	20

För te och öl torde skillnaderna i förbrukade kvantiteter vara betydligt större än i utgifter, medan motsatsen gäller de övriga dryckerna, eftersom företagarnas och tjänstemännens högre utgifter till viss del är uttryck för att dessa köper dyrare kvaliteter.

KAPITEL 6

Dryckesvanor under 1950-talet

I föregående kapitel observerade vi att skillnaden mellan dryckesutgifterna i olika inkomstklasser till stor del syntes bero på att antalet hushåll som överhuvudtaget använde en viss dryck varierade. Om sambanden i vårt tvärsnittsmaterial gäller även vid en utveckling i tiden, kan vi t. ex. vänta oss att antalet vinkonsumenter skall stiga med stigande inkomster. Med denna utgångspunkt skulle man kunna hävda att 1950-talets vinexpansion i betydande grad är resultatet av en utbredning av vinseden till i första hand medelklassen. Vi har givetvis inte haft möjlighet och knappast heller anledning att göra de omfattande undersökningar som erfordras för att ge en fullständig bild av dagens dryckesvanor och speciellt dess förändringar efter nykterhetsreformen år 1955.

Detta kapitel kommer därför endast att bestå av några jämförelser mellan intervjuundersökningar som gjorts efter år 1947, inkluderande den enkät från våren 1961 som utförts inom ramen för denna utredning.

Redogörelsen indelas i tre avsnitt. I en första avdelning behandlas *alkoholvanorna* mätta med frekvenstal (hur ofta dricker man); därefter redogöres för ett par enkäter angående *val av måltidsdryck* och i ett tredje avsnitt avhandlas de övriga frågeställningar bland annat vissa *attitydfrågor* som fanns med i vår enkät.

Alkoholvanor

Förutom nykterhetskommitténs gallupundersökning¹⁾ och von Eulers studier från åren 1955-56²⁾ skall vi här referera till några intervjuundersökningar utförda av SIFO 1954-55³⁾, en undersökning av Wärneryd 1958⁴⁾, Särilviks undersökning angående gymnasisters alkoholvanor⁵⁾ samt vår egen undersökning gjord i april-maj 1961⁶⁾.

I alla dessa undersökningar finns frågor angående konsumtionsfrekvensen, dvs. *hur ofta* de tillfrågade konsumerar olika alkoholdrycker. I tabell 21 har enkätresultaten sammanställts.

Om vi först ser på *spritvanorna* så visar de olika enkäterna endast obetydliga differenser i svarsfördelningen. Andelen män som dricker varje vecka var 1947 17 procent och 1956 14 procent och andelen manliga spritabsolutister 22 respektive 23 procent. Inte heller för kvinnorna visar sammanställningen att spritvanorna förändrats nämnvärt under denna tioårsperiod.

Är då dessa båda undersökningar överhuvudtaget jämförbara? Det faktum att åldersgränserna i det ena fallet är 20 och i det andra 15 år spelar mindre roll (om 15—19-åringarna ex-

---

¹⁾ Statistiska undersökningar kring alkoholfrågan. SOU 1951:43. Intervjuerna utförda maj-juni 1947.

²⁾ G. Boalt — R. von Euler: Alkoholproblem. Sthlm 1959; R. von Euler: Allmänheten och maltdryckerna (stencil). Avser 4 intervjuomgångar: våren 1955, september 1955, oktober 1955, oktober 1956.

³⁾ SIFO: Svensk ungdom (stencil); intervjuer november-december 1954. SIFO: Kvinnans åtta roller (stencil); intervjuer mars-april 1955.

SIFO: Männens i det moderna samhället (stencil 1956); intervjuer oktober-november 1955.

⁴⁾ K.-E. Wärneryd: Alkoholkonsumtionens inriktning, (stencil); intervjuer maj-juli 1958.

⁵⁾ B. Särilvik: Gymnasisters alkoholvanor (stencil); intervjuer hösten 1956.

⁶⁾ En redogörelse för uppläggningsen av denna provundersökning återfinns i bilaga 3.

kluderas från 1956 års material så ökar t. ex. andelen män som dricker varje vecka från 14 till 15 procent). Däremot kan vi misstänka att den varierande frågetekniken på ett avgörande sätt har påverkat svarsfördelningarna. 1947 frågades efter hur ofta man druckit de senaste 4 veckorna (dessa 4 veckor inkluderade vissa större helger, valborgsmäss, pingst, midsommar); 1956 gällde frågan hur ofta man brukar dricka. När frågan, som i det senare fallet, givits en vag och generell formulering är riskerna troligen större för att svaret avpassas efter vad man tror vara socialt acceptabelt. Den senaste veckans eller månadens konsumtionstillfällen bör man vidare ha lättare att minnas, men denna avgränsande tidsperiod bör givetvis vara så »normal» som möjligt. 1947 var det senare villkoret knappast uppfyllt.

Det är därför sannolikt att man 1947 hade fått betydligt lägre andel regelbundna förtärare om frågan avsett vana utan närmare tidsangivelse. Likheten i konsumtionsmönster 1947 och 1956 kan således vara skenbar och t. o. m. dölja en avsevärt ökad utbredning av regelbundna spritvanor. Emellertid bör observeras att andelen absolutister är konstant. Eftersom sättet att fråga i detta fall inte kan anses ha påverkat svaren, kan vi dra den försiktiga slutsatsen att några mer betydande förändringar inte ägt rum.

Detta påstående jävas inte av jämförelsen mellan storstadsgruppen i von Eulers undersökning 1956 och enkäten 1961. Den senare gällde konsumtionen den senaste veckan, och analogt med vad tidigare sagts kan jämförbarheten mellan andelen regelbundna förtärare 1957 och 1961 ha påverkats härav. Med 1956 års frågeteknik skulle således andelen regelbundna förtärare (dricker varje vecka) antagligen ha varit lägre än tabellens 25 respektive 17 procent. Möjligen kan också de olika storstadsdefinitionerna försvåra jämförelsen; von Eulers data

avser städer med över 50 000 invånare, medan enkäten 1961 begränsas till Stockholm, Göteborg, Malmö¹⁾).

Med hänsyn till dessa omständigheter synes det icke otroligt att andelen regelbundna förtärare bland männen sjunkit sedan 1956 inedan motsvarande andel bland kvinnorna ökat något; skillnaden mellan könen skulle sålunda ha minskat. Antalet spritabsolutister i storstäderna förefaller i dag vara lika högt bland männen som bland kvinnorna, omkring 30 procent.

Om således spritvanorna framstår som tämligen stabila, så är detta knappast fallet beträffande *vinvanorna*. Som vi ser i tabell 21 har kvinnornas vanor radikalt förändrats. 1947 sade sig 65 procent av dessa aldrig dricka vin, 1955 var andelen 32 procent. I Stockholm var de kvinnliga vin-absolutisterna 1958 26 procent. I storstäderna var denna siffra tre år senare 15 procent, medan samma år 28 procent av kvinnorna och 19 procent av männen druckit vin den senaste veckan. Detta innebär för kvinnorna en markant ökning från 1958. Liksom tidigare måste vi dock framhålla den felkälla som skillnader i frågeteknik innebär, men man kan förmoda att de tillfrågade är mer uppriktiga när det gäller andra drycker än sprit.

Beträffande *öl* är tendenserna desamma som för vin, vilket visas i tabell 22. Andelen icke-konsumenter har mellan 1947 och 1956 sjunkit (särskilt kraftigt bland kvinnorna) och regelbundna ölvanor blivit vanligare. Uppgifterna från storstäderna tyder på att denna utveckling vad kvinnorna beträffar fortsatt även under perioden 1956–61. 1961 hade sålunda hälften av såväl männen som kvinnorna druckit öl den

---

¹⁾ De tre största städerna svarade 1956 för 70 procent av befolkningen i städer med över 50.000 inv. De dominerar således starkt i von Eulers storstadsgrupp. Vidare kan märkas att flertalet av de mindre städerna i gruppen ligger inom de tre störstas influensområde, t. ex. Hälsingborg, Borås, Uppsala, Västerås, Eskilstuna.

Tabell 21. Sprit- och vinvanor 1947–61: »Hur ofta dricker man?»

Andel i procent

År	Åldrar	Varje vecka		Enstaka ggr/månad		Enstaka ggr/år		Aldrig	
		män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
I. Sprit									
<i>Hela landet</i>									
1947	> 20 år	17	4	45	18	16	23	22	55
1955 ¹	> 15 år	25		31		20		22	
1955 ²	18–55 år	15	1	36	13	27	34	22	49
1956	> 15 år	14	3	31	11	31	33	23	53
<i>Storstäder</i>									
1956	> 15 år	26	8	36	22	19	41	19	29
1958 ³	> 15 år	26	7	30	18	25	43	19	32
1961	15–65 år	25	17					30	30
<i>Ungdomar i hela landet</i>									
1947	17–26 år							32	52
1954	15–27 år	4	2	17	10	32	32	47	56
1956 ⁴	18 år	1	0	10	5	49	53	38	42
	20–24 år	5	2	29	9	49	44	27	45
II. Vin									
<i>Hela landet</i>									
1947	> 20 år	2	2	14	12	57	31	27	55
1955 ²	18–55 år	7	4	18	15	40	43	32	32
<i>Storstäder</i>									
1958 ³	> 15 år	15	13	30	32	27	29	28	26
1961	15–65 år	19	28					22	15

¹ Våren–september enligt G. Boalt–R. von Euler: a. a.

² Oktober–november respektive mars–april enligt SIFO: a. a.

³ Enbart Stockholm.

⁴ Enbart gymnasister.

senaste veckan. Andelen icke-konsumenter var också densamma för båda könen, cirka 20 procent.

Antalet regelbundna förbrukare av *starköl* är mycket litet, 6–7 procent. Åtminstone i storstäderna syns *starköl* idag vara en vanligare kvinnodryck än för fem år sedan.

Det material vi här ovan något kommenterat är alltför heterogent för att tillåta bestämda slutsatser. Frågetekniken varierar liksom säkert även de intervjuades sätt att uppfatta frågor och formuleringar. Uppriktigheten kanske är större i dag än för tio år sedan, men den kan lika gärna vara mindre.

Trots allt kan dock jämförelser som ej baseras på enstaka siffrvärden utan som tar fasta på återkommande mönster ge vissa fingervisningar om utvecklingstendenser. Enkäterna pekar t. ex. mot en fortsatt kvinnlig emancipiering över hela linjen. I storstäderna förefaller det i dag svårt att tala om ett specifikt manligt eller kvinnligt konsumtionsmönster om vi ser enbart till frekvenstalen och bortser från mängden per för-

Tabell 22. Ölvänor 1947–61: »Hur ofta dricker man?»
Andel i procent

	Minst en gång per månad		Enstaka gånger per år		Aldrig	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
Öl						
<i>Hela landet</i>						
1947	50	14	23	22	27	64
1956	57	24	24	30	19	46
<i>Storstäder</i>						
<i>Varje vecka</i>						
1956	50	24			11	29
1961	52	47			18	20
Starköl						
<i>Storstäder</i>						
1956	5	1			29	61
1961	7	6			31	39

täringstillfälle, där skillnaderna säkerligen fortfarande är stora. Vi finner inga tendenser till en allmän breddning av spritvanorna; däremot har andelen regelbundna vinkonsumenter ökat och antalet vin-absolutister minskat, åtminstone i storstäderna.

Tabell 23. Uppskattad andel regelbundna resp. sporadiska förbrukare 1961
Procent av personer över 15 år

	Dricker regelbundet ¹		Dricker sporadiskt eller aldrig	
	män	kvinnor	män	kvinnor
Sprit	60	25	40	75
Vin	40	35	60	65
Öl	70	50	30	50
Starköl	20	15	80	85

¹ Minst en gång per månad.

Ölet har vunnit en större spridning. I tabell 23 ges en skattning av antalet regelbundna respektive sporadiska förbrukare 1961. Hänsyn har därvid tagits till bortfallet, som förmodas bestå av personer med regelbundna alkoholvanor¹).

Måltidsdrycker 1949, 1956 och 1961

Största delen av dryckeskonsumtionen sker i samband med måltider. För att få en mer detaljerad bild av dryckesmönstrets utveckling i tiden är det därför särskilt lämpligt att studera måltidsvanorna. Härigenom får vi också möjlighet att belysa

¹) En tabell för bedömning av medelfelets storlek finns i bilaga 3.

substitutionsförhållandena och orsakssammanhang. Vi vet t. ex. från försäljningsstatistiken att mjölkförbrukningen minskat under efterkrigstiden men vi vet inte vilken delmarknad (mjölk som ingrediens i lagad föda eller mjölk som dryck) som drabbats hårdast. Vi kan mycket väl tänka oss att nedgången helt eller huvudsakligen har att göra med ändrade kostvanor: genom en övergång från billiga mjölk-, mjöl- och grynrätter till kött och grönsaker samt från krämer till glass och frukt. Men vi har lika stor anledning att uppställa hypotesen att försäljningsminskningen beror på att mjölk i dryckessammanhang ersatts av öl, saft eller läskedrycker.

Under det senaste decenniet har tre undersökningar sysslat med valet av måltidsdryck¹⁾. I 1949 års enkät deltog 5 000 *hushåll*, år 1956 deltog 1 378 *personer* över 15 år, medan vår egen undersökning endast omfattar 339 *personer* mellan 15 och 65 år och är begränsad till storstäder. 1949 redovisades husfädernas, husmoderns, barnens samt övriga hushållsmedlemmars måltidsvanor var för sig. Eftersom medelåldern i gruppen husfäder är betydligt högre 1949 så kommer vi att jämföra med personer över 25 år i de båda senare undersökningarna. Det är dock sannolikt att man även efter denna operation får något högre medelålder för 1949.

Alla jämförelser avser enbart storstäder (Stockholm, Göteborg, Malmö); storstadsgruppen 1956 omfattar dock alla städer över 50 000 invånare av vilkas folkmängd de tre största svarar för cirka 70 procent.

Vi redovisar materialet funktionellt och börjar med *lunchdrycker*, vilka finns medtagna endast 1949 och 1961.

---

¹⁾ Institutet för marknadsundersökningar AB (IMU): Inköp och konsumtion av öl i svenska hushåll 1949 (stencil). *R. von Euler*: Allmänheten och måltidsdryckerna hösten 1956 (stencil). IUI:s tidigare nämnda enkät 1961.

Av tabell 24 framgår att år 1961 51 procent av de tillfrågade drack mjölk till lunchen, 11 procent drack någon maldryck och 7 procent läskedrycker eller mineralvatten. 31 procent drack kaffe, te eller kakao, därav i ungefär hälften av fallen tillsammans med andra drycker.

Tabell 24. Lunchdrycker i storstäder 1961: »Vad drack Ni till lunch i går?»
Andel i procent

Dryck	Samtliga	Kön		Åldrar			Personer över 25 år			
		män	kvinnor	15—24	25—44	45—65	Yrke		Inkomst	
							tjänstemän	arbetare	√ 16 000	∧ 16 000
Mjök	51	47	56	71	52	42	56	42	52	46
Läskedrycker, mineralvatten, saft, juice	7	8	6	5	6	9	9	7	5	9
Maldrycker	11	18	4	2	11	13	13	13	13	14
Kaffe	25	21	27	9	25	30	25	27	27	24
Te, kakao	6	4	8	4	6	8	7	6	8	5
Ingen dryck el. vatten	13	12	12	13	10	14	9	14	12	13

Könen skiljer sig åt i fördelningen mellan mjölk- och maldrycker. 18 procent av männen föredrar maldrycker mot endast 4 procent av kvinnorna. Differenserna mellan åldersgrupperna är som väntat stor; medan 71 procent av de yngsta använder mjölk som lunchdryck är motsvarande siffra för 45—65-åringarna 42 procent. Tjänstemännen redovisar fler mjölkdrickare än arbetarna, vilket dock kan sammanhänga med förläggning och benämning av måltiden.

I tabell 24 har procenttalen räknats på hela antalet tillfrågade, således inkluderande även personer som t. ex. enbart druc-

kit varm dryck eller inte druckit alls. I 1949 års undersökning ingick enbart kalla drycker inklusive vatten. Vi måste således omräkna våra siffror för att skapa jämförbarhet. För berörda åldersgrupper får vi då de data som visas i tabell 25. Skillnaderna är som synes påfallande stora för en så pass kort tidsperiod och förstärks ytterligare av att kvinnorna är något över-representerade bland de äldre i 1961 års material. Det kan tilläggas att hälften av svarspersonerna åt lunch utom hemmet.

Tabell 25. Lunchdrycker 1949 och 1961
 Procent av kalla drycker
 Personer över 25 år

År	Mjök	Läskedrycker, mineralvatten, saft, juice	Maltdrycker	Vatten
1949	87	4	7	2
1961	70	10	17	3

Beträffande *middagsdrycker* finner vi i tabell 26 att 45 procent av storstadsborna på vardagarna dricker mjök till middagen, 22 procent föredrar öl eller starköl, 11 procent väljer lättöl, 7 procent kolsyrade drycker, 5 procent juice eller saft samt 3 procent vin. Var tionde dricker vatten eller ingenting alls. Av männen dricker lika många maltdrycker som mjök, cirka 40 procent. Var fjärde kvinna dricker maltdrycker medan varannan dricker mjök. Att dricka öl till middagen är något vanligare bland tjänstemän än bland arbetare, vilka i betydligt större utsträckning dricker mjök. 6 tjänstemän men ingen arbetare drack juice.

Mellan högre och lägre inkomsttagare är differenserna ungefär av samma storleksordning som mellan tjänstemän och arbetare. Bland de högsta inkomsttagarna dricker endast 31 procent

mjolk medan den största gruppen föredrar öl eller lättöl (41 procent). Lättölet är särskilt vanligt i den mellersta inkomstklassen (som består av en stor andel yngre personer) och det tycks användas som substitut för vanligt öl.

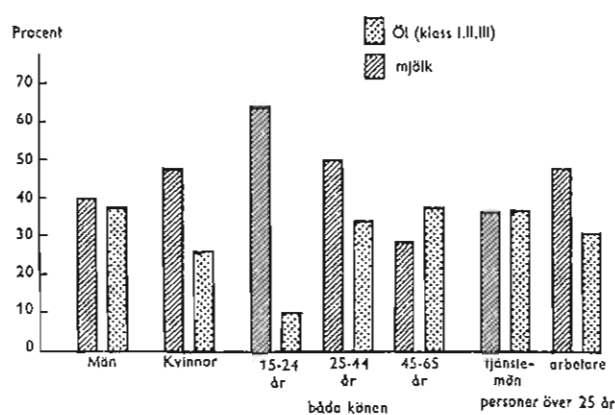
Tabell 26. Middagsdrycker i storstäder 1961: »Vad drack Ni i samband med middagen i går (i söndags)?»
Andel i procent

	Mjolk		Saft, juice		Läskedrycker, mineralvatten		Lättöl		Öl, starköl		Vin		Vatten, inga drycker	
	Va	Sö	Va	Sö	Va	Sö	Va	Sö	Va	Sö	Va	Sö	Va	Sö
<i>Kön</i>														
Män	40	25	4	7	7	9	13	13	25	42	2	5	7	4
Kvinnor	48	26	6	7	7	17	8	7	18	31	3	13	10	4
<i>Ålder</i>														
15—24 år	64	46	4	5	9	13	5	5	5	14	4	7	7	7
25—44 år	50	27	3	11	5	12	10	7	24	39	1	9	5	2
45—65 år	29	15	7	3	8	16	14	15	24	42	4	10	13	6
<i>Personer över 25 år</i>														
<i>Yrke</i>														
Tjänstemän	37	16	7	10	7	14	14	15	25	40	3	14	6	3
Arbetare	48	26	2	5	5	15	11	11	20	39	1	5	11	4
<i>Inkomst</i>														
< 16 000	51	25	3	4	4	14	6	7	24	39	1	10	8	5
16 000—25 000	40	21	4	12	6	21	21	19	13	33	—	3	10	—
> 25 000	31	16	6	6	7	10	13	12	28	43	4	15	10	4
<i>Samtliga personer</i>														
1961	45	25	5	7	7	14	11	10	22	36	3	9	9	4
1956	57	31	3	2	5	16	8	9	11	30	2	3	14	7

Stora skillnader föreligger i åldershänseende. Medan 64 procent i ungdomsåldrarna (15—24 år) drack mjolk så var andelen

bland 25—44-åringar 50 procent och bland de äldsta 29 procent. De två viktigaste måltidsdryckernas relativa betydelse sammanfattas i diagram 25.

Diagram 25. Mjök och öl som middagsdrycker i storstäder 1961

Dryckesvalet på söndagarna avviker kraftigt från vardagsvanorna. Endast 25 procent av de tillfrågade drack mjök senaste söndagsmiddagen (45 procent på vardagarna). Nära hälften av intervjupersonerna drack öl eller lättöl mot var tredje till vardagsmiddagen. Anmärkningsvärt är att lika många drack vin som lättöl.

Kvinnorna ändrar dryckesval från vardag till söndag i större utsträckning än männen. Nära hälften av de kvinnor som dricker mjök till vardags byter på söndagen till någon annan dryck, i första hand till öl, läskedrycker eller vin. Inte mindre än 13 procent av kvinnorna drack vin senaste söndagen (3 procent senaste vardags) medan 38 procent drack öl eller lättöl (26 procent till vardags) och 17 procent läskedrycker (7 procent senaste vardags). För männen del är det fråga om en överflytt-

ning från mjölk till öl för cirka 40 procent av vardagens mjölk-konsumenter.

Tabell 26 avslutas med en jämförelse med 1956 års undersökning. Vi har tidigare berört de många svårigheter, som uppstår vid jämförelser mellan enkäter. Att det verkligen förekommit en överflyttning från mjölk till öl torde vara säkert, även om siffrorna i tabellen troligen något överdriver styrkan i denna utveckling. Det är speciellt som måltidsdryck till vardags som ölet vunnit en kraftigt ökad utbredning. Förändringarna i söndagsmönstret är mer moderata. Här synes i första hand vinerna bli allt vanligare och konkurrera med ölet. Även saft och juice används mer i dag än för fem år sedan. Vatten som måltidsdryck spelar allt mindre roll.

Enkäten 1961 kompletteras med en fråga avseende konsumtionen den senaste veckan. Vidare frågades om det var någon dryck man aldrig brukade dricka. Beträffande mjölken ställdes även en fråga om antalet konsumtionstillfällen föregående dag. Resultatet redovisas i tabell 27.

Vi ser t. ex. att 9 procent av de högsta inkomsttagarna aldrig dricker mjölk, medan 33 procent av dem inte drack mjölk någon gång föregående dag. Vanligt öl drack tjänstemän i större utsträckning än arbetare. Dubbelt fler tjänstemän än arbetare hade druckit starköl senaste veckan. Förhållandevis många yngre personer hade förtärt lättöl, som anmärkningsvärt nog synes vara vanligare i högre inkomstklasser. Vin och mineralvatten förekom dubbelt så ofta hos tjänstemän som hos arbetare.

Tabell 27. Dryckesvanor i storstäder 1961
Andel i procent

	Totalt	Kön		Ålder			Personer över 25 år					
		män	kvinnor	15—24	25—44	45—65	Yrke		Inkomst			
							tjänste- män	arbetare	under 16000	16000— 25000	över 25000	25000
<i>Hur många drack senaste veckan?</i>												
Mjök	83	81	84	96	87	73	81	82	89	81	75	
Saft	34	26	40	43	37	27	30	33	30	31	30	
Juice	26	19	33	25	30	23	36	17	20	25	30	
Läskedrycker	42	38	45	55	38	41	39	39	46	43	25	
Mineralvatten	17	21	14	7	14	25	26	13	13	18	30	
Lättöl	21	25	17	14	20	24	23	22	17	28	27	
Öl	49	52	47	30	53	52	57	49	53	45	60	
Starköl	6	7	6	4	8	5	10	5	5	6	9	
Vin	24	19	28	18	25	26	36	16	25	16	34	
Sprit	21	25	17	11	23	23	26	18	17	18	36	
<i>Hur många dricker aldrig?</i>												
Mjök	4	6	1	—	3	6	7	2	1	4	9	
Saft	8	9	6	7	6	11	10	6	10	4	9	
Juice	13	19	7	7	11	16	13	17	22	10	9	
Läskedrycker	7	8	6	2	7	10	10	5	4	4	13	
Mineralvatten	13	13	14	28	10	10	13	11	11	15	10	
Lättöl	20	14	26	29	18	20	23	13	21	9	21	
Öl	19	18	20	32	16	17	20	22	13	21	19	
Starköl	35	31	39	54	28	34	30	34	31	31	33	
Vin	18	22	15	30	12	21	13	20	14	22	12	
Sprit	30	30	30	59	18	34	17	30	26	25	12	
<i>Hur många gånger drack Ni mjök i går?</i>												
Antal gånger												
0	24	26	22	11	18	36	24	25	18	25	33	
1	31	35	28	23	32	34	34	33	31	43	30	
2	30	24	35	41	37	16	30	28	35	22	24	
3—4	15	14	16	25	12	14	12	14	16	8	13	

Några attitydfrågor

I enkäten fanns en fråga som avsåg att belysa allmänhetens inställning till formerna för distribution av vin och starköl. Avsikten var att följa upp en motsvarande fråga i 1956-års undersökning. Frågan löd: »Anser Ni att starköl (respektive vin) bör få säljas i livsmedelsbutiker eller bör det (de) som nu finnas enbart hos Systembolaget?»

Som framgår av tabell 28 vill en majoritet bland männen att starköl skall få säljas i vanliga butiker. Var tredje anser dock det nuvarande systemet bättre. Den kvinnliga opinionen är delad i två lika stora läger. 1956 ansåg 61 procent av männen och 34 procent av kvinnorna att försäljningen borde vara fri¹⁾. Vin önskar 30 procent av de tillfrågade kunna inhandla i livsmedelsaffären. Resultatet kan kanske betraktas som överraskande, då frågeställningen inte alls figurerat i den offentliga debatten. Opinionsen är vidare mycket homogen. Yngre och äldre, tjänstemän och arbetare, höga och låga inkomsttagare har alla en i det närmaste lika stor andel anhängare till fri vinförsäljning.

Tabell 28. *Inställning till starköl- resp. vinförsäljning i livsmedelsbutiker*
Andel i procent

Försäljningsform	Starköl		Vin	
	män	kvinnor	män	kvinnor
Livsmedelsbutik	56	41	30	31
Systembolaget	33	45	62	60
Vet ej	11	14	8	9

¹⁾ Avsåg procent av de som visste vad starköl är.

Vad som händer vid en prisförändring kan vi avläsa i försäljningsstatistiken. Denna säger dock ingenting om hur omsättningsförändringen fördelar sig på olika konsumentkategorier. För att i någon mån belysa detta ställdes till alla spritkonsumenter frågan hur de skulle ändra sina spritinköp om priset på sprit höjdes med 10 kronor per liter. Resultatet redovisas i tabell 29.

Tabell 29. Reaktionen vid höjt spritpris
Andel i procent

Åtgärd	Samtliga	Kön		Ålder		Personer över 25 år					
		män	kvinnor	25-44 år	45-65 år	Yrke		Inkomst			
						tjänstemän	arbetare	under 16000	16000 -- 25000	över 25000	25000
Minskar spritinköpen utan att öka vin- och/ eller ölinköp	21	23	18	20	26	24	23	30	16	24	
Minskar spritinköpen, ökar vin- och/ eller ölinköpen	15	15	14	16	11	13	17	11	18	18	
Minskar ej spritinköpen	60	57	64	60	59	59	56	55	62	58	
Vet ej	4	5	4	3	3	3	3	4	4	—	

36 procent av spritkonsumenterna påstod sig minska sina inköp om priset stiger 10 kronor per liter. Att cirka 40 procent av dessa säger sig vilja öka inköpen av vin och/eller öl, kan sägas tyda på en hög benägenhet att anpassa valet av alkoholdryck till förändrade prisrelationer. Det kan anmärkas att de 60 procent som inte minskar sina inköp, säkerligen till stor del består av personer med mycket blygsamt spritkonto.

KAPITEL 7

Utvecklingstendenser

Produktionsstrukturen

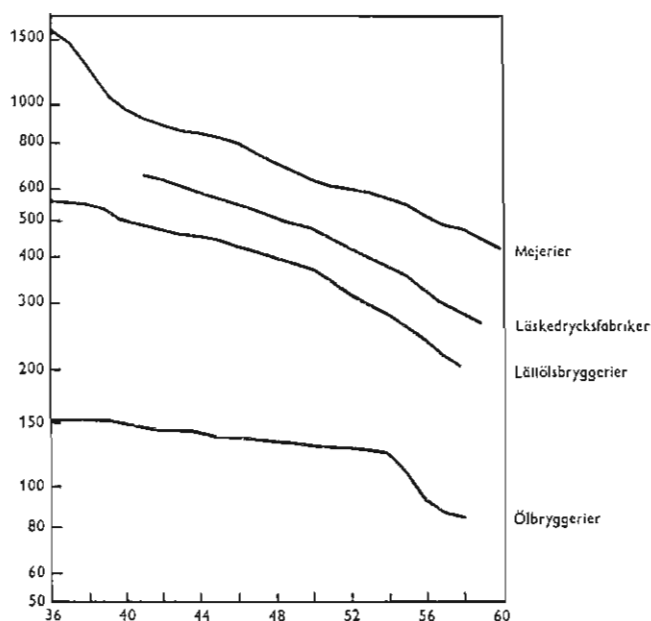
Innan vi gör ett försök att »skriva fram» dryckeskonsumention till 1970, skall vi något dröja vid utbudssidan och se på dryckesindustrins utveckling. Det är visserligen föga troligt att industrins struktur i någon högre grad påverkar konsumtionsvolymen — så har knappast hittills varit fallet i Sverige. Dock kan radikala strukturella förändringar i vissa situationer tänkas förbättra konkurrensläget för någon av dryckerna.

Betraktar vi antalet tillverkningsenheter, så finner vi en starkt sjunkande tendens för alla sektorer av dryckesindustrin (diagram 26). Antalet läskedrycksfabriker, mejerier och lättölsbryggerier har minskat i samma takt. Mer än varannan fabrik har lagts ner sedan 1941. För lättölsbryggerier har detta skett i takt med nedgången i efterfrågan; för läskedrycksfabriker samtidigt med en nära fyrfaldig ökning i försäljningen. Halva antalet mejerier producerar idag cirka 50 procent mer mjölk än 1941 samt dessutom väsentligt större kvantiteter andra mejeriprodukter.

I viss relief härtill står ölindustrin: dess tillverkning ökade från 1936/37 till 1954 med cirka 35 procent medan antalet bryggerier minskade med endast 15 procent. Detta torde till viss del sammanhånga med den relativa frihet från konkur-

rens, som de före 1955 gällande koncessionsbestämmelserna innebar. Ty när etableringsrätten 1955 återinförts sjönk antalet bryggerier inom fyra år med omkring 40 produktionsställen, eller med nära dubbelt så många enheter som under hela perioden 1941–54.¹⁾

Diagram 26. Antal mejerier, bryggerier och läskedrycksfabriker 1936–60
Logaritmisk skala

Antalet lantbruksbrännerier (tillverkning av råsprit från potatis) var 78 år 1959 (129 år 1937 och 125 år 1950). Ett stort antal små produktionsenheter torde vidmakthållas av systemet

¹⁾ Huvudsakligen avsåg detta dock s. k. försvarsbryggerier vid vilka driften upprätthölls endast formellt.

med i administrativ ordning fastställda priser. Vid övergång till friare marknadsförhållanden kommer därför antalet brännerier förmodligen att reduceras.

Under den behandlade perioden har inom dryckesindustrin påbörjats en omställningsprocess. Från att ha varit en helt typisk lokalindustri med avsättningen begränsad till produktionsorten och närmaste räjong, har den med utnyttjande av förbättrade transportmöjligheter utbyggts till att täcka allt större upptagnings- och leveransområden. Konkurrensen har därigenom ökat väsentligt och det finns ingen anledning tro att denna process är avslutad. För vissa delar av industrin kan den komma att ytterligare skärpas vid en ekonomisk integration av Västeuropa, som påverkar även den regionala marknadsbilden. Vidare har åtminstone bryggerier och mejerier för närvarande en betydande överkapacitet, ett förhållande som skapar incitament till nedläggning av marginella enheter.

Tabell 30. Antal tillverkningsställen 1959/60 och 1970

	1959/60	1970
Mejerier	426	270—200
Ölbryggerier	86	50—30
Lättölsbryggerier	209	80—50
Läskedrycksfabriker	274	150—100

I tabell 30 har utförts en enkel projicering av dessa koncentrationstrender. För 1970 anges två siffror: den högre svarar emot nedläggningstakten på 1950-talet, den lägre grundas på ett antagande om att en mera dynamisk utveckling kommer till stånd, kanske såsom direkt eller indirekt följd av stormarknadsomställningen.

Även om den lägsta nivån skulle förverkligas så har den svenska dryckesindustrin långt kvar till en företagsstruktur av amerikanska mått. Det finns sålunda för närvarande i vårt land flera bryggerier (öl- plus lättölsbryggerier) än i hela USA (295 i Sverige mot 252 i USA). Med bryggerier av USA-format skulle det räcka med 5–10 enheter för att tillgodose den nuvarande svenska efterfrågan. Motsvarande antal läskedrycksfabriker vore cirka 35. Det bör anmärkas att även i USA antalet öl- och läskedryckstillverkare fortfarande minskar i snabb takt. Från 1950 till 1958 nedlades nära 200 av de 450 bryggerier som var i verksamhet förstnämnda år.

Konsumtionsutvecklingen

Med hjälp av de tidigare funna sambanden mellan konsumtionsvolym, inkomster och priser skall vi nu göra ett försök att »skriva fram» utvecklingen till år 1970. Vi har *antagit* att konsumenternas inkomster efter skatt fortsätter att öka i ungefär oförändrad takt, nämligen med 3 procent per invånare och år. Vi *antar* vidare, till att börja med, att prisrelationerna blir oförändrade.

Vid oförändrad prisstruktur

I tabell 31 har resultatet av denna beräkning sammanställts. De elasticiteter som använts avviker i några fall från de i regressionsanalysen erhållna; orsaken härtill skall senare beröras.

Som vi ser kan *mjölk*förbrukningen beräknas förbli i stort sett oförändrad fram till 1970 om nuvarande prisrelationer bi-

Tabell 31. Dryckeskonsumtion per capita 1960 och 1970

Dryck	In- komst- elasti- citet	1960 liter	1970 liter	Ökning eller minskning		USA 1957 liter
				i %	i liter	
Mjölk	0,0	175	171	- 2	- 4	135
Lagrade maldrycker	0,7	31	39	+25	+ 8	58
Läskedrycker	1,5	27	41	+53	+14	ca 50
Vin	2,0	3,2	5,4	+70	+ 2,2	8,0
Spritdrycker	0,8	5,7	7,3	+28	+ 1,6	4,7

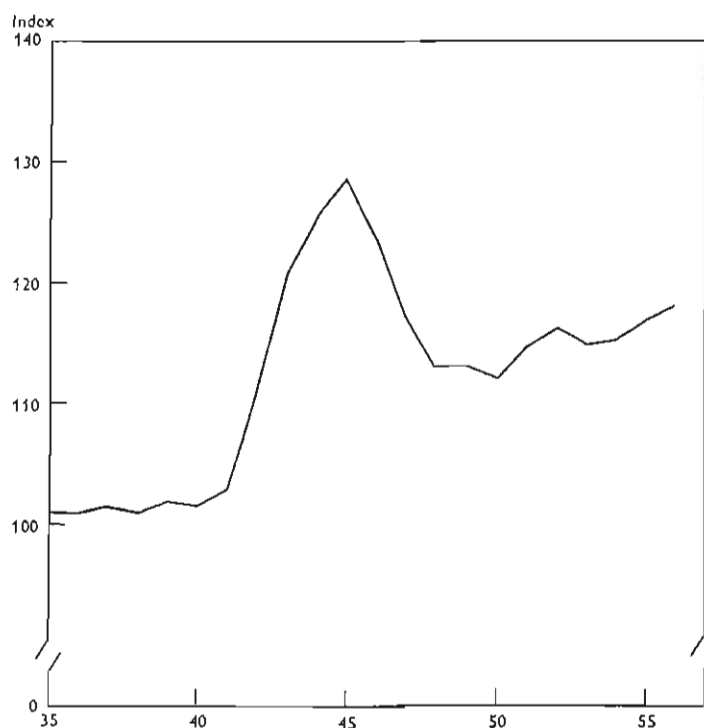
Förutsättningar: ¹⁾ oförändrade prisrelationer.
²⁾ inkomsten per invånare ökar 3 procent per år.

behålles¹⁾). En viss minskning åstadkommes av avflyttningen från landsbygden genom den kraftiga fördyring av mjölkkonsumtionen som övergång från naturhushållning till marknadshushållning innebär. Även i övrigt kommer en långsam överflyttning till dyrare måltidsdrycker att ske, men denna uppvägs för mjölkens del av en ökad användning av vissa nya mjölkprodukter, främst filmjök²⁾). Det är emellertid tänkbart att produktutvecklingen och marknadsföringen måste ske i snabbare takt än för närvarande för att de negativa faktorerna skall kunna uppvägas. Att utvecklingen i USA (diagram 27) har varit så stabil och under 1950-talet t. o. m. visat en svagt stigande tendens, tyder också på att mjölken — om priserna är oförändrade som fallet varit i USA — har en anmärkningsvärd motståndskraft i den hårda konkurrensen med öl, coladrycker, kaffe och juice.

¹⁾ Som tidigare berörts är den offentliga statistikens uppgift angående mjölkkonsumtionen förmodligen för låg. Det är inte otänkbart att förbrukningen i själva verket är 190–200 liter per invånare. Jfr. bilaga 1. I detta sammanhang spelar dock eventuellt nivåfel ingen större roll.

²⁾ I budgetundersökningen ser vi att högre tjänstemän köpte filmjök för 12 kronor per månad medan motsvarande utgift för arbetare och jordbrukare var 5 respektive 1 krona.

Diagram 27. Mjölkkonsumtion (liter per invånare) i USA
1935–56
Index: 1935 = 100

För de *lagrade maldryckerna* har vi valt en något högre elasticitet än den som regressionsanalysen för enbart öl resulterade i. Orsaken härtill är främst att introduktionen av starköl och ett förbättrat lagrat lättöl avsevärt bör ha ökat ölets expansionsmöjligheter, men att dessa de senaste fem åren delvis »dolts» av en prisbetingad övergång till de billigaste lättvinerna.

Man kan sålunda förmoda att ölkonsumtionen per invånare ökar med cirka 25 procent fram till 1970. Samtidigt stiger

folkmängden, varför den totala efterfrågan ökar med i runt tal 30 procent. Det kan tilläggas att konsumtionen av färskt lättöl sannolikt fortsätter att sjunka från 6 till 2—4 liter per invånare.

*Läskedrycks*konsumtionen beräknas stiga med cirka 50 procent eller 14 liter per invånare. Vi har för framskrivningen valt inkomstelasticiteten + 1,5, dvs. ett något lägre värde än den som hölls för perioden 1931—60 (+ 1,8). Under 1940- och 1950-talen har utvecklingen på detta varuområde varit snabb. Erfarenhetsmässigt avlöses en sådan expansionsperiod av en något lugnare tillväxttakt. Konkurrensen på förfriskningsmarknaden kommer förmodligen att bli hårdare, bland annat genom att näraliggande varugrupper (t. ex. glass och andra mjölkprodukter) i ökad utsträckning ger konsumenten vidgade substitutionsmöjligheter. Man måste också räkna med att en kraftigt ökad juicekonsumtion (en uppgång från 1 till 4 liter förefaller inte otänkbar) skall rymmas inom dessa 14 liter.

Vinerna kommer att procentuellt sett öka kraftigt även under 1960-talet — enligt kalkylen med cirka 70 procent. I absoluta tal blir ökningen endast 2 liter per invånare. *Spritdryckerna* ökar betydligt mindre eller med knappt 30 procent. Det förefaller emellertid inte otroligt att ökningen blir väsentligt mindre. Sett ur ett internationellt perspektiv har den svenska alkoholkonsumtionen i nuläget en tämligen »onormal» sammansättning. Trots att t. ex. prisrelationerna i Danmark är i stort sett desamma som hos oss, så är fördelningen mellan sprit och öl, omräknat till ren alkohol, helt olika i de bägge länderna. Medan ölet i Danmark svarar för omkring 3/4 av den totala alkoholkonsumtionen så är motsvarande svenska andel 1/4. Men medan den nuvarande prisspanningen för Danmarks del etablerades redan 1917 så är den i vårt land av relativt sent datum; det var skattehöjningarna 1956—58 som

definitivt förde upp de svenska spritpriserna till »dansk» nivå. Men att prishöjningarna i Sverige skett successivt betyder förmodligen också att den prismässigt »motiverade» omstruktureringen sker långsamt och alltså inte ännu till fullo gjort sig gällande. Som en följd härav kan spritförbrukningen komma att öka långsammare än vi angivit i prognosen.

Som illustreras av detta exempel medför en inkomstökning icke endast konsumtionsökningar utan även ändringar i konsumtionsstrukturen. Det kan finnas anledning ställa frågan om det över huvud taget är rimligt anta att förbrukningen av *samtliga* alkoholdrycker skall öka. Borde inte den stigande öl- och vinkonsumtionen leda till en nedgång på spritsidan?

Någon sådan substitution är emellertid inte nödvändig och torde i allmänhet inte ske utan påtagliga »skäl». Det är nämligen ingalunda så att konsumenterna vid stigande levnadsnivå använder hela eller ens huvuddelen av inkomstökningarna till »nya» produkter — bilar, TV, resor osv. Tvärtom leder en ökad köpkraft till ökad förbrukning inom så gott som alla varugrupper; produkter med negativ inkomstelasticitet är sällsynta (färskt lättöl och potatis hör till dessa undantag). Speciellt för varugrupper där rekreativmomentet är starkt finns uppenbarligen för närvarande utrymme för stark ökning över hela linjen. Om försäljningen av någon varugrupp minskar — absolut sett — torde detta i flertalet fall sammanhånga icke med inkomstökningen utan med en oförmånlig prisutveckling¹⁾.

---

¹⁾ Det förhållandet att såväl sprit som vin och öl har positiva inkomstelasticiteter och således ökar samtidigt kan givetvis inte anföras som belägg för uppfattningen att en stigande öl- och vinförbrukning leder till högre spritkonsumtion, lika lite som man kan påstå att det finns något kausalsamband mellan de nästan parallella vin- och läskedrycks-kurvorna. Däremot är samtliga starkt beroende av den gemensamma inkomstfaktorn.

Man bör vidare observera att en ökning av alkoholkonsumtionen i betydande utsträckning kommer att vara resultatet av att nya konsumentkategorier (främst kvinnorna) kommer in i bilden. Konsumtionen per konsument kan således väntas öka långsammare än konsumtionen per invånare. Denna spridningsprocess och även andra strukturfaktorer inbjuder till stor försiktighet när det exempelvis gäller tolkningen av utvecklingens nykterhetspolitiska innebörd.

Vid ändrade prisrelationer

Vid ovanstående beräkningar har prisrelationerna mellan olika drycker förutsatts förbli oförändrade. Detta är givetvis en högst osannolik premis. Men eftersom prisutvecklingen är skattestyrd eller på annat sätt politiskt bestämd är det helt omöjligt att från enbart ekonomiska utgångspunkter prognosticera 1970 års prisrelationer. Däremot kan vi, för att studera prismetanismen, göra vissa godtyckliga prisantaganden och försöka beräkna effekten av dessa hypotetiska prisförskjutningar.

Vi har i kapitel 4 behandlat de olika dryckernas prisberoende och kommit fram till vissa priselasticiteter. Vad spritdryckerna angår har vi hävdat att priskänsligheten ökat bland annat genom den betydande höjning av prisnivån som skedde 1956–58. Vi har anledning tro att fortsatta realprishöjningar skulle medföra en ännu starkare konsumentreaktion. Vi har antagit att priselasticiteten ligger vid $-0,6$. De använda priselasticiteterna redovisas i tabell 32 tillsammans med korselasticiteterna med avseende på de närmaste substituten. Dessa senare har endast kunnat bedömas för relationen vin–sprit; i övriga fall har skattningar fått göras. Det är dock tydligt att korselasticiteterna har störst betydelse just för vinerna, och orsaken här-

Tabell 32. Priselasticiteter och skattade korselasticiteter

Priselasticiteter för:		Korselasticiteter med avseende på:	
Mjök	- 0,3	Öl	+ 0,1
Lagrade maltdrycker (öl)	- 1,2	Sprit	+ 0,2
		Vin	+ 0,1
		Mjök	+ 0,2
Läskedrycker	- 1,0	Mjök	+ 0,2
		Öl	+ 0,2
		Vin	+ 0,1
Vin	- 1,6	Sprit	+ 1,0
		Öl	+ 1,0
		Mjök	+ 0,2
		Läskedrycker	+ 0,2
Spridrycker	- 0,6	Vin	+ 0,2
		Öl	+ 0,5

till är att vinkonsumtionen ligger på en låg nivå, varför även små förskjutningar från andra drycker till vin procentuellt sett väger tungt. (Tillämpningen av korselasticiteter är i princip följande: För exempelvis mjök med avseende på ölpriset har den uppskattats till + 0,1, vilket betyder att om ölpriset stiger med 10 procent så ökar mjölkkonsumtionen 1 procent.)

Låt oss nu tillämpa dessa koefficienter genom att göra följande *antaganden* beträffande prisutvecklingen 1960-70:

1) Realpriset på lagrade maltdrycker sjunker med i genomsnitt 30 procent, motsvarande effekten av en slopad malt-drycksbeskattning;

2) Genom skattehöjning stiger de reala spritpriserna med 20 procent;

3) Den nuvarande jordbrukspolitiken bibehålles och realpriset på mjök stiger med exempelvis 30 procent.

De värden för 1970 som framräknats i tabell 31 med hänsynstagande enbart till inkomstutvecklingen kommer då att förändras på sätt som visas i tabell 33. Därvid genomförs re-

Tabell 33. Dryckeskonsumtion per capita 1970

Dryck	Utan pris- ändring liter	Ölpriset sjunker 30 % liter	Spritpri- set stiger 20 % liter	Mjolk- priset sti- ger 30 % liter	Ökning eller minskning	
					i %	i liter
Mjök	171	166	151	151	- 12	- 20
Lagrade maltdrycker	39	53	55	59	+ 51	+ 20
Läskedrycker	41	39	41	41	± 0	± 0
Vin	5,4	4,3	5,1	5,4	± 0	± 0
Spritdrycker	7,3	6,2	5,5		- 25	- 1,8

Förutsättningar: ¹⁾ förändrade prisrelationer.

²⁾ inkomst per invånare ökar 3 procent per år.

sonemanget stegvis, huvudsakligen av illustrativa skäl. I verkligheten är prisanpassningen till ovannämnda tre prisändringar naturligtvis en process över tiden, och den kan förväntas förlöpa något olika beroende på när under perioden, i vilken ordning och i hur stora språng prisjusteringarna inträder.

Om ölpriset sjunker 30 procent så stiger ölförbrukningen enligt dessa beräkningar till 53 liter per invånare, förutsatt att skattesänkningen helt kommer konsumenterna till godo. Denna kraftiga ökning leder till en väsentligt minskad efterfrågan på vin och sprit; percapitakonsumtionen av såväl vin som sprit sjunker med cirka 1 liter. Även mjök och läskedrycker förlorar köpare om ölet blir billigare.

En spritprishöjning på 20 procent skulle, som framgår av tabellen, leda till att spritköpen minskar 0,7 liter medan vin och öl i stället ökar.

Om slutligen mjökpriset stiger enligt vårt antagande, så sjunker konsumtionen cirka 15 liter per invånare utöver den nedgång som orsakades av prissänkningen på öl. Att effekten på övrig dryckeskonsumtion blir så pass blygsam sammanhänger bland annat med att mjölken i högre grad än de övri-

ga dryckerna har substitut utanför dryckessektorn. Stigande mjölkpris påskyndar sådan övergång. Totalt skulle de diskuterade prisförändringarna resultera i en minskning av spritkonsumtionen med cirka 25 procent medan förbrukningen av lagrade maltdrycker skulle öka med cirka 50 procent och mjölkkonsumtionen minska med 12 procent.

Kaffe och te har inte ingått i beräkningarna. Beträffande *kaffe* kan man räkna med att konsumtionen i kilo stiger, dock inte i samma takt som de senaste åren. I den pågående nedbrytningen av vårt nationella dryckesmönster ingår att kaffe i viss utsträckning ersätts med te, öl, »soft drinks» och vin. Mer betydande förskjutningar torde dock utebli såvida inte konkurrerande dryckesproducenter genom aktiv prispolitik ger konsumenterna bestämda favörer.

Det framgår av dessa kalkyler — som ju på grund av valda utgångspunkter inte kan vara annat än exemplifierande — att väsentliga omställningar i dryckesbilden skulle bli resultatet av den fortsatta inkomstökningen och kanske framför allt av de ändrade prisrelationerna. Dock har vi här endast kunnat ge en *kvantitativ* bild av förändringen. Till denna har vi säkerligen att lägga en betydande *kvalitativ* omställning. Såsom fallet varit för andra konsumtionsvaruområden och såsom vi sett ske också inom dryckessektorn, ger ökade inkomster underlag för en differentiering av konsumtionen, och framför allt uppstår marknadsunderlag för speciella varor av »högre» kvalitet. Detta kan få formen av en differentiering av själva varan (öl till specialöl) eller av förpackning och tillgänglighet (burköl och automatservering). I samma riktning verkar ökad rörlighet, internationella inflytanden etc. Kommande decennium kan därför i lika hög grad komma att präglas av omskiktningar inom de enskilda dryckesslagen, som öl, mjölk och läskedrycker, som av förskjutningar dem emellan.

KAPITEL 8

Några dryckespolitiska konsekvenser

Den föregående redogörelsen har visat att efterfrågeändringar på alkoholdrycker bestäms i huvudsak av två faktorer, nämligen konsumenternas inkomster, vilken effekt mätts såsom dryckens inkomstelasticitet, och prisrelationerna mätta dels som den allmänna priselasticiteten avseende dryckens prisrelation gentemot alla övriga varor, dels den s. k. korselasticiteten avseende dess prisrelation till de närmast berörda substituten. Därigenom har dryckerna kunnat sättas in i ett logiskt, rationellt uppbyggt system med pris och inkomst som bestämningsfaktorer, och de konsumtionsförskjutningar vi har kunnat observera har i allmänhet varit konsekventa anpassningar till förändrade ekonomiska realiteter. Det är uppenbart att övriga faktorer — vilka har sammanfattats som konsumenternas preferenser — är så stabila att man på kort sikt inte har anledning räkna med att förändringar i dessa mera märkbart skall påverka konsumtionsmönstret.

Syftet med detta avslutande kapitel är att med utgångspunkt från den enkla konsumtionsteori som legat till grund för tidigare kapitel, och med tillämpning av redovisade resultat något diskutera effekten av några dryckespolitiska åtgärder.

Pris- och skattepolitik

Statsmakterna har sedan 1954 bedrivit en skattedifferentieringspolitik i syfte att stimulera en övergång från starkare till svagare alkoholdrycker. Som visats i kapitel 4 är det troligt att dessa strävanden åtminstone delvis har varit framgångsrika. Man har onekligen fått till stånd en övergång från sprit till vin. Men eftersom substitutionen inte är begränsad enbart till dessa båda drycker, så har man, genom att differentieringspolitiken inte drivits fullt konsekvent, även fått tillskott av vinkonsumenter från andra drycker. Detta kan gälla främst starköl och öl men på längre sikt och indirekt även läskedrycker, mjölk och kaffe. Vi måste nämligen lägga märke till att vinerna förbättrat sina prispositioner inte bara i förhållande till spritdryckerna utan även gentemot alkoholsvagare drycker. Medan t. ex. realpriset på *Vino Tinto* sedan 1950 sjunkit med nära 40 procent så har ölpriset varit oförändrat. Vinernas för närvarande gynnsamma konkurrensläge framgår av tabell 34.

I tabellen har sammanförts pris och skatt för ett antal av de viktigare skattebelagda dryckerna; priser och skatter har omräknats till jämförbara belopp dels vad avser dryckernas alkoholinnehåll dels vad avser »berusningsenheter». Det sistnämnda begreppet innebär att priset, respektive skatten relaterats till dryckernas berusningseffekt, varvid man utgått ifrån resultat som erhållits vid laboratoriemässigt utförda försök¹⁾. Dessa visart t. ex. att en viss mängd alkohol förtärd i form av bränn-

¹⁾ Se vidare *L. Goldberg — D. Isaksson*: Beräkning av totala intoxikationseffekten hos olika alkoholhaltiga drycker, *Alkoholfrågan 1957*:2. En matematisk formel har uppställts som möjliggör beräkning av den totala berusningseffekten av en viss kvantitet alkohol. Beräkningsmetoden bygger på blodalkoholkurvans förlopp och sambandet mellan blodalkoholhalt och påverkan. Formeln uttrycker det generella sambandet mellan berusningseffekten (*i*) per cl ren alkohol och alkoholhalten (*v*) i olika drycker såsom: $i = 0,66 (v-1)^{0,49}$.

Tabell 34. Dryckesskatter och -priser 1961
Belopp i kronor

Dryck	Renat bränn- vin	Ver- mouth	Vino Tinto	Stark- öl	Öl	Lag- rat lättöl	Läske- drycker
Alkoholhalt volymprocent	40	17	11	5,6	3,5	2,5	—
Pris per liter	28.13	9.73	4.—	3.—	1.62	1.05	1.35
Skatt per liter	23.90	5.46	1.38	1.41	0.48	0.12	0.33
Skattepålägg i procent ¹	565	128	53	88	42	13	32
Skatt per liter ren alkohol	59.75	32.10	12.55	25.20	13.60	—	—
Pris per liter ren alkohol	70.35	57.25	36.35	53.55	46.30	—	—
Skatt per berusningsenhet	23.90	20.—	9.85	28.80	20.85	—	—
Pris per berusningsenhet	28.13	35.65	28.55	61.20	67.80	—	—

¹ Skatt i procent av försäljningspris minus skatt.

vin har fyra gånger större berusningseffekt än *samma* alkoholmängd förtärd i form av vanligt öl. På liknande sätt har en »skala» för övriga alkoholhaltiga drycker uppbyggts.

Det framgår av tabellen att såväl öl- som starköl — i relation till alkoholhalt respektive berusningseffekt — är betydligt »dyrare» än de billigaste (och vanligaste) lättvinerna. Starkölskonsumenten betalar nära tre gånger mer i skatt per berusningsenhet än den som köper ett lättvin i lägsta pris-klassen. Per liter ren alkohol är dessa lättviner billigare än renat brännvin och starkviner, och i förhållande till berusningseffekten är priset ungefär lika med brännvinets. Det är sålunda tydligt att vissa viner för närvarande framstår som

det för spritkonsumenterna mest lönsamma alternativet (förutsatt att berusningsfaktorn dominerar spritefterfrågan).

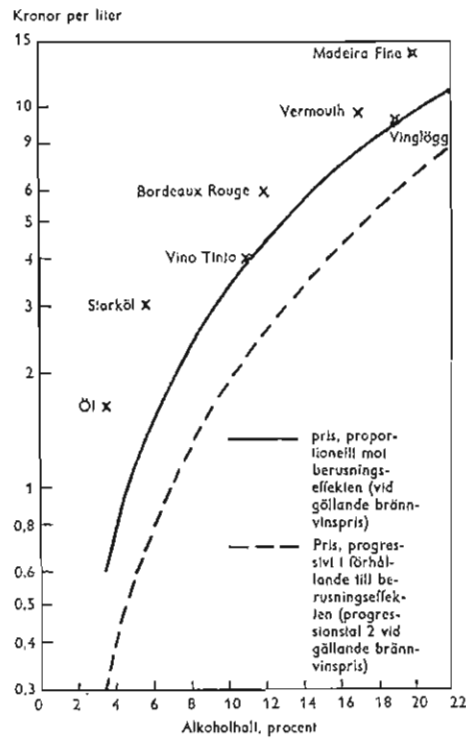
På liknande sätt verkar beskattningen av alkoholfria drycker samt de inom ramen för jordbruksregleringen fastställda mjölkpriserna. Våra resultat i det föregående tyder på att substitutionsmöjligheterna mellan vin och alkoholfria drycker (inkl. mjölk) är så betydande att även sistnämnda drycker bör ingå i bedömningen. Det förefaller uppenbart att differentieringspolitikens effektivitet skulle avsevärt stärkas av en större prisspridning, åstadkommen inte bara genom prishöjningar utan även genom prissänkningar.

De prisrelationer som redovisas i tabellen återges i diagram 28 på ett mer överskådligt sätt och med tillägg av ytterligare några varor. Kryssen anger de faktiska priserna. Den heldragna kurva som inlagts i diagrammet visar var priserna »borde» ligga för att vara *proportionella* mot dryckernas berusningseffekt, varvid det nuvarande brännvinspriset tagits till utgångspunkt för beräkningarna. Kurvan visar sålunda att samtliga medtagna drycker per berusningsenhet är dyrare än brännvin. Den andra, streckade kurvan, visar den prisstruktur som skulle bli resultatet om priserna sattes *progressivt* i förhållande till berusningseffekten om man därvid valde progressionstal 2, vilket innebär att skatten stiger 2 gånger så snabbt som berusningseffekten. I det första fallet är prissystemet neutralt medan den progressiva prisskalan innebär att alkoholsvaga drycker gynnas. Om man väljer ett högre spritpris som utgångspunkt, parallellförskjuts kurvorna uppåt.

Vi ser av diagrammet att t. ex. ölpriset vid en gentemot berusningseffekten *proportionell* prissättning »borde» vara cirka 60 öre per liter, medan priset för starköl skulle ligga vid cirka 1:40 per liter (enbart skatten är för närvarande 0:48 respektive 1:41 per liter). Vid alternativet med *progressiv* pris-

Diagram 28. Sambandet mellan pris och alkoholhalt samt berusningseffekt 1961
Logaritmisk skala

sättning skulle motsvarande priser vara 30 respektive 70 öre per liter. Även vinpriserna skulle sjunka; relativt sett mindre än öl- och starkölspriserna men i absoluta tal oftast avsevärt mer. Självfallet kan inte *enbart* en princip som denna läggas till grund för prissättning; även skillnader i tillverknings- och distributionskostnad samt i »kvalitativt» avseende måste komma till uttryck i prissättningen.

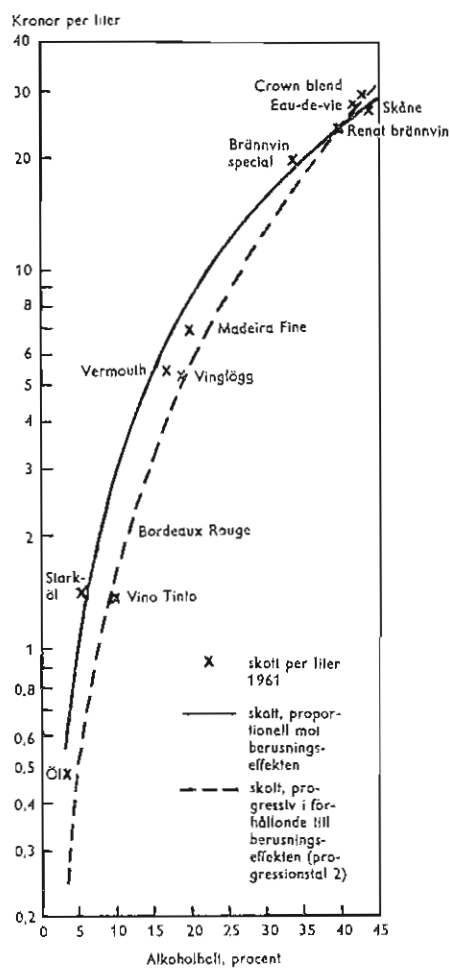
Det är således knappast möjligt att reglera själva prissättningen, även om detta vore det teoretiskt riktiga enär prisrelationer och ej skatterelationer bestämmer konsumtionsinriktningen. Statsmakternas åtgärder måste i stället inriktas på beskattningen, men eftersom skatten är en för prisstrukturen avgörande faktor, så blir skillnaden i praktiken ganska liten.

Det är gammal princip att skatterna skall vara progressiva i förhållande till alkoholhalten. Det har emellertid ifrågasatts, huruvida inte skatten hellre borde sättas i progressiv relation till de olika dryckernas berusningseffekt. Om samma progression som tidigare väljes, så kommer skattesatserna att utfalla så som den streckade linjen i diagram 29 utvisar. Som vi ser ligger skatterna i verkligheten i vissa fall mycket nära denna kurva, vilket innebär att t.ex. samtliga här medtagna vinmärken är skattemässigt gynnade i förhållande till brännvin och starköl. Brännvin special har en i förhållande till berusningseffekten något högre skatt än vanligt brännvin, vilket kan förklara varför sistnämnda dryck förblivit dominerande.

Det kan emellertid ifrågasättas om ett skattesystem baserat enbart på dryckernas berusningseffekt tar hänsyn till alla för nykterhetspolitiken relevanta faktorer. Likörer med 50 procent alkoholhalt är troligen ur nykterhetssynpunkt mindre »farliga» än renat brännvin med 40 procent, och detta kan sammanhånga med att hårt kryddade drycker är svåra att konsumera i större kvantiteter. En synpunkt av motsatt innebörd är att t. ex. öl, starköl och vin — som med den låga alkoholhalten i sig själva inte ses som särskilt »farliga» ur nykterhetssynpunkt — kan tjänstgöra som introduktionsdryck och successivt leder över till konsumtion av starkare drycker. Detta är en fråga där vår ekonomiska modell inte kan ge tillräcklig ledning.

Vad den ekonomiska analysen emellertid visar är att ökad inkomst väl leder till både ökad sprit- och ölkonsumtion, men

Diagram 29. Sambandet mellan skatt och alkoholhalt samt berusningseffekt 1961
Logaritmisk skala

att *ändringar* i prisrelationen åstadkommer bestämda förskjutningar dessa dryckesgrupper emellan. Det är således inte troligt ens på lång sikt, att ett sänkt ölpris leder till en ökad *sprit*-konsumtion: nettoeffekten blir en förskjutning *från* sprit eller vin *till* öl, men vi kan inte direkt yttra oss om huruvida den ökade ölkonsumtionen även inbegriper ett antal nya ölkonsumenter. Sannolikheten härför minskar naturligtvis efter hand som en större del av befolkningen redan är ölkonsumenter.

Det är givetvis inte möjligt att konstruera ett objektivt sett »riktigt» skattesystem. Men skatterna kan på ett bättre eller sämre sätt korrespondera mot de subjektiva värderingar och ambitioner, som ligger till grund för nykterhetspolitiken. Den föreliggande framställningen kan sägas ha pekat på behovet av en större systematik och konsekvens i dessa avseenden. I den mån prisrelationer är ett betydande element i konsumtionsvalet — vilket vi visat gälla för stora delar av dryckesområdet — så blir också påverkan av dessa prisrelationer, och inte enbart av prisnivåns höjd, den kanske väsentligaste handlingsparametern och därmed en grundfråga i diskussionen om nykterhetspolitikens mål och medel.

Reklam och propaganda

Föregående avsnitt syftade till att fästa uppmärksamheten på möjligheten till aktiv dryckespolitik genom åtgärder på pris-sidan. Men vilka andra möjligheter finns? Är de grundläggande medlen för det sekelgamla nykterhetsarbetet — uppfostran, upplysning, propaganda — helt förlegade eller verkningslösa? Ger skyltning med alkoholdrycker, god butiksservice och vin-reklam inte incitament till ökade inköp?

Vi har i föreliggande undersökning inte haft anledning att sätta sådana frågeställningar i centrum eller i övrigt att behandla hela den mekanism som bestämmer utformningen av de *mål* som konsumenterna uppställer, de *värderingar* som läggs till grund eller de *attityder* som från fall till fall påverkar handlandet.

Uppläggningsen har varit den omvända: vi har visat att så långt vår statistiska kunskap om den totala marknadsutvecklingen bär, så låter sig ökning och minskning väl förklaras genom »normala» konsumentreaktioner på inträffade och mätbara pris- och inkomständringar. Detta har — till en förvånande hög grad — varit fallet även för de betydande förändringar som ägt rum sedan 1955. Vi har alltså inte »behövt» anlita föreställningen att några mer betydande omställningar skett beträffande konsumenternas värderingar och attityder. Därmed är givetvis inte sagt att värderingar och attityder idag är exakt desamma som för fem, tio eller trettio år sedan. Även om vi i våra studier av den totala konsumtionsutvecklingen inte spårat sådana förskjutningar, så kan de likväl ha förekommit men t. ex. tagit sig uttryck i ändrade dryckesvanor inom ramen för en av dessa faktorer opåverkad total konsumtionsvolym.

Den allmänna kunskap som står till förfogande angående inverkan av reklam och propaganda är emellertid inte särskilt omfattande eller definitiv. Man är dock benägen att betrakta såsom två skilda ting den reklam som siktar till att befordra försäljningen av ett enskilt varumärke och den som söker påverka den totala avsättningen.

Den s. k. märkesvarureklamen avser att med skilda medel knyta en förefintlig efterfrågan till det speciella märket. Här för kan användas pris- och kvalitetsargument eller mera allmänna anknytningar till prestige och dylikt. Det torde vara

fullt klart att denna reklamtyp kan vara effektiv ur ifrågavarande företags synpunkt. Den är som ett ställningskrig: den som minskar sin insats förlorar snabbt marknad. En »rätt» bedriven sådan reklam kan också avkasta snabba resultat. Den enklaste formen är f. ö. just den som begagnar sig av konsumenternas intresse att köpa billigt.

Betydligt mera komplicerad är frågan om reklamens effekt på den totala avsättningen av en vara. Vad som här någorlunda invändningsfritt kan sägas är väl endast, att det är en process som erfordrar långsiktiga och stora insatser, och att det knappast torde vara möjligt att åstadkomma en utveckling *emot* de övriga krafter som är i verksamhet (varav de ekonomiska är de viktigaste). Det anses att stora och koncentrerade sådana insatser kan påskynda en varas introduktion eller försena dess bortfall, men inte heller i det avseendet kan bortses ifrån övriga försäljningsåtgärder, varav priset och formen för marknadsföringen är de viktigaste¹⁾.

Det förefaller emellertid rimligt att sammankoppla omsvängningen till vin med det stora kraftfält som under 1950-talet påverkat det svenska samhället i riktning från provinsialism till ett mera västeuropeiskt handlingsschema. Utlandsresor, allmänt ökade kontakter, nyhets- och underhållningsmaterial i press, film, radio och TV är medel i denna process, bredvid den kommersiella reklamen. Det finns all anledning tro att detta kraftfält kommer att fortsätta verka — speciellt vid en ekonomisk integration — och att det som varit ett specifikt svenskt dryckesmönster kommer att utsättas för fortsatt »utländskt» inflytande. Denna utveckling stimuleras i särskilt hög grad av den utjämning av pris- och inkomstnivåer, som

---

¹⁾ N. M. Borden: *The Economic Effects of Advertising*. Chicago 1942.

internationell arbetsfördelning och förbättrade kommunikationer möjliggör.

Vi har funnit i denna undersökning av dryckeskonsumtionen att konsumenten i allmänhet — vi talar nu som förut ej om marginalgrupper — handlar »vettigt» och i stort sett enligt de enkla ekonomiska kriterier man funnit äga tillämpning även på andra nyttigheter än drycker. Det är en del i denna bild att ökad folkbildning, förbättrad information, en fri och på fakta grundad opinionsbildning är medel att på sikt påverka konsumenternas värderingar och vanor.

Definitioner samt redogörelse för det statistiska grundmaterialet

A. Definitioner

Spritdryck: Varje vätska som innehåller mer än 2 1/4 volymprocent etylalkohol och som icke är att hänföra till vin eller maldryck. *Vin*: Varje dryck, som är framställd genom alkoholisk jäsning av saft från druvor, bär, frukt eller andra växtdelar och som håller mer än 2 1/4 volymprocent etylalkohol. Båda definitionerna enligt Rusdrycksförsäljningsförordningen av år 1954 (SFS 521). Viner med mindre än 14 procent alkoholhalt kallas lättvin, övriga benämnes starkviner.

Med *maldryck* menas en jäst, odestillerad dryck, vid vars framställning torkat eller rostat malt använts som huvudsakligt extraktgivande ämne. Maldryck betecknas såsom *lättöl* om alkoholhalten icke överstiger 1,8 viktprocent, som *öl* om alkoholhalten överstiger 1,8 men icke 2,8 viktprocent, och som *starköl* om alkoholhalten överstiger 2,8 viktprocent. Starkölet får för närvarande innehålla högst 4,5 viktprocent alkohol. Lättöl skall anses som färskt, om det är jäsande eller eljest innehåller jäst. Annat lättöl betecknas som lagrat. Starköl, öl samt lagrat lättöl går under den gemensamma beteckningen lagrade maldrycker.

Dessa definitioner (utom den sistnämnda) återfinns i förordningen den 27 maj 1960 om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker (SFS 253). Före 1955 gick gränsen mellan starköl och öl vid 3,2 procent alkoholihalt. Sedan 1940 har dock ölets faktiska alkoholihalt av olika skäl varit lägre än den i författningen angivna. Före 1960 användes även följande terminologi: starköl benämndes klass III, öl klass II samt lättöl klass I.

I sistnämnda förordning definieras *läskedrycker* med anknytning till

tulltaxan och har sålunda angivits omfatta mineralvatten och kolsyrat vatten (tulltaxenummer 22.01), lemonader, aromatiserat kolsyrat vatten och andra alkoholfria drycker upptagna under tulltaxenummer 22.02.

Med saft avses enligt livsmedelsstadgan drycker innehållande minst 35 procent råsaft (för saft på citrusfrukter går gränsen vid 25 procent råsaft). Dessa procenttal anger tillika den sedan 1960 gällande gränsen mellan skattefria drycker och beskattade. *Juice* är den engelska benämningen på de drycker som i den svenska livsmedelsstadgans terminologi kallas must. Varudeklarationsnämnden har i cirkulär 1025/1958 närmare preciserat avgränsningen av denna varugrupp och uttalat att beteckningen juice (must) bör avse ojäst och okokt pressaft från frukt, bär, grönsaker eller rotfrukter. Juicerna (musterna) är således rena, obehandlade natursafter, vilka i denna framställning särredovisas. Om en juice utspädes ned mot ovannämnda gränser, erhålles s. k. *still drinks*. Denna dryckestyp har först det senaste åren börjat tillverkas i större omfattning. Begreppet *saft* användes här — liksom i det allmänna språkbruket — i inskränkt mening (exklusive juicer). För att poängtera att saftstatistiken endast täcker den industriellt tillverkade saften, användes även benämningen »köpsaft».

B. Statistiskt grundmaterial för Sverige

Total privat konsumtion: Åren 1931—57 enligt IUI: Den privata konsumtionen i Sverige 1931—65 samt IUI:s konsumtionsprognos för år 1965. För åren 1959—60 har konjunkturinstitutets konsumtionsberäkningar legat till grund för en framskrivning av IUI:s serie.

Konsumtionsprisindex: Enligt IUI, ovan anförda arbeten. För åren 1958—60 har socialstyrelsens prisindex använts och kedjats till IUI:s prisindex.

Folkmängd: Åren 1931—38 medelfolkmängd enligt Historisk statistik, del I; åren 1939—60 medelfolkmängd inklusive icke kyrkobokförda utlänningar som stadigvarande vistas i landet. Den här använda folkmängdsserien avviker från den som ligger till grund för de officiella beräkningarna av konsumtion per invånare, varför även våra percapita-siffror divergerar något från den officiella statistikens.

Det observeras att konsumtionen av de drycker som huvudsakligen användes av vuxna anges i liter per invånare. Då förskjutningarna i befolkningens ålderssammansättning är moderata, har denna beräkningsmetod ansetts tillräcklig, vilket också motiveras av svårigheten

att finna någon för en längre tidsperiod adekvat åldersgruppering. Sedan 1935 har andelen vuxna (15 år och äldre) varit följande:

1935	77,9 procent
1940	79,6 »
1945	78,4 »
1950	76,6 »
1955	76,2 »
1960	77,3 »

Konsumtionsvolymen: Dessa uppgifter har, vad gäller alkohol- och läskedrycker, huvudsakligen hämtats från SOS: Rusdrycksförsäljningen samt SOS: Accispliktiga näringar. Gruppen läskedrycker omfattar den skattepliktiga utlämningen av svenska läskedrycker. Importen (stat. nr. 22.02) är helt obetydlig — år 1960 0,2 procent av den inhemska produktionen. Saftvolymen avser industriellt tillverkad oblandad saft enligt industristatistiken (SOS: Industri) och torde inkludera även vissa juicer. För juicerna anges endast importvolymen, beräknad som summan av import på kärl vägande 3 kilo eller därunder av »saft av frukter eller köksväxter» (stat. nr. 20.07). Importen på större kärl torde huvudsakligen vara koncentrerade safter avsedda för livsmedelsindustrin.

Mjölkvolymer grundar sig på jordbruksnämndens beräkningar och utgör summan av mejeriförsäljningen, jordbrukarnas naturakonsumtion samt jordbrukarnas försäljning direkt till kunder. De två senare posterna är skattningar baserade på stickprovsundersökningar som gjorts vart tredje år sedan 1949. Värdena för mellanliggande år framräknas medelst interpolering, vilket kan medföra att siffrorna för enskilda år blir missvisande och ger totalkurvan ett falskt sken av kontinuitet. Vidare kan betydande mätfel föreligga. Så förefaller t. ex. den nedgång i naturaförbrukning som redovisas för åren 1950—55 (30 procent) osannolikt snabb; antalet mejerileverantörer minskade mellan dessa år med endast 10 procent. Torrmjölken ingår ej i jordbruksnämndens beräkningar. De uppgifter angående torrmjolk som anföres i kapitel 1, är hämtade ur SMR:s årsberättelser; 50 procent av förbrukningen har antagits gå till andra ändamål än mänsklig föda.

Även uppgifterna beträffande kaffe, te och kakao har för åren 1934—60 framräknats inom jordbruksnämnden och dess föregångare statens livsmedelskommission. Åren 1931—33 har förbrukningen antagits vara lika stor som 1934. Kaffeuppgiften avser rostad vara. Försäljningen av pulverkaffe har omräknats till motsvarande mängd rostad kaffe.

Priser och konsumtionsvärden: De prisserier som redovisas i tabell

B 4 är i flertalet fall hämtade ur SOS: Konsumentpriser och indexberäkningar 1931—59, där de av socialstyrelsen för beräkning av konsumentprisindex insamlade prisuppgifterna har sammanställts. Konsumtionsvärdet har i allmänhet erhållits genom att volymerna multiplicerats med priset på den representantvara som finns med i socialstyrelsens prismaterial.

Värdesiffrorna för *sprit, vin och starköl* redovisas i SOS: Rusdrycksförsäljningen m. m. och anger konsumenternas faktiska utgifter. Den merkostnad som restaurangförtäringen medför har således inkluderats. Härtill har i våra serier lagts 10 procent serveringsavgift.

Beträffande *övriga drycker* har hela konsumtionen värderats till butikspris utan tillägg för merkostnad vid restaurangförtäring.

Värdet av ölkonsumtionen har beräknats med hjälp av socialstyrelsens prisnotering på vanligt öl (pilsner). Hänsyn har ej tagits till att en mindre del av ölförsäljningen avser dyrare ölsorter (special, lager, mörköl, porter osv.).

Priset på *färdigt lättöl* är lika med socialstyrelsens prisnotering medan prisuppgifter beträffande det *lagrade lättölet* inhämtats från Stockholms Bryggerier samt från Bryggareföreningen och avser Stockholm. Detaljpriset 1931—39 har beräknats från partipriset med antagandet att detaljhandels pålägg dessa år var lika stort som 1940.

När det gäller *läskedrycker* har socialstyrelsens prisnotering på sockerdricka legat till grund för vårt prisindex samt för beräkningen av konsumtionsvärdet. För närvarande synes medelpriset vid butiksförsäljning av mineralvatten och läskedrycker vara cirka 10 procent högre än sockerdrickspriset.

Värdet av *saft-* respektive *juice*konsumtionen har beräknats med ledning av saluvärdet respektive importvärdet med 50 procents tillägg för distributionskostnader. Tillförlitliga prisserier saknas. Socialstyrelsen noterar dock sedan 1954 priset på svart vinbärssaft och detta har fram till 1960 stigit betydligt mer än andra priser. Juicerna däremot synes av det genomsnittliga importpriset att döma relativt sett blivit avsevärt billigare sedan 1950. 1954—56 var importpriset speciellt lågt.

För *mjölk* anges i tabell B 4 tre prisserier: dels butikspriset för mjölk i lös vikt samt dels två medelpris, det ena beräknat per kilo och det andra per kilo helmjölk. I det senare fallet omräknas den mejeriförsälda och standardiserade mjölkvolymen till den medelfetthalt i oskummad mjölk som uppnåtts vedcrbörande år.

I medelprisserierna har jordbrukarnas naturakonsumtion i princip värderats till producentpris (= avräkningspriset vid försäljning till mejerier). Priset i direktförsäljningen har ansetts vara 33 procent högre

än producentpriset. För åren efter 1939 har dock jordbrukskalkylens beräkningar använts. Enligt denna har naturaförbrukningen de senaste åren värderats till konsumentpris; för 1960 erhålles t. ex. ett värde om 180 mkr mot 124 mkr vid värdering till producentpris.

Medelpriset per kilo ligger till grund för konsumtionsvärdena i tabell B 1. I verkligheten var dock konsumenternas utgifter 1960 väsentligt högre än de 900 mkr som där nämns, dels därför att huvuddelen av mjölken numera säljs i konsumentförpackningar, vilka betingar ett högre pris och dels därför att även vissa dyrare mjölkprodukter (filmjolk, yoghurt) ingår i mjölksiffrorna. Det förhållandet att hushållens mjölkutgifter 1958 enligt budgetundersökningen (kapitel 5) var cirka 25 procent större än de officiella beräkningarna gav vid handen, indicerar ett mycket betydande nivåfel, som inte helt kan förklaras av pris- och kvalitetsfaktorn utan även torde bero på en underskattning av naturakonsumentens och direktförsäljningens omfattning. Konsumenternas faktiska mjölkutgifter kan 1960 ha varit över 1 200 mkr (923 mkr enligt den officiella statistiken).

Socialstyrelsens kaffepris avser "mest gångbar sort". Vårt prisindex i tabell B 4 har framräknats genom att värdet av försäljningen av rostat kaffe (pris enligt ovan) och av kaffesurrogat (pris enligt jordbruksnämnden) dividerats med den försålda kvantiteten. Beträffande te bör anmärkas att socialstyrelsens pris avser te i lös vikt. Cirka 65 procent av försäljningen utgöres idag av te i portionspåsar och eftersom kilopriset i detta fall är ungefär 80 procent högre för te i lös vikt så bör de verkliga teutgifterna enbart av sagda skäl vara drygt 50 procent högre än jordbruksnämnden — och därmed även tabell B 1 — anger. Härtill kommer för såväl kaffe som te att medelpriset förmodligen ligger något högre än priset på den prisnoterade produkten.

Av denna genomgång har framgått, att de officiella konsumtionsberäkningarna när det gäller andra drycker än sprit, vin och starköl i allmänhet underskattar konsumenternas utgifter. Speciellt allvarliga är de fel som föreligger i mjölkberäkningarna. De revideringar som utförts inom ramen för denna undersökning, begränsar sig till lättölet (det lagrade lättölet har här upptagits till sitt verkliga pris) samt till saft och juice, vilka inte alls finns med i jordbruksnämndens konsumtionsberäkningar. I övriga fall har vi endast kunnat diskutera de aktuella nivåfelens ungefärliga storlek.

Beträffande mervärdet vid restaurangförtäring tillämpas i nationalbokföringen följande princip: under rubriken »livsmedel» upptages hela försäljningen av en vara, värderad till *butikspris*. Mellanskillnaden mellan restaurangpriset och butikspriset multipliceras med

den till restauranger försålda kvantiteten och bokförs under rubriken »förtäring utom hemmet».

Detta tillvägagångssätt kan diskuteras. Om tjänsteinnehållet i olika produkter skall elimineras och bokföras separat, borde alla varor värderas till producentpris; vi observerar nämligen att även butikspriset innefattar en stor andel distributionstjänster. Nu är det emellertid ofta i praktiken svårt att beräkna de totala utgifterna. För spritdrycker är det dock möjligt genom att utskänkingspriserna fastställs av kontrollstyrelsen. Även de utskänkta vin- och starkölskvantiteternas priser och värden har troligen tämligen exakt beräknats av denna myndighet. För övriga drycker föreligger inte några liknande beräkningar och de värden som anges i tabell B 1 är därför baserade enbart på butikspriset och överensstämmer sålunda i allmänhet med nationalbokföringens (= jordbruksnämndens) uppgifter¹.

C. Statistiskt grundmaterial för andra länder

De data som redovisas är i allmänhet hämtade ur officiella statistiska handböcker; Statistical Abstracts (USA), Annual Abstract of Statistics (England), Alkoholstatistik (Norge), Alkoholbolagets Årsbok (Finland) osv. Diagram 5 bygger på OEEC: Agricultural and Food Statistics, Paris 1959, och vissa av länderserierna i diagram 4 härstammar från samma källa. Konsumtionen av sprit, vin och öl före 1950 är ingående beskriven i 1944 års nykterhetskommittés 4:e betänkande. De övriga källor som anlitats är följande:

Danmark: Alkoholkommissionens avsluttende betænkning (nr 264, 1960); Statistisk oversigt 1948—49; Betaenkning om forbrugsbeskættning (nr 202, 1958); Max Kjaer-Hansen: Øl og sodavand på det danske marked, København 1955; Årsberættelser från De danske spritfabrikker jämte vissa kompletterande upplysningar; Alkoholfrågan 1961: 6 avseende 1960 års konsumtion.

Norge: A/S Vinmonopolets Årsberættelser jämte vissa kompletterande uppgifter främst angående prsutvecklingen. Alkoholfrågan 1961:9 angående 1960 års konsumtion.

Finland: Prisuppgifter från Alkoholbolaget.

---

¹) Det kan anmärkas att mervärdet i restaurangförsäljning av sprit, vin och starköl i nationalbokföringen synes vara upptaget på två ställen; dels under vederbörande dryckesrubrik och dels i posten »förtäring utom hemmet».

England: The Times: Beer in Britain 1958; The Financial Times: Annual review 1960; Prisuppgifter från the Brewers Society, London.

USA: Annual Statistical Review the Distilled Spirits Industry; Brewers Almanac; John Mc Donald: The Perplexing Liquor Industry, Fortune, August 1961; John I. Riley: A History of the American Soft Drink Industry, Washington 1958; Alvin Toffler: Coca-Cola, Pepsi-Cola, Fortune, May 1961; Priserierna är hämtade ur U.S. Departement of Labor: Consumer Price Index samt Beverage Media, June 1961.

Tyskland: Enbart Statistische Jahrbuch.

Frankrike: Credoc: La consommation des boissons en France de 1950 à 1958, Paris 1959, samt Annales de recherches et de documentation sur la consommation nr 4 1956.

Holland, Belgien: Le secrétariat générale du Benelux. Benelux 1948–58, Bryssel 1959.

Elasticitetsberäkningar från tidsseriematerialet

Beräkningarna har avsett bestämning av koefficienterna i följande modell (som närmare beskrivs i kapitel 3)

$$\log X = a + E \log Y + e \log P + z.$$

E = inkomstelasticiteten, e = priselasticiteten. Dessa värden anges med sina standardavvikelser. R = den totala korrelationskoefficienten.

Drycker	Analysperiod	Pris	E	e	R
Spritdrycker	1923—38	Renat brännvin	0,73 ± 0,10	-0,22 ± 0,04	0,90
	1931—54	„	0,87 ± 0,06	-0,24 ± 0,03	0,96
	1931—54	Medelpris	0,86 ± 0,07	-0,28 ± 0,05	0,95
	1931—39, 50—54	„	1,01 ± 0,12	-0,39 ± 0,08	0,96
	1931—39, 50—54	Renat brännvin	1,04 ± 0,08	-0,34 ± 0,05	0,98
Viner	1931—39, 50—60	Medoc	2,07 ± 0,18	-1,03 ± 0,45	0,95
	1931—39, 50—54	Vägt medelpris	2,03 ± 0,15	-1,39 ± 0,28	0,97
Öl	1923—38	Pilsner	0,35 ± 0,08	-1,56 ± 0,15	0,95
Läskedrycker	1931—60	Sockerdricka	1,81 ± 0,15	-0,97 ± 0,19	0,98
Mjök	1931—39, 50—60	Medelpris	0,30 ± 0,10	-0,56 ± 0,10	0,89
Kaffe	1934—39, 53—60	Mest sålda märke	0,40 ± 0,07	-0,30 ± 0,06	0,84

Enkäten våren 1961

Urval, bortfall, genomförande

Urvalet omfattade 388 personer i åldern 15—65 år i Stor-Stockholm, Stor-Göteborg och Malmö. Av dessa kunde 339 intervjuas; bortfallet var således 49 personer eller 1,6 procent och fördelar sig på följande sätt:

	Procenttal
<i>Naturligt bortfall</i>	3,9
Ip i fängelse	0,3
Ip flyttat utanför undersökningsområdet	3,1
Ip död	0,3
Fel i urvalet	0,3
<i>Övrigt bortfall</i>	8,8
Ip flyttat till okänd ort	1,6
Ip sjuk, på sjukhus och dylikt	1,3
Ip ej anträffbar	4,1
Ip vägrar	1,8

Intervjuerna ägde rum veckorna 24.4—28.4 samt 15.5—19.5 och utfördes av Statistiska Centralbyråns Utredningsinstitutets fältorganisation.

Ungefär hälften av intervjuerna skulle ske per telefon, detta främst av kostnadsskäl. Provintervjuer syntes visa att intervjuer av den begränsade omfattning här var fråga om, kunde genomföras på detta sätt. Det är t. o. m. tänkbart att den större känslan av anonymitet som telefonutfrågningen ger i vissa fall, t. ex. när det gäller dryckesvanor, kan ha ett positivt värde. Av de genomförda intervjuerna gjordes 61 procent per telefon och 39 procent vid personliga besök.

Populationens sammansättning

De 339 intervjupersonerna fördelar sig på olika bakgrundsvariabler enligt följande:

		Absoluta tal	Procenttal
<i>Kön</i>	Män	159	47
	Kvinnor	180	53
<i>Ålder</i>	15—24	56	17
	25—44	153	45
	45—65	128	38
<i>Yrke</i>	Tjänstemän	125	37
	Arbetare	148	44
	Övriga	66	19
<i>Inkomst</i>	< 16 000	136	40
	> 16 000	186	55
	Uppgifter saknas	17	5

Genom att bortfallet varit större bland männen (och särskilt de äldre männen), är kvinnorna något överrepresenterade och i genomsnitt äldre än männen:

	Ålder			
	15—24	25—44	45—65	
Män	18	47	35	100
Kvinnor	16	44	40	100

Åldersgruppen 45—65 år består till endast 43 procent av män, medan könsfördelningen i övriga åldersgrupper är jämn (50—50 i gruppen 15—24 år samt 48 procent män bland 25—44-åringarna).

Dessa siffror återger dock delvis en faktisk snedfördelning; enligt folkräkningen 1961 var andelen män i Stockholm, Göteborg och Malmö 47, 49 respektive 48 procent (bland stockholmare mellan 45 och 65 år var 45 procent män).

Yrkes- respektive inkomstberoendet har studerats endast bland personer över 25 år. Sambanden mellan yrke, inkomst, kön och ålder är som följer:

	Kön		Ålder		Inkomst		
	Män	Kvinnor	25—44	45—65	—16000	16000—25000	25000—
<i>Yrke</i>							
Tjänstemän (n = 115)	43	57	60	40	31	22	47
Arbetare (n = 132)	52	48	55	45	48	36	16

	Kön		Ålder		Yrke	
	Män	Kvin- nor	25— 44	45— 65	tjm.	arb.
<i>Inkomst</i>						
—16 000 (n = 99)	46	54	54	46	37	63
16—25 000 (n = 67)	51	49	66	34	35	65
25 000— (n = 67)	49	51	55	45	68	32

Yrkesgruppen »övriga» har ej bearbetats. Yrkesuppgiften avser hushållsföreståndarens yrke. Inkomsten gäller hushållets sammanlagda inkomst före skatt enligt de tillfrågades egna uppgifter. För 11 personer (4 procent) saknas sådan uppgift.

Medelfel

Följande tabell anger medelfelen vid olika procenttal enligt formeln

$$s = 100 \cdot \frac{\sqrt{P \cdot q}}{n}$$

Procenttal	Antal personer				
	60	100	150	200	340
5 och 95	2,81	2,18	1,78	1,54	1,18
10 och 90	3,87	3,00	2,45	2,12	1,63
25 och 75	5,59	4,33	3,54	3,06	2,35
40 och 60	6,32	4,90	4,00	3,46	2,66
50	6,46	5,00	4,08	3,54	2,71

Om vi i totalmaterialet (339 personer) erhåller ett procentvärde om t. ex. 40 procent så är medelfelet (slumpavvikelsen) i detta fall $\pm 2,7$ procentenheter och det »verkliga» värdet ligger med 95-procentig sannolikhet mellan 37,3 och 42,7 procent. Ju mindre antalet personer är, ju högre blir medelfelet. Den minsta analysgruppen — 15—24-åringar — består av 56 personer och de procenttal som redovisas för denna ålderskategori är således mindre tillförlitliga; när vi i tabell 27 anger an-

delen 15–24-åringar som aldrig dricker sprit till 59 procent, så är medelfelet nära 6,5 procentenheter; »skillnaden» i förhållande till andelen icke-starkölskonsumenter (54 procent) kan således vara slumpmässig.

I jämförelse med de mätfel som kan orsakas av svarspersonernas eventuella dåliga minne eller deras medvetet felaktiga uppgifter är de statistiska medelfelen i allmänhet av underordnad vikt.

Frågeformuläret

Följande frågor ställdes:

1. Först skulle jag vilja veta, om Ni i går åt samtliga huvudmåltider (frukost, lunch, middag) hemma eller om Ni åt någon måltid ute, t. ex. på arbetsplats, barsservering, restaurang eller som gäst (antingen det är hemma hos någon eller på restaurang)?
2. Vad drack Ni i går till lunchen (måltid mellan kl. 11–15)?
3. Vad drack Ni i samband med middagen i går?
4. Hur många gånger drack Ni *mjök* under gårdagen?
5. Vad drack Ni i samband med middagen *i söndags*?
Tilläggsfråga till 2–5: Har Ni glömt att ta upp någon av följande drycker? (Räkna upp ej nämnda drycker och markera dem som nu nämns i respektive kolumn.)
6. Har Ni under övriga dagar *den senaste veckan* förtärt några andra drycker?
7. Är det någon av de nämnda dryckerna, som Ni aldrig brukar dricka?
8. Om priset på sprit höjdes med 10 kronor per liter (övriga dryckespriser oförändrade), skulle Ni då köpa mindre sprit?
Om ja: Kommer Ni då att köpa mer vin? mer öl?
9. Anser Ni att starköl (respektive vin) bör få säljas i livsmedelsbutiker eller bör det som nu enbart finnas hos Systembolaget?

Tabellbilaga

Tabell B 1. Konsumtionsvärdet i löpande priser
Hiljoner kronor

År	Sprit	Vin	Stark- öl	Öl	Lätt- öl	Läskedrycker	Saft	Juice	Mjolk	Kaffe	Te	Kakao
1931	151	35		108	21	30			174	138	5	6
32	161	27		101	22	31			162	139	5	6
33	162	23		91	20	29			161	134	5	6
34	172	26		92	21	31			177	129	4	6
35	178	29		95	20	34			185	133	5	7
36	186	32		101	20	36	1		199	125	5	7
37	201	36		109	22	42	1		210	133	5	7
38	211	41		118	21	46	1		218	128	5	7
39	236	41		124	21	49	1		242	134	5	8
40	285	29		119	20	41	1		275	146	5	7
41	304	39		114	22	45	3		332	111	7	6
42	360	50		120	20	45	5		391	69	4	6
43	427	62		126	26	66	5		420	71	3	6
44	459	68		122	29	77	8		405	102	6	6
45	469	75		133	30	89	9		414	144	8	9
46	513	89		138	30	93	9		422	225	7	12
47	570	99		149	33	114	11		471	210	8	7
48	659	104		163	32	133	18		520	171	25	16
49	667	98		168	31	143	15		525	165	13	9
50	694	100		170	29	142	12	1	515	265	25	12
51	780	107		194	32	142	11	1	551	390	20	13
52	851	131		219	35	150	14	1	581	490	21	16
53	878	142		239	34	189	14	2	579	535	19	14
54	962	148		245	31	183	21	4	571	654	27	18
55	1 085	157	30	262	35	213	30	9	645	612	23	19
56	1 287	138	39	247	32	213	37	13	739	699	33	25
57	1 354	171	33	261	34	223	37	13	767	705	29	19
58	1 339	202	37	270	45	240	46	14	839	695	31	20
59	1 357	223	43	294	50	277	-	13	865	590	25	24
60	1 410	244	51	300	50	271	-	-	899	626	31	24

Ann. För sprit, vin och starköl inkluderas mervärdet vid utskänkning jämte servöringsavgift.

Tabell D 2. Konsumtionsvolym
Miljoner liter (Mlo)

År	Spritdrycker		Viner			Stark- öl	Öl	Lagrat lättöl	Färskt lättöl
	Totalt	Därav ut- skänkning	Totalt	Därav ut- skänkning	Därav starkvin				
1931	33,7	3,4	6,4	0,9	4,6		163,6	7,6	114,5
32	31,7	2,9	4,8	0,7	3,4		153,1	7,4	117,0
33	27,5	2,4	4,1	0,7	2,7		126,2	6,8	108,5
34	28,8	2,6	4,6	0,9	2,9		127,3	7,8	114,6
35	30,3	2,9	5,0	1,0	3,2		132,3	7,3	115,5
36	31,6	3,0	5,5	1,1	3,4		140,1	7,6	112,1
37	33,3	3,3	6,3	1,3	4,1		151,0	7,9	114,9
38	35,1	3,1	7,1	1,4	4,8		163,5	7,9	114,0
39	35,0	3,4	6,3	1,4	4,0		171,6	8,3	112,9
40	28,6	3,0	3,0	1,0	1,6		147,2	7,9	90,4
41	28,7	3,2	3,6	1,1	2,0		122,1	7,3	85,8
42	29,9	4,1	4,2	1,1	2,9		124,7	6,0	78,9
43	31,4	4,0	4,8	1,0	3,5		131,6	6,3	86,5
44	32,6	4,1	5,6	0,9	4,1		126,7	6,5	96,4
45	34,1	4,3	6,2	0,9	4,7		138,2	6,7	99,1
46	36,3	5,0	7,8	1,1	6,0		148,5	7,0	98,8
47	40,4	5,3	8,9	1,3	6,5		165,2	8,6	107,6
48	41,2	5,3	8,4	1,1	6,3		164,8	8,5	99,9
49	42,0	5,2	7,9	1,0	5,8		169,3	9,1	94,2
50	43,1	5,3	8,1	1,1	5,6		171,6	9,6	85,1
51	42,0	5,7	8,8	1,1	5,7		174,5	9,6	78,3
52	43,7	5,9	11,0	1,3	6,9		182,7	10,2	73,6
53	45,3	5,8	12,4	1,4	7,3		197,6	10,4	68,8
54	43,6	5,3	14,0	1,6	7,5		198,9	10,7	62,4
55	48,4	4,7	15,7	1,8	7,9	8,3	213,2	15,6	61,2
56	57,7	3,3	14,4	1,5	5,7	9,5	195,9	14,5	54,6
57	50,5	3,1	19,3	1,8	7,7	7,5	197,8	17,4	49,3
58	44,3	3,1	21,0	2,1	8,0	7,6	188,6	25,0	50,3
59	43,8	3,0	22,9	2,2	8,7	8,7	201,5	29,5	46,9
60	43,0	3,1	24,5	2,3	9,5	9,7	196,2	27,1	47,0

Tabell B 2 (forts.). Konsumtionsvolymen
 Miljoner liter (kilo)

År	Läskedrycker		Saft Produktion (kg)	Juice Import (kg)	Mjök (kg)	Kaffe ¹⁾ (kg)	Te (kg)	Kakao (kg)
	Totalt	Därav md- neralvatten						
1931	44,1	28,4			1 378	37,9	0,41	1,86
32	46,0	29,1			1 308	37,9	0,41	1,86
33	44,3	28,0			1 299	37,9	0,41	1,85
34	46,6	30,0			1 293	37,9	0,41	1,86
35	53,5	32,1			1 288	40,4	0,45	2,11
36	57,8	35,3	0,6		1 284	38,9	0,42	2,09
37	65,5	38,5	0,6		1 263	39,5	0,44	2,12
38	73,3	39,4	0,6		1 246	40,2	0,44	2,16
39	79,0	40,6	0,7		1 265	40,2	0,44	2,26
40	65,7	28,5	0,8		1 275	35,6	0,36	2,01
41	62,9	24,1	1,6		1 356	27,9	0,40	1,42
42	60,7	20,1	2,2		1 570	20,1	0,21	1,34
43	80,5	22,2	1,9		1 678	18,5	0,17	1,36
44	99,2	26,4	3,5		1 653	21,3	0,35	1,42
45	112,9	27,2	4,1		1 644	28,1	0,55	2,10
46	119,8	30,1	3,3		1 643	41,2	0,48	3,01
47	159,0	34,9	4,4		1 652	39,0	0,60	1,68
48	160,3	33,0	6,5		1 664	30,2	1,47	3,22
49	167,7	35,1	5,9		1 648	29,6	0,77	2,06
50	168,5	37,4	5,1	0,3	1 585	31,5	1,46	2,19
51	159,3	36,1	4,6	0,4	1 534	34,1	1,06	1,98
52	163,3	36,8	5,5	0,4	1 497	40,8	1,06	2,22
53	192,2	40,4	5,3	0,9	1 478	42,1	0,94	2,10
54	186,7	38,2	8,0	2,1	1 446	40,3	1,30	1,92
55	220,3	42,2	11,0	5,7	1 423	43,8	0,94	1,87
56	208,9	40,6	15,0	7,7	1 384	47,9	1,34	2,40
57	210,5	40,7	14,6	6,6	1 370	48,9	1,13	2,03
58	197,9	38,0	16,4	7,0	1 326	53,8	1,18	1,90
59	220,0	40,2	-	6,2	1 335	54,5	1,00	2,30
60	205,7	-	-	-	1 324	58,1	1,00	2,30

1) Inklusive surrogat

Tabell B 3. Konsumtionsvolym per capita

År	Sprit	Vin	Stark- öl	Öl	Lagrat lättöl	Färskt lättöl	Lisike- drycker	Saft + juice	Mjölök	Kaffe
	liter	liter	liter	liter	liter	liter	liter	liter	kg	kg
1931	5,5	1,0		26,6	1,2	18,6	7,2		224	6,2
32	5,1	0,8		24,8	1,2	18,9	7,4		212	6,1
33	4,4	0,7		20,4	1,1	17,5	7,1		210	6,1
34	4,6	0,7		20,5	1,3	18,4	7,8		209	6,1
35	4,9	0,9		21,2	1,2	18,5	8,6		206	6,5
36	5,1	0,9		22,4	1,2	17,9	9,2		205	6,2
37	5,3	1,0		24,1	1,3	19,3	10,4		202	6,3
38	5,6	1,1		26,0	1,3	18,1	11,6		199	6,4
39	5,5	1,0		27,1	1,3	17,8	12,5		200	6,4
40	4,8	0,5		23,2	1,2	14,2	10,3		200	5,6
41	4,5	0,6		19,1	1,1	13,4	9,8		212	4,4
42	4,6	0,7		19,3	0,9	12,2	9,4		244	3,1
43	4,8	0,7		20,2	1,0	13,3	12,4		258	2,8
44	4,9	0,8		19,1	1,0	14,5	14,9		249	3,2
45	5,1	0,9		20,5	1,0	14,7	16,7		244	4,2
46	5,4	1,2		21,9	1,0	14,6	17,7		243	6,1
47	5,9	1,3		24,1	1,3	15,7	23,2	0,6	241	5,7
48	6,0	1,2		23,8	1,2	14,4	23,2	0,9	240	4,4
49	6,0	1,1		24,2	1,3	13,5	24,0	0,9	235	4,2
50	6,1	1,1		24,3	1,4	12,0	23,9	0,8	224	4,5
51	5,9	1,2		24,5	1,3	11,0	22,3	0,7	215	4,8
52	6,1	1,5		25,4	1,4	10,2	22,7	0,8	209	5,7
53	6,3	1,7		27,3	1,4	9,5	26,6	0,9	204	5,8
54	6,0	1,8		27,3	1,5	8,6	25,7	1,4	199	5,5
55	6,6	2,1	1,1	29,1	2,1	8,4	30,1	2,3	194	6,0
56	7,8	2,0	1,3	26,5	2,0	7,4	28,3	3,1	189	6,5
57	6,8	2,6	1,0	26,6	2,3	6,6	28,3	2,9	184	6,6
58	5,9	2,8	1,0	25,2	3,3	6,8	26,5	3,1	177	7,2
59	5,8	3,1	1,2	26,8	3,9	6,3	29,3	-	179	7,3
60	5,7	3,2	1,3	26,0	3,6	6,2	27,3	-	175	7,8

Tabell B 4. Prisutvecklingen 1931-60
Pris per liter (kilo)

År	Spritdrycker									
	Medelpris				Renat brännvin, 40 procent				Realprisindex (uträkningar)	
	All försäljning		Utmätning		Utmätning		Utskänkning		Eau-de-vie	Whisky, Standard selection
	Kronor	Realpris-index	Kronor	Realpris-index	Kronor	Realpris-index	Kronor	Utskänkningspris		
1931	4,46	100	3,49	100	2,65	100	6,60	100	100	100
32	5,08	114	4,14	119	3,45	130	7,70	90	122	110
33	5,88	135	4,93	144	4,30	165	8,30	82	138	123
34	5,96	137	4,99	146	4,35	168	8,30	81	138	123
35	5,99	132	5,00	143	4,35	164	8,80	81	135	121
36	5,83	131	5,01	143	4,35	162	8,80	81	134	120
37	6,03	130	5,02	138	4,35	158	8,80	81	130	116
38	6,00	127	5,11	138	4,47	159	8,80	79	127	115
39	6,73	140	5,77	151	5,17	179	9,46	73	162	133
40	9,95	180	8,86	205	8,26	252	13,20	64	170	133
41	10,59	167	9,38	189	8,64	230	13,20	61	169	137
42	12,05	174	10,39	192	9,49	231	14,96	63	190	159
43	13,59	193	11,53	209	10,23	244	18,04	71	199	163
44	14,07	198	11,87	214	10,65	253	19,80	75	201	.
45	13,80	194	11,62	209	10,65	253	19,80	75	.	.
46	14,14	196	11,80	209	10,65	248	19,80	75	.	.
47	14,11	190	11,90	205	10,65	242	19,80	75	.	.
48	16,00	203	13,84	224	12,48	266	20,02	64	.	.
49	15,86	199	13,84	221	12,65	266	22,00	70	.	.
50	16,12	199	14,07	223	12,85	268	22,02	69	.	.
51	18,56	198	16,26	222	15,03	273	24,39	65	160	.
52	19,48	194	17,06	217	15,30	256	26,40	69	157	.
53	19,39	192	17,04	215	15,30	254	26,40	69	171	.
54	22,07	216	19,38	242	17,14	283	31,46	74	201	.
55	22,42	215	20,19	247	17,81	287	33,00	74	210	110
56	22,32	204	20,91	244	18,84	290	33,84	70	210	106
57	26,84	239	25,36	287	23,40	349	37,82	55	242	121
58	30,24	260	28,65	313	26,33	379	39,57	60	260	143
59	30,99	263	29,31	317	27,00	385	41,25	61	259	127
60	32,79	277	30,91	322	28,10	385		267		126

Tabell D 4 (fortsättning). Prisutvecklingen 1931-60
Pris per liter (kilo)

År	Viner						Starköl		Öl		Lagrat lättöl		Färskt lättöl		
	Medelpris Kro- nor	Realprisindex (utvärdering)					Kro- nor	Real- pris- index	Kro- nor	Real- pris- index	Kro- nor	Real- pris- index	Kro- nor	Real- pris- index	
		Real- pris- index	Wald- index	Kir- wan	Hedoc	Ver- mut Svensk									Vino frans
1931	5,49	100	100	100	100				0,66	100	0,39	100	0,16	100	
32	5,61	102	107	117	117				0,66	100	0,39	100	0,16	100	
33	5,51	102	111	128	122				0,72	111	0,39	102	0,16	102	
34	5,67	105	111	135	122				0,72	111	0,39	102	0,16	102	
35	5,82	106	109	142	120				0,72	109	0,39	100	0,15	94	
36	5,90	106	108	141	119				0,72	109	0,39	99	0,15	93	
37	5,81	102	105	108	115				0,72	105	0,39	96	0,16	96	
38	5,78	99	103	94	103				0,72	103	0,39	94	0,16	94	
39	5,49	108	117	103	113				0,72	100	0,39	91	0,16	92	
40	9,73	143	151	131	134				0,81	99	0,51	106	0,19	91	
41	11,00	141	142	132	146				0,93	99	0,51	92	0,21	92	
42	11,95	141	137	160	205				0,96	94	0,60	99	0,21	85	
43	13,00	150	149	263	.				0,96	92	0,60	96	0,26	103	
44	12,20	140	148	269	.				0,96	91	0,60	95	0,26	100	
45	12,05	139	148	277	.				0,96	91	0,60	95	0,26	103	
46	11,32	127	146	257	.				0,93	87	0,60	95	0,26	101	
47	11,02	121	142	222	.				0,90	82	0,60	93	0,26	98	
48	12,32	127	152	182	153				0,99	85	0,66	95	0,26	92	
49	12,39	126	142	137	148	100	100		0,99	84	0,66	94	0,27	94	
50	12,43	125	156	131	142	96	99		0,99	63	0,66	93	0,27	93	
51	12,20	106	129	112	120	83	78		1,11	80	0,75	91	0,32	95	
52	11,88	96	126	105	108	72	68		1,20	81	0,97	99	0,35	97	
53	11,43	92	124	108	107	72	68		1,20	80	0,87	98	0,36	99	
54	10,62	64	123	107	106	75	67		1,23	81	0,75	84	0,37	101	
55	10,00	78	120	105	104	73	66	2,55	100	1,23	79	0,75	82	0,38	102
56	9,59	71	115	100	99	69	63	2,55	95	1,26	78	0,75	78	0,39	100
57	8,88	64	111	110	100	67	61	2,58	94	1,32	79	0,78	79	0,42	104
58	9,62	67	131	110	115	76	69	2,64	93	1,44	83	0,93	91	0,44	105
59	9,76	67	126	104	118	77	65	2,67	93	1,47	84	0,96	93	0,47	111
60	9,97	66	139	101	114	77	61	2,84	95	1,53	84	0,99	92	0,50	114

Tabell B 4. (fortsättning). Prisutvecklingen 1931-60
Pris per liter (kilo)

År	Läskedrycker		Mjölk				Kaffe	Te	Kakao	
	Kronor	Real- pris- index	Konsumentpris		Medelpris i all förvärljning och naturkonsumtion					Realprisindex
			Kronor per li- ter	Real- pris- index	Realprisindex					
					Kronor per kilo	Kronor per kilo helmjölk				
1931	0,69	100	0,21	100	100	100	100	100		
32	0,67	97	0,20	95	98	98	100	100		
33	0,66	98	0,20	97	100	100	99	99		
34	0,64	95	0,21	98	110	110	95	95		
35	0,63	91	0,21	100	113	113	90	97		
36	0,63	90	0,22	104	121	121	87	95		
37	0,63	88	0,23	106	126	126	89	93		
38	0,63	86	0,24	108	130	130	82	92		
39	0,63	83	0,25	109	138	138	84	90		
40	0,62	73	0,27	104	137	137	90	100		
41	0,71	73	0,30	101	136	137	77	106		
42	0,74	69	0,29	89	126	141	61	106		
43	0,82	75	0,29	87	125	137	66	106		
44	0,78	71	0,29	87	125	136	83	90		
45	0,79	72	0,29	87	125	136	89	84		
46	0,77	69	0,30	86	125	138	93	79		
47	0,71	62	0,33	94	135	150	89	75		
48	0,84	69	0,34	90	139	154	88	85		
49	0,85	69	0,34	89	140	156	85	85		
50	0,84	67	0,34	88	142	161	127	85		
51	0,89	61	0,38	86	137	155	149	80		
52	0,92	59	0,41	86	138	158	145	79		
53	0,98	63	0,41	85	140	159	153	78		
54	0,98	62	0,41	85	135	162	194	80		
55	0,99	61	0,47	97	152	184	164	92		
56	1,02	60	0,55	108	171	199	163	90		
57	1,06	61	0,58	108	174	202	156	92		
58	1,21	67	0,67	121	190	221	135	89		
59	1,26	69	0,68	122	193	227	112	85		
60	1,31	69	0,72	124	195	232	106	82		

Tabell B 5. Privat konsumtion, prisindex samt folkmängd 1931-60

År	Total privat konsumtion Miljoner kronor			Privat konsumtion per invånare 1931 års priser	Prisindex enligt IUI	Folkmängd 1 000- tal
	Löpande priser	1931 års priser				
1931	6 162	6 162	100	100	100	6 152
32	5 929	6 039	98	98	100	6 176
33	5 803	6 039	98	97	99	6 201
34	6 166	6 285	102	101	99	6 222
35	6 585	6 655	108	106	100	6 242
36	6 984	6 963	113	111	101	6 259
37	7 534	7 333	119	117	104	6 276
38	7 884	7 456	121	118	106	6 297
39	8 480	7 826	127	123	109	6 327
40	8 790	7 086	115	111	124	6 358
41	9 633	6 901	112	108	142	6 390
42	10 331	6 778	110	105	155	6 445
43	10 392	6 963	113	107	159	6 516
44	11 838	7 456	121	112	159	6 650
45	12 742	8 072	131	120	159	6 746
46	14 886	9 243	150	136	162	6 770
47	16 092	9 736	158	142	166	6 842
48	17 642	10 044	163	145	177	6 922
49	17 944	10 044	163	143	179	7 002
50	19 368	10 784	175	152	181	7 073
51	21 965	10 537	171	147	210	7 135
52	24 109	10 784	175	150	225	7 187
53	24 958	11 030	179	152	227	7 234
54	26 225	11 523	187	158	229	7 276
55	27 610	11 831	192	161	234	7 325
56	29 813	12 324	200	167	245	7 376
57	31 354	12 447	202	167	253	7 427
58	33 500	12 694	208	170	262	7 474
59	34 900	13 248	214	175	265	7 514
60	36 800	13 613	217	177	275	7 545

Tabell B 6. Alkoholdrucker i Norge, Danmark och Finland 1938, 1950-60

	Norge			Danmark			Finland		
	Sprit	Vin	Öl ¹⁾	Sprit	Vin	Öl	Sprit	Vin	Öl
<u>Konsumtion. Liter per invånare</u>									
1938	2,6	1,8	16,6	1,1	2,2	37,5	2,9	0,5	5,6
50	3,0	0,9	18,1	1,4	2,8	54,0	3,9	0,5	5,6
51	2,6	1,1	19,2	1,0	2,2	50,0	3,7	0,6	7,1
52	2,6	1,2	19,7	1,1	2,4	48,9	3,6	1,5	7,2
53	2,5	1,2	20,0	1,1	2,6	51,8	3,2	2,0	6,8
54	2,6	1,2	20,5	1,1	2,8	52,8	3,2	1,9	6,7
55	2,6	1,2	22,7	1,0	2,7	52,7	3,5	2,0	6,8
56	2,6	1,2	22,7	1,0	2,8	49,9	3,2	1,8	6,9
57	2,7	1,2	22,6	1,1	2,8	50,7	3,1	1,4	7,1
58	2,6	1,1	22,9	1,1	2,8	51,0	3,1	1,0	6,8
59	2,9	1,2	23,8	1,3	3,0	56,7	3,3	1,1	7,0
60	2,9	1,2	24,2	1,5	3,1	60,0	3,4	1,3	7,4
<u>Realpriser. 1950 = 100</u>									
1938	49	34	86	44		53	98	100	87
50	100 ²⁾	100 ³⁾	100	100 ⁴⁾		100	100 ⁵⁾	100 ⁶⁾	100
51	103	87	93	104		113	114	104	97
52	96	79	85	101		107	110	88	93
53	95	78	.	101		107	109	84	91
54	91	75	.	104		103	110	88	100
55	87	74	.	108		106	125	96	77
56	83	71	.	99		104	130	97	77
57	81	69	.	94		102	134	96	76
58	77	66	.	93		104	126	87	78
59	75	64	82	92		103	130	80	77
60	90	64	82				134	83	74

1) Inklusiva lagrat lättöl (1,7 liter 1959)

2) Akvavit, 42 procent

3) Portvin

4) Aalborgs Taffel, 45 procent

5) Vapenbrännvin

6) Medelpris

Tabell B 6 (forts). Alkoholdrycker i USA, England och Frankrike 1938, 1950-59

	USA			England			Frankrike		
	Sprit	Vin	Öl	Sprit ¹⁾	Vin	Öl	Sprit	Vin	Öl
Konsumtion, Liter per invånare									
1938	3,7	1,9	49	1,1	2,0	85	5,2 ²⁾	160	33
50	4,7	3,5	64	1,0	1,1	85	4,1	127	22
51	4,8	3,3	64	1,0	1,3	85	4,3	130	22
52	4,4	3,2	64	1,0	1,1	84	4,2	131	23
53	4,6	3,4	63	1,0	1,2	81	4,0	132	23
54	4,4	3,3	60	1,1	1,1	81	3,6	135	25
55	4,6	3,4	60	1,3	1,1	80	3,2	140	27
56	4,8	3,4	59	1,3	1,2	80	3,3	137	28
57	4,7	3,4	57	1,3	1,4	79	3,1	138	32
58	4,7	3,4	57	1,3	1,3	79	4,3	121	36
59	4,8	3,4	58	1,4	1,5	82			
Realpriser, 1950 = 100									
1950	100		100		100 ³⁾		100 ⁴⁾	100	100
51	94		98		102		87	79	100
52	103		106		103		87	78	109
53	103		106		104		87	77	113
54	103		111		104		93	78	114
55	103		110		105		107	76	112
56	103		110		107		105	77	111
57	103		109		109		112	82	107
58	100		105		110			109	
59	101		105		104			102	

- 1) 50 procent alkohol.
 2) 1938 = 50 procent alkohol med vissa starkviner inräknade.
 3) Prisindex för alla alkoholdrycker.
 4) Cognac.

Tabell B 7. Dryckeskonsumtion i olika inkomstklasser 1958
Kronor per person respektive vuxen

Inkomstklass	1	2	3	4	5	6	Alla hushåll
Inkomst per hushåll	~ 6 000	6 000 - 8 400	8 400 - 10 800	10 800 - 14 400	14 400 - 19 200	19 200 -	
Uppräknat antal hushåll	9 043	7 241	6 600	8 773	5 787	5 176	42 620
Antal personer per hushåll	1,7	2,4	2,8	3,2	3,5	3,9	2,8
Antal barn per hushåll	0,2	0,6	0,8	1,1	1,1	1,3	0,8
Medelinkomst per hushåll	3 948	7 164	9 430	12 420	16 426	31 140	12 084
Medelinkomst per KE	2 499	3 444	3 934	4 583	5 603	9 671	5 035
<u>Kronor per person</u>							
Mjölk	110	127	138	129	121	125	125
Te	3	3	3	3	5	5	4
Kakao	1	2	2	3	3	3	2
Läskedrycker, lättöl	15	20	20	24	23	33	24
Juice	1	1	2	2	2	4	2
<u>Kronor per vuxen (17 år och äldre)</u>							
Kaffe	100	102	103	113	115	106	108
Spritdrycker	22	55	54	73	110	138	77
Vin	3	9	10	12	22	50	18
Öl, starköl	14	18	16	24	32	32	23
Restaurangutgifter	22	55	74	76	146	283	103
<u>Kronor per person i hushåll med utgift</u>							
Mjölk	125	139	136	131	122	125	129
Te	19	12	11	9	11	11	12
Kakao	13	8	8	8	9	8	9
Läskedrycker, lättöl	34	31	30	30	33	37	33
Juice	32	14	21	15	19	18	20
<u>Kronor per vuxen i hushåll med utgift</u>							
Kaffe	107	111	107	120	119	110	110
Spritdrycker	235	221	195	209	232	271	227
Vin	92	72	71	70	94	140	85
Öl, starköl	54	51	45	49	51	45	50
Restaurangutgifter	94	120	130	115	159	324	149

Tabell B8. Antal hushåll med utgift 1958

Procentuell andel av hushållen som uppgivit något inköp under bokförings-
månaden

Inkomstklass	1	2	3	4	5	6	Alla hushåll
Inkomst per hushåll	- 6 000	6 000 - 8 400	8 400 - 10 800	10 800 - 14 400	14 400 - 19 200	19 200 -	
Mjlk	89	91	94	97	98	99	94
Kaffe	89	92	95	96	97	96	94
Te	16	24	27	34	41	43	30
Kakao	9	22	22	31	36	40	25
Läskedrycker, lättöl	43	63	69	78	82	89	69
Juice	3	8	7	12	12	19	9
Spritdrycker	10	25	28	37	47	50	31
Vin	4	12	14	19	26	36	16
Öl, starköl	26	35	36	50	60	71	44
Restaurangutgifter	23	46	57	66	77	86	55

Tabell B9. Utgiftsandelar i olika inkomstklasser 1958

Dryckesutgiftens andel av inkomsten

Inkomstklass	1	2	3	4	5	6	Alla hushåll
Inkomst per hushåll	- 6 000	6 000 - 8 400	8 400 - 10 800	10 800 - 14 400	14 400 - 19 200	19 200 -	
Mjlk	4,75	4,26	3,78	3,33	2,57	1,57	2,89
Kaffe	3,64	2,57	2,16	2,06	1,66	0,85	1,79
Te	0,13	0,10	0,09	0,08	0,10	0,06	0,09
Kakao	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,04	0,05
Läskedrycker, lättöl	0,62	0,65	0,61	0,62	0,59	0,41	0,55
Juice	0,05	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04	0,04
Spritdrycker	0,85	1,38	1,13	1,37	1,50	1,14	1,27
Vin	0,12	0,22	0,20	0,21	0,31	0,41	0,29
Öl, starköl	0,54	0,45	0,34	0,42	0,46	0,28	0,38
Restaurangutgifter	0,82	1,38	1,55	1,33	2,11	2,33	1,79
Alla drycker	10,74	9,72	8,41	8,20	7,37	4,82	7,35

Tabell B 10. Dryckeskonsumtion i olika ortstyper 1958
Kronor per person respektive vuxen

Ortstyp	Storstäder				Övriga städer och köpingar				Landsbygd			
	I	II	III	Summa storstäder	I	II	III	Summa övriga städer och köpingar	I	II	III	Summa landsbygd
Uppräknat antal hushåll	2 859	3 679	4 112	10 650	5 479	6 321	3 904	15 704	7 946	5 373	2 947	16 266
Antal personer per hushåll	1,6	2,5	3,4	2,6	1,7	2,9	3,5	2,6	2,3	3,6	4,3	3,1
Antal barn per hushåll	0,2	0,7	1,1	0,7	0,2	0,9	1,2	0,7	0,5	1,3	1,4	0,9
Medelinkomst per hushåll	5 923	11 419	14 985	15 181	5 401	11 197	21 597	11 760	5 157	10 931	23 456	10 379
Medelinkomst per KE	4 132	5 267	8 799	6 809	3 351	4 492	7 430	5 151	2 496	3 691	6 561	3 938
<u>Kronor per person</u>												
Mjölke	92	103	109	104	100	112	114	110	141	153	152	149
Te	6	5	5	6	3	3	5	4	2	2	3	3
Kakao	2	3	3	3	2	2	3	2	1	2	3	2
Läskedrycker, lättöl	24	30	36	32	19	23	30	24	15	18	24	19
Juice	2	4	4	3	2	2	3	2	1	1	2	1
<u>Kronor per vuxen</u>												
Kaffe	92	109	114	108	94	111	102	104	104	114	116	110
Spritdrycker	87	127	197	149	49	63	113	74	20	43	63	39
Vin	18	24	64	42	7	12	32	17	2	4	7	4
Öl, starköl	29	34	47	39	15	19	28	21	13	16	19	16
Restaurangutgifter	87	112	289	198	51	76	243	120	18	43	96	46

Inkomstklass I = - 8 400 kronor per år
 II = 8 400-10 800 " " "
 III -14 400 - " " "

Tabell B 11. Dryckeskonsument i olika yrkesgrupper 1958

Kronor per person respektive vuxen

Inkomst per hushåll	- 8 400			8 400 - 14 400			14 400 -			
	Yrke	Föret.	Tim.	Arb.	Föret.	Tim.	Arb.	Föret.	Tim.	Arb.
Städer och köpstad										
Uppräknat antal hushåll	748	1 655	2 855	934	3 065	5 031	781	3 940	2 835	
Antal personer per hushåll	2,1	1,4	1,9	3,4	2,4	3,0	3,2	3,3	3,6	
Antal barn per hushåll	0,4	0,2	0,4	1,1	0,6	1,0	1,2	1,1	1,2	
Medelinkomst per hushåll	5 364	6 120	6 276	11 412	11 448	11 208	22 020	25 368	21 180	
Medelinkomst per KE	2 808	4 601	3 692	4 033	5 557	4 413	7 103	9 396	6 990	
Kronor per person										
Mjölk	126	75	100	115	98	113	128	110	110	
Te	4	5	4	2	5	3	5	6	4	
Kakao	3	2	2	4	2	3	5	3	3	
Läskedrycker, Mttöl	18	18	20	22	27	26	34	34	30	
Juice	2	3	2	2	3	2	3	5	2	
Kronor per vuxen										
Kaffe	89	78	102	96	109	113	112	108	110	
Spritdrycker	53	54	87	56	86	91	258	144	136	
Vin	27	16	8	7	29	8	79	64	27	
Öl, starköl	14	9	25	21	25	29	45	37	39	
Restaurangutgifter	52	133	49	69	160	108	274	369	161	
Landsbygd										
Uppräknat antal hushåll	2 349		2 691	2 111	607	2 281	1 195	637	954	
Antal personer per hushåll	2,9		2,4	3,8	3,0	3,7	4,8	3,8	4,0	
Antal barn per hushåll	0,7		0,6	1,3	0,9	1,5	1,5	1,3	1,3	
Medelinkomst per hushåll	5 668		5 892	10 776	11 172	10 944	24 060	21 192	21 900	
Medelinkomst per KE	2 266		2 805	3 368	4 381	3 735	6 000	6 792	6 557	
Kronor per person										
Mjölk	180		117	193	101	126	182	115	139	
Te	2		3	2	3	2	3	4	3	
Kakao	2		1	2	2	2	2	4	3	
Läskedrycker, Mttöl	12		18	16	14	20	20	25	30	
Juice	1		-	-	2	-	1	6	1	
Kronor per vuxen										
Kaffe	99		109	111	106	122	110	120	125	
Spritdrycker	17		29	29	52	56	56	77	71	
Vin	1		3	3	2	4	5	11	8	
Öl, starköl	9		21	12	20	17	13	21	28	
Restaurangutgifter	13		15	20	88	28	48	74	78	

Förteckning över diagram

1. Dryckesutgifter 1931—60. Logaritmisk skala	15
2. Konsumtionsvolym per invånare 1931—60. Logaritmisk skala ..	19
3. Realprisutvecklingen 1931—60, Index 1931 = 100. Logaritmisk skala	26
4. Konsumtion av sprit, vin och öl i olika länder 1950—59. Logaritmisk skala	35
5. Mjölkkonsumtion i olika länder 1950/51—1957/58. Logaritmisk skala	36
6. Sambandet mellan kaffekonsumtion och inkomst (Grönland 1840—1938)	49
7. Konsumtion av sprit och vin 1931—60	59
8. Sprit- och vinkonsumtionens volymutveckling 1931—60. Kronor per konsumtionsenhet	60
9. Vinpriserna 1950—60. Index: 1950 = 100	64
10. Konsumtion av öl 1923—38	68
11. Konsumtion av läskedrycker 1931—60	71
12. Läskedrycker. Sambandet mellan modellavvikelser och temperatur 1950—60	72
13. Mjölkförsäljning och mjölkpris 1950—60	74
14. Kaffe- och tekonsumtion (liter per invånare) samt kaffepris (index: 1931 = 100) 1946—60	79
15. Alkoholdrycker i Danmark, Norge och Finland 1950—60. Index: 1950 = 100	82
16. Sprit- och vinkonsumtion samt inkomst i olika län 1959. Logaritmisk skala	86
17. Ölkonsumtion och inkomst i olika län 1958/59. Logaritmisk skala	89
18. Sprit- och vinkonsumtion i olika inkomstklasser. Logaritmisk skala	92
19. Dryckeskonsumtion per person respektive vuxen efter inkomst 1958. Logaritmisk skala	101
20. Dryckeskonsumtion per person respektive vuxen i olika ortstyper och efter inkomst. Logaritmisk skala	105
21. Dryckeskonsumtion i olika yrkesgrupper och efter inkomst i städer och köpingar. Logaritmisk skala	108
22. Dryckeskonsumtion i olika yrkesgrupper och efter inkomst på landsbygden. Logaritmisk skala	109
23. Dryckesutgift per person respektive vuxen i olika åldersgrupper. Alla hushåll exklusive ensamstående. Logaritmisk skala	111
24. Dryckeskonsumtion per person respektive vuxen efter inkomst i England 1953—54. Logaritmisk skala	114
25. Mjölk och öl som middagsdrycker i storstäder 1961	127

26. Antal mejerier, bryggerier och läskedrycksfabriker 1936—60. Logaritmisk skala	133
27. Mjölkkonsumtion (liter per invånare) i USA 1935—56. Index: 1935 = 100	137
28. Sambandet mellan pris och alkoholhalt samt berusningseffekt 1961. Logaritmisk skala	148
29. Sambandet mellan skatt och alkoholhalt samt berusningseffekt 1961. Logaritmisk skala	150

Förteckning över tabeller

1. Dryckesutgift i procent av den totala privata konsumtionen 1931—60	17
2. Spritförsäljningens fördelning i procent 1931, 1938, 1950 och 1960	18
3. Sprit- och vinkonsumtion per invånare 1931—60. Index: 1931 = 100	20
4. Utskänningsandelar för sprit och vin i procent 1931—60	21
5. Lagrade maltdrycker i liter per invånare 1954—60	21
6. Läskedrycksförsäljningens fördelning i procent 1931, 1938, 1950 och 1959	22
7. Kaffe-, te- och kakaokonsumtion 1931—60. Kilo per invånare	25
8. S. k. omsättningsskatt på spritdrycker och viner 1931—60	30
9. Malt- och läskedrycksskatt 1931—60. Öre per liter	31
10. Tullsatser 1960 i kronor per liter resp. kilo	32
11. Dryckeskonsumtionen i olika länder. Liter per invånare	39
12. Priser i olika länder. Kronor per liter	40
13. Konsumtionsutgifter och utgiftsandelar för sprit, vin och öl 1959	42
14. Priskänslighet för kaffe i USA vid olika prislägen och i olika inkomstklasser	50
15. Elasticiteter för spritdrycker och viner	57
16. Budgetundersökningens representativitet. Konsumtion i miljoner kronor	96
17. Hushållens fördelning på inkomstklasser	100
18. Dryckesutgift för de högsta inkomstagarna. Kronor per person respektive vuxen	102
19. Dryckesutgifter i olika ortsgrupper. Kronor per person respektive vuxen	103
20. Yrkesgruppernas procentuella fördelning på inkomstklasser ..	107

21. Sprit- och vinvanor 1947—61: »Hur ofta dricker man?» Andel i procent	1.
22. Ölvanor 1947—61: »Hur ofta dricker man?» Andel i procent	1.
23. Uppskattad andel regelbundna respektive sporadiska förbrukare 1961. Procent av personer över 15 år	1.
24. Lunchdrycker i storstäder 1961: »Vad drack Ni till lunch i går?» Andel i procent	1.
25. Lunchdrycker 1949 och 1961. Procent av kalla drycker. Personer över 25 år	1.
26. Middagsdrycker i storstäder 1961: »Vad drack Ni i samband med middagen i går (i söndags)?» Andel i procent	1.
27. Dryckesvanor i storstäder 1961. Andel i procent	1.
28. Inställning till starköl- respektive vinförsäljning i livsmedelsbutiker. Andel i procent	1.
29. Reaktionen vid höjt spritpris. Andel i procent	1.
30. Antal tillverkningsställen 1959/60 och 1970	1.
31. Dryckeskonsumtion per capita 1960 och 1970	1.
32. Priselasticiteter och skattade korselasticiteter	1.
33. Dryckeskonsumtion per capita 1970	1.
34. Dryckesskatter och -priser 1961. Belopp i kronor	1.